

Մարդկային կատակերգություն

Բովանդակություն

Բնաբան

Գլուխ առաջին. ՅՈՒԼԻՍԻՍ

Գլուխ երկրորդ. ՀՈՄԵՐ

Գլուխ երրորդ. ՀԵՌԱԳՐԱՏՈՒՆԸ

Գլուխ չորրորդ. ԱՄԲՈՂՁ ԱՇԽԱՐՀԸ ԿՆԱԽԱՆՁԻ ԻՆՁ

Գլուխ հինգերորդ. ԴՈՒ ՔՈ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՎ ԳՆԱ, ԵՄ՝ ԻՄ

Գլուխ վեցերորդ. ԵՐԳ ՄԻՍՏՐ ԳՐՈԳԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Գլուխ յոթերորդ. ԵԹԵ ՄԻ ԼՈՒԻ ԳԱ

Գլուխ ութերորդ. ՆԵՐԿԱ ԵՂԻՐ ՄԵՐ ՍԵՂԱՆԻՆ, ՈՎ ՏԵՐ

Գլուխ իններորդ. ԱՅՍ ԿՈՂՄԵՐՈՒՄ ՊԵՏՔ Է ՈՐ ՃԱԳԱՐՆԵՐ ԼԻՆԵՆ

Գլուխ տասներորդ. ՀԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Գլուխ տասնմեկերորդ. ՃԱՌ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՔԹԻ ՄԱՍԻՆ

Գլուխ տասներկուերորդ. ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՅՈՒԻ ՔՍԱՆ ՅԱՐԴ ԱՐԳԵԼԱՎԱԶՔԸ

Գլուխ տասներեքերորդ. ԹԱԿԱՐԴԸ, ԱՍՏՎԱԾ ԻՄ, ԹԱԿԱՐԴԸ

Գլուխ տասնչորսերորդ. ԴԻԱՆԱ

Գլուխ տասնհինգերորդ. ԱՆԿՅՈՒՆԻ ԱՂՋԻԿԸ

Գլուխ տասնվեցերորդ. ՔԵԶ ՆՈՐԻՑ ՏՈՒՆ ԿՏԱՆԵՄ

Գլուխ տասնյոթերորդ. ԵՐԵՔ ԶԻՆՎՈՐ

Գլուխ տասնութերորդ. ՄԻՍՏՐ ԳՐՈԳԱՆԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՄԱՍԻՆ

Գլուխ տասնիններորդ. ՄԱՅՐԻԿԻՆ՝ ՄԻՐՈՎ

Գլուխ քսաներորդ. ԴԱ ԶԵՐ ԴԺԲԱԽՏՈՒԹՅՈՒՆՆ Է, ՈՉ ԹԵ ԻՄ

Գլուխ քսանմեկերորդ. ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ԱՇԽԱՐՀ, ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ՄԱՐԴԻԿ

Գլուխ քսաներկուերորդ. ԵՂԻՑԻ ԼՈՒՅՍ

Գլուխ քսաներեքերորդ. ՄԱ՛Հ, ԻԹԱՔԱ ՄԻ ԳՆԱ

Գլուխ քսանչորսերորդ. ԾԻՐԱՆԻ ԾԱՌԸ

Գլուխ քսանհինգերորդ. ԵՐԶԱՆԻԿ ԵՂԻՐ, ԵՐԶԱՆԻԿ ԵՂԻՐ

Գլուխ քսանվեցերորդ. ԿՅԱՆՔՈՒՄ ՄԻՇՏ ՑԱՎ ԿԼԻՆԻ

Գլուխ քսանյոթերորդ. ԲՈԼՈՐ ՀՐԱՇԱԼԻ ՄԽԱԼՆԵՐԸ

Գլուխ քսանութերորդ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՈՒՄ

Գլուխ քսանիններորդ. ԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲՈՒՄ

Գլուխ երեսուներորդ. ԲԵԹՉԵԼ ՀՅՈՒՐԱՍԵՆՅԱՎՆԵՐՈՒՄ...

Գլուխ երեսունմեկերորդ. ՄԱՐԴ -ՄԵՔԵՆԱՆ

Գլուխ երեսուներկուերորդ. ԹԵՎԵՐԴ, ՏԵՐ, ՄԵԶ ԱՊԱՎԵՆ

Գլուխ երեսուներեքերորդ. ՄԱՐԿՈՒՄԻ ՆԱՄԱԿԸ ԻՐ ԵՂԲԱՅՐ ՀՈՄԵՐԻՆ

Բնարան

ԱՅՍ ՎԻՊԱԿԸ ԹԱԳՈՒՀԻ ՍԱՐՈՅԱՆԻ ՀԱՄԱՐ Է ԳՐՎԱԾ

Վաղուց էի պատրաստվում մի վիպակ գրել հատուկ քեզ համար: Ես ուզում էի, որ այն լիներ լավագույնը, որ երբևէ կարողանալու եմ գրել: Եվ այժմ, վերջապես, թեկուզև մի քիչ հապճեպ, անում եմ այդ փորձը: Կարող էի ավելի երկար սպասել, բայց որովհետև դժվար է գուշակել, թե ինչ կլինի հետագայում կամ ինչ հմտությոնն ու ճաշակ կմնա եղածից, մի քիչ շտապեցի և փորձեցի գրել իմ այժմյան ճաշակով ու հմտությամբ: Հուսով եմ, որ շուտով մի մարդ վիպակը կթարգմանի հայերեն, ու այն կտպագրվի քո լավ իմացած լեզվով: Թարգմանված վիճակում վիպակը գուցե ավելի հաջող ստացվի, քան անգլերենով, և դու, ինչպես հաճախ պատահել է, գուցե ցանկանաս կարդալ ինձ որոշ կտորներ, թեև ես եմ գրել այն: Եթե այդպես լինի, խոստանում եմ ունկնդրել քեզ և սքանչանալ մեր լեզվի գեղեցկությամբ, որն այնքան քիչ է ծանոթ ուրիշներին և որը քեզնից բացի ոչ ոք չգիտի գնահատել: Ու քանի որ դու չես կարող կարդալ ու հիանալ անգլերենով այնպես ինչպես կարդում ու հիանում ես հայերենով, և քանի որ ես բոլորովին չեմ կարող ոչ կարդալ և ոչ էլ գրել հայերեն, ապա մենք մեր հույսը պետք է դնենք մի լավ թարգմանչի վրա: Համենայն դեպս, այս վիպակը քեզ համար է գրված: Հույս ունեմ, որ կհավանես: Գրել եմ հնարավորին չափ պարզ, լրջության ու զվարթամտության այն շաղախով, որ հատուկ է մեր ընտանիքին և հատկապես քեզ: Գիտեմ, վիպակում ամեն ինչ չի ասված, բայց ի՞նչ արած: Միևնույն է, քեզ անպայման պիտի թվա, որ այնտեղ ամեն ինչ ասված է, քանի որ գրել է քո որդին և գրել ամենալավ ու բարի մտքով:

Գլուխ առաջին . ՅՈՒԼԻՍԻՍ

Յուլիսիս Մաքուլի անունով փոքրիկ տղան մի օր կանգնեց խլուրդի նոր բացած անցքի առաջ, իրենց տան բակում, որը գտնվում էր Կալիֆոռնիայի Իթաքա քաղաքի Սանթա Կլարա փողոցի վրա: Խլուրդը խոնավ, թարմ հողը դուրս հրեց և աչքի տակով նայեց տղային, որը, իհարկե, անծանոթ էր, բայց գուցեն թշնամի չէր: Մինչ տղան այս հրաշքը ամբողջությամբ կվայելեր, Իթաքայի թռչուններից մեկը թռավ դեպի բակի մեծ ընկուզենին և, տեղավորվելով մի ճյուղի վրա, սկսեց երգել՝ տղայի հափշտակությունը հողից դեպի ծառը գրավելով: Հետո, այդ բոլորից ավելի հրաշալի, հեռվում մի հին գնացք \$22աց և շարժվեց: Տղան լսեց \$22ոցը և զգաց, որ գնացքի շարժվելուց երերաց ոտքի տակի հողը: Դրանից նա սկսեց վազել ավելի արագ (նրան այդպես թվաց), քան որևէ կենդանի էակ ամբողջ աշխարհում:

Նա ճիշտ ժամանակին հասավ երկաթգծին. տեսավ անցնող գնացքը՝ շոգեքարշից մինչև բեռնատար վագոնը: Նա ձեռքով ողջունեց մեքենավարին, բայց մեքենավարը չպատասխանեց: Նա ողջունեց նաև գնացքի մեջ եղող ուրիշ հինգ հոգու, բայց նրանցից ոչ մեկը չպատասխանեց տղայի ողջույնին: Նրանք կարող էին այդ անել, բայց չարեցին: Վերջապես երևաց մի նեգր՝ հենված բեռնատար վագոնի եզրին: Կառաշարի աղմուկի մեջ Յուլիսիսը լսեց այդ մարդու երգը.

Այլևս մի լար, մի լար, լեղի, այսօր մի լար,

*Եկ մի երգ երգենք մեր Քենթրքիի տան պատվին,
Եկ այդ հեռավոր տան երգը երգենք:*

Յուլիսիսը ողջունեց նրան, իսկ հետո մի հրաշալի և անսպասելի բան պատահեց: Այդ մարդը, որ սև էր և մյուսներից տարբեր, ձեռքով ողջունեց Յուլիսիսին՝ բղավելով.

— Տուն եմ գնում, փոքրիկ, գնում եմ իմ ծննդավայրը:

Փոքրիկ տղան և նեգրը ձեռքով էին անում իրար, մինչև որ գնացքը կորավ տեսադաշտից:

Ապա Յուլիսիսը նայեց շուրջը: Ահա իր աշխարհը. տարօրինակ, զարմանալի, անիմանալի, բայց և այնքան գեղեցիկ: Ճանապարհով բեռը շալակին մի ծերուկ անցավ: Յուլիսիսը նրան էլ ձեռքով արեց, բայց ծերուկն այնքան զառամյալ էր և հոգնած, որ չէր կարող հրճվել փոքրիկ տղայի բարեկամական ցույցից: Ծերունին նայեց Յուլիսիսին այնպես, կարծես ինքն էլ, տղան էլ վաղուց մեռած լինեին:

Փոքրիկ տղան շրջվեց և դանդաղ քայլեց դեպի տուն: Նրա ականջում դեռ գնացքի ձայնն էր: Նեգրի երգն ու զվարթ խոսքերը՝ տուն եմ գնում, փոքրիկ, գնում եմ իմ ծննդավայրը:

Նա այլևս այդ ամենի մասին չէր մտածում, երբ հասավ չինա ծառի տակ և ոտքով խփեց ծառից ընկած դեղին, հոտած պտուղին: Իսկ մի րոպե հետո նա ժպտաց Մաքուլիների ժպիտով, այն մեղմ, իմաստուն, թաքուն ժպիտով, որը այդ է ասում ամեն ինչին:

Երբ շրջվեց փողոցի անկյունը և տեսավ Մաքուլիների տունը, սկսեց ցատկոտել՝ ոտքով քշելով փողոցում ընկած կոշիկի մի կրունկ: Այս զվարճանքից նա սայթաքեց ու ընկավ, բայց վեր կացավ ու շարունակեց քայլել:

Մայրը բակում հավերին կուտ էր տալիս: Նա տեսավ որդու սայթաքելը, ընկնելն ու վեր կենալը: Տղան արագ հասավ մորը և լուռ կանգնեց կողքին: Իսկ հետո հավաբուն մտավ ձու փնտրելու: Մի հատ գտավ, վերցրեց նայեց և զգուշությամբ հանձնեց մորը: Դրանով նա ուզեց ասել մի բան, որ մեծերից ոչ մեկը չի կռահի, երեխան էլ չի հիշի, որ պատմի:

Գլուխ երկրորդ. ՀՈՄԵՐ

Նրա Հոմեր եղբայրը, մի հին հեծանիվ նստած, արիաբար պայքարում էր գյուղական ճանապարհի ցեխի ու փոշու դեմ: Հոմեր Մաքուլիի հագին հեռագրատան ցրիչի բաճկոն էր, որ շատ էր մեծ և մի գլխարկ, որ բավական փոքր էր: Արևը մայր էր մտնում երեկոյան քնկոտ խաղաղությամբ, որ շատ սիրելի էր Իթաքայի բնակիչներին: Հեռագրացրիչի շուրջը պտղատու և խաղողի այգիներ էին՝ ծուլորեն փոված Կալիֆոռնիայի հինավուրց հողի վրա: Թեև Հոմերը շտապում էր, բայց նրա աչքից չէր վրիպում շրջապատի հրապույրից և ոչ մեկը: «Նայիր, ասում էր նա իրեն՝ հողը, ծառը, արևը, խոտը և ամպը ցույց տալով, նայիր դրանց, խնդրեմ»: Նա սկսեց հեծանիվով զարդագծեր քաշել՝ մարմնի շարժումները հարմարեցնելով այդ նախշերին, երգել ինչոր պարզ, սրտահույզ եղանակ: Նրա մտքում այս եղանակը հնչեց նվագախմբով, հետո նվագախմբին միացան մոր տավիղն ու քրոջ՝ Բեսի դաշնամուրը: Եվ վերջապես, որպեսզի ընտանիքը ամբողջական

դառնա, խմբին միացավ ակորդեոնը՝ երաժշտությունը դաշնավորելով զուսպ և զվարթ քաղցրությամբ. Հոմերը հիշեց իր Մարկուս եղբորը:

Հոմերի երաժշտությունը խլացավ երկնքով սլացող երեք անհավատալի առարկաների աղմուկից: Տրիչը զարմանքով վերև նայեց և ընկավ մի փոքր, անշուր առվի մեջ:

— Ինքնաթիռնե՛ր,— ասաց Հոմերն ինքն իրեն: Ագարակի մի շուն արագ ու մեծ հանդիսավորությամբ հարձակվեց նրա վրա և կարևոր պատգամ ունեցողի տեսքով սկսեց հաչել: Հոմերը ուշադրություն չդարձրեց շանը: Մի անգամ միայն շրջեց գլուխը և կենդանուն գրգռեց. «հաֆ, հաֆ», նորից նստեց հեծանիվը և ճանապարհը շարունակեց:

Երբ հասավ քաղաքի ծայրամասը, առանց կարդալու անցավ մի ցուցանակի կողքով, որի վրա գրված էր.

Իթաքա, Կալիֆոռնիա:

Ուր ուզում ես գնա, տնից լավ տեղ չկա.

Բարի գալուստ, օտարական:

Հաջորդ փողոցի անկյունում նա կանգնեց, սպասելով զորակոչիկներով լցված ավտոշարասյան անցնելուն: Նա ողջունեց այդ մարդկանց ճիշտ այնպես, ինչպես իր Յուլիսիս եղբայրն էր ողջունել մեքենավարին և թափառաշրջիկներին: Բազմաթիվ զինվորներ պատասխանեցին ցրիչի ողջույնին: Եվ ինչո՞ւ չպատասխանեին: Ի՞նչ ունեին կորցնելու...

Գլուխ երրորդ. ՀԵՌԱԳՐԱՏՈՒՆԸ

Իթաքայում երեկո էր, երբ Հոմերը վերջապես հասավ հեռագրատուն:

Լուսամուտին դրված ժամացույցը յոթ անց երկու րոպե էր ցույց տալիս: Գրասենյակում Հոմերը տեսավ հեռագրատուն վարիչ միստր Սփանգլերին, որը զբաղված էր հեռագրի բառերը հաշվելով: Այդ հեռագիրը հենց նոր նրան էր հանձնել հոգնած տեսքով, քսան տարեկանի մոտ մի հուզված երիտասարդ: Գրասենյակ մտնելիս, Հոմերը լսեց միստր Սփանգլերի և երիտասարդի զրույցը:

— Տասնութ բառ՝ գանձել հասցեատիրոջից,— ասաց Սփանգլերը: Նա մի պահ լռեց, նայեց պատանուն:— Ինչ է, փող չունե՞ս:

Պատանին անմիջապես չկարողացավ պատասխանել, բայց շուտով ասաց.

— Մի քիչ ունեմ, բայց մայրս տուն հասնելու համար փող կուղարկի:

— Անշուշտ,— ասաց Սփանգլերը:— Ո՞ւր էիր, չէիր երևում:

— Կարելի է ասել՝ ոչ մի տեղ,— ասաց տղան և սկսեց հազալ:— Ինչքա՞ն ժամանակում հեռագիրը կհասնի մորս:

— Արևելքում հիմա բավական ուշ է,— ասաց Սփանգլերը,— ուշ գիշերին փող ճարելը երբեմն այնքան էլ հեշտ չէ: Բայց հեռագիրը անմիջապես կուղարկեմ:

Առանց տղային նայելու, Սփանգլերը քրքրեց գրպանները, հանեց մի բուռ մանր դրամ և մի թղթադրամ և մի խաշած ձու:

— Վերցրու,— ասաց,— կարող է պետք գալ,— նա տղային մեկնեց թղթադրամը:— Կվերադարձնես, երբ մայրդ փող կուղարկի,— ասաց նա և ցույց տվեց ձուն:— Յոթ օր առաջ մի գինետնից վերցրի ու գրպանս դրեցի: Երջանկություն է բերում:

Տղան նայեց դրամին:

— Այդ ի՞նչ էք անում,— ասաց նա:

— Դատարկ բան է,— պատասխանեց Սփանգլերը,— վերցրու:

— Շնորհակալություն,— ասաց տղան: Նա կանգնեց զարմացած և շփոթված,— շնորհակալություն,— կրկնեց նա և գրասենյակից դուրս շտապեց:

Սփանգլերը հեռագիրը տարավ գիշերային հեռագրող Վիլյամ Գրոզանին:

— Վճարովի է, Վիլլի,— ասաց նա,— ինքս կվճարեմ:

Միստր Գրոզանը միացրեց մեքենան և սկսեց տառ առ տառ հաղորդել հեռագիրը:

Տիկին Մարգրերթ Սթրիքման

1874 Բիթլ փողոց

Յոթ ֆենսիլվանիա

Միրելի մայրիկ, խնդրում եմ հեռագրով փոխանցիր երեսուն դոլար: Ուզում եմ տուն գալ. լավ եմ, ամեն ինչ կարգին է:

Ջոն

Հումեր Մաքուլին նայեց առաքման սեղանին. չկա՞, արդյոք, առաքման կամ էլ հեռախոսային կանչերի հեռագիր: Միստր Սփանգլերը հետևում էր նրան, իսկ հետո հարցրեց.

— Քեզ դո՞ւր է գալիս ցրիչի աշխատանքը:

— Այն էլ ինչպե՞ս,— ասաց Հումերը,— ամեն ինչից շատ եմ սիրում. տարբեր մարդկանց ես տեսնում, տարբեր տեղեր ես գնում:

— Ճիշտ է,— ասաց Սփանգլերը, հետո սևեռուն նայեց տղային:

— Ինչպե՞ս քնեցիր երեկ գիշեր:

— Հրաշալի,— ասաց Հումերը:— Շատ հոգնած էի, բայց հրաշալի քնեցի:

— Դպրոցում մի քիչ ննջեցի՞ր այսօր:

— Մի քիչ:

— Ո՞ր դասին:

— Հին պատմության:

— Իսկ սպո՞րտը, — ասաց Սփանգլերը, — ուզում եմ ասել, որ այս գործի պատճառով երևի չես կարողանա մասնակցել ֆիզկուլտուրայի դասերին:

— Մասնակցում եմ, — ասաց Հոմերը, — ամեն օր ֆիզկուլտուրա ունենք:

— Իսկապե՞ս, — ասաց Սփանգլերը, — երբ ես Իթաքայի միջնակարգ դպրոցում էի, մասնակցում էի երկու հարյուր քսան յարգ արգելավագքին: Մեր հովտի չեմպիոնն էի, — հեռագրատան վարիչը լռեց, հետո շարունակեց: — Դու իսկապե՞ս սիրում ես այս գործը:

— Ես ուզում եմ լինել ամենալավ ցրիչը, որ այս գրասենյակը երբևէ ունեցել է, — պատասխանեց Հոմերը:

— Շատ Լավ, — ասաց Սփանգլերը, — միայն թե քեզ մի տանջիր, այդքան արագ մի գնա, շուտ տեղ հասիր, բայց շատ արագ մի գնա: Քաղաքավարի եղիր բոլորի հետ, վերելակի մեջ գլխարկդ հանիր և, ամենից կարևորը, աշխատիր ոչ մի հեռագիր չկորցնել:

— Այո, սրբ:

— Գիշերվա աշխատանքը ցերեկային աշխատանքից տարբեր է, — շարունակեց Սփանգլերը: — Գիշերով չինական թաղամասը կամ քաղաքի ծայրամասը ոչ բոլորը կհամարձակվեն հեռագիր տանել, բայց դու մի վախեցիր: Մարդիկ ամեն տեղ էլ մարդիկ են, նրանցից մի վախեցիր: Քանի՞ տարեկան ես:

Հոմերը թուքը կուլ տվեց.

— Տասնվեց, — ասաց նա:

— Հա, գիտեմ երեկ ասացիր, — ասաց Սփանգլերը: — Մենք իրավունք չունենք տասնվեց տարեկանը չլրացած երեխաներին աշխատանքի ընդունել, բայց մտածեցի, որ կարելի է քեզ փորձել: Քանի՞ տարեկան ես:

— Տասնչորս, — ասաց Հոմերը:

— Ոչինչ, երկու տարուց տասնվեց կդառնաս:

— Այո, սրբ, — ասաց Հոմերը:

— Եթե որևէ բան չհասկանաս, — ասաց Սփանգլերը, ինձ մոտ արի:

— Կգամ, սրբ,— ասաց Հումերը: Նա լռեց, հետո հարցրեց,— իսկ ի՞նչ բան են երգող հեռագրերը:

— Ոչինչ, մենք դրանցից շատ չենք ստանում: Բավականին լավ ձայն ունես, չէ՞:

— Ես Իթաքայի առաջին երիցական եկեղեցու կիրակնօրյա դպրոցում երգում էի,— ասաց Հումերը:

— Հրաշալի է,— ասաց Սփանգլերը,— դա ճիշտ այն ձայնն է, որ մեզ պետք է: Հիմա, ասենք, միստր Գրոգանը ծննդյան շնորհավորագիր է ստացել, ինչպե՞ս պիտի անես:

Հումերը մոտեցավ միստր Գրոգանին և երգեց.

Երջանիկ ծննդյան օր,

Բախտավոր ծննդյան օր:

Երջանիկ ծննդյան օր, սիրելի Գրոգան,

Բախտավոր ծննդյան օր:

— Շնորհակալ եմ,— ասաց միստր Գրոգանը:

— Հրաշալի է,— ասաց Սփանգլերը Հումերին,— բայց դու չպետք է «սիրելի Գրոգան» ասես, այլ պետք է ասես «սիրելի միստր Գրոգան»: Իսկ ի՞նչ պիտի անես շաբաթական տասնհինգ դոլարը:

— Մայրիկիս պիտի տամ,— պատասխանեց Հումերը:

— Շատ լավ,— ասաց Սփանգլերը,— այսօրվանից դու աշխատում ես, դու այս հիմնարկության անդամ ես. լավ նայիր, ուշադիր լսիր, աչքերդ ու ականջներդ բաց պահիր:

Հեռագրատան վարիչը մի բռպե ցրված հայացքով նայեց, հետո ասաց.

— Ապագայում ի՞նչ ես երագում դառնալ:

— Ապագայո՞ւմ,— հարցրեց Հումերը: Նա մի քիչ շփոթված էր, որովհետև ամեն օր, իր ամբողջ կյանքի ընթացքում, շարունակ զբաղված էր ապագայի մասին երազելով, նույնիսկ, եթե ապագա ասելով նա հաջորդ օրն էր հասկանում:— Հաստատ չգիտեմ,— ասաց նա,— բայց ինձ թվում է, որ կուզենայի ապագայում ինչոր բան դառնալ, գուցե կոմպոզիտոր կամ դրա նման մի բան:

— Հրաշալի է,— ասաց Սփանգլերը,— հենց այստեղից էլ պիտի սկսես: Սա ամենահարմար տեղն է: Շուրջդ ամբողջ երաժշտությունն է, իսկական երաժշտություն, հենց կյանքից եկող, մարդկանց սրտից բխող երաժշտություն: Լսո՞ւմ ես հեռագրի ձայնը, զեղեցի՞կ է:

— Այո, սրբ,— ասաց Հումերը:

Հանկարծ Սփանգլերը հարցրեց.

— Գիտե՞ս որտեղ է Չաթերթոնի թխվածքների խանութը, Բրոդվեյի վրա. վերցրու այս քառորդ դոլարը և ինձ համար խնձորով և հնդկընկույզի սերուցքով պատրաստված երկու կարկանդակ բեր: Երկուսը մեկ քառորդով են տալիս:

— Լավ, սըր,— ասաց Հոմերը և, օդի մեջ բռնելով մետաղադրամը, գրասենյակից դուրս վազեց:

Սփանգլերը նայեց նրա ետևից՝ հետո ընկավ մոռացության գիրկը: Երբ սթափվեց, դարձավ դեպի հեռագրիչը և ասաց.

— Ի՞նչ կարծիք ունես նրա մասին:

— Լավ տղա է,— ասաց միստր Գրոզանը:

— Ես էլ եմ կարծում, որ լավն է,— ասաց Սփանգլերը:— Սանթա Կլարա պողոտայի վրա ապրող մի լավ, աղքատ ընտանիքից է: Հայր չունի, եղբայրը բանակում է: Մայրը պահեստում ամառները միրգ է փաթեթավորում, քույրը նահանգային քոլեջ է գնում: Միայն թե երկու տարով փոքր է աշխատանքի համար անհրաժեշտ տարիքից, ուրիշ ոչինչ:

— Իսկ ես երկու տարով անհրաժեշտից մեծ եմ,— ասաց միստր Գրոզանը,— յուր կգնանք:

Սփանգլերը վեր կացավ:

— Եթե իմ կարիքը զգաս,— ասաց նա,— ես Կորբետի մոտ եմ. կարկանդակները ձեր մեջ բաժանեք,— խոսքը չավարտած, նա զարմացած կանգ առավ, երբ տեսավ Հոմերին, որը վազելով գրասենյակ մտավ՝ փաթեթը ձեռքին:

— Անունդ ի՞նչ է,— Սփանգլերը համարյա բղավեց տղայի վրա:

— Հոմեր Մաքոլի,— ասաց Հոմերը:

Հեռագրատան վարիչը ձեռքը դրեց նոր ցրիչի ուսին:

— Ապրես, Հոմեր Մաքոլի,— ասաց նա,— դու ճիշտ այն տղան ես, որ պետք է այս գրասենյակին գիշերային աշխատանքի համար. դու հավանաբար, ամենաարագ շարժվող էակն ես ամբողջ Ման Հոակին հովտում: Դու շատ մեծ մարդ կդառնաս մի օր, եթե ապրես: Այնպես արա, որ ապրես:

Մինչ Հոմերը աշխատում էր հասկանալ այդ մարդու ասածը, նա շրջվեց և դուրս եկավ գրասենյակից:

— Լավ, մանչուկ,— ասաց միստր Գրոզանը,— բեր տեսնենք:

Հումերը կարկանդակները դրեց նրա սեղանին, իսկ միստր Գրոզանը դեռ շարունակում էր խոսել.

— Հումեր Մաքոլի իմ անունը Վիլյամ Գրոզան է. բայց ինձ Վիլլի են ասում: Թեև վաթսուներեք տարեկան եմ: Շատ հին հեռագրիչ եմ, աշխարհում ձեռքի ապարատով ամենավերջին հեռագրիչներից մեկը: Ես նաև այս գրասենյակի գիշերային գլխավոր հեռագրիչն եմ: Ես նաև մի մարդ եմ, որն աշխարհում կատարված հրաշալի գործերից հիշողություններ ունի: Ես նաև քաղցած եմ: Արի հարձակվենք խնձորով ու սերուցքով պատրաստված այդ կարկանդակների վրա: Այսօրվանից ես ու դու բարեկամներ ենք:

— Այո, սրբ,— ասաց Հումերը:

Ծեր հեռագրիչը կարկանդակներից մեկը չորս մասի բաժանեց, և նրանք սկսեցին ուտել հնդկական ընկույզով ու սերուցքով պատրաստված կարկանդակը:

— Անհրաժեշտության դեպքում քեզնից կխնդրեմ, որ ինձ համար որևէ հանձնարարություն կատարես,— ասաց միստր Գրոզանը,— երգելիս ինձ ընկերակցես կամ պարզապես նստես ու ինձ հետ զրուցես: Երբ հարբած լինեմ, քեզնից մեծ նրբանկատություն է պահանջվում, մի բանք որ չի կարելի սպասել տասներկու տարեկանից բարձր մարդկանցից: Քանի՞ տարեկան ես:

— Տասնչորս,— ասաց Հումերը,— բայց կարծում եմ, որ բավարար չափով զգայուն եմ:

— Բարի,— ասաց միստր Գրոզանը,— քո խոսքին հավատում եմ: Հույսս դնում եմ քեզ վրա, վստահ լինելով, որ դու ամեն գիշեր կհսկես, որպեսզի ես իմ պարտականությունները կարողանամ կատարել: Մառը ջուր շաղ կտաս երեսիս, եթե կարգին չարթնացա, դրան պետք է հաջորդի մի բաժակ տաք սև սուրճը, որ պետք է բերես Կորբետի մոտից:

— Կանեմ, սրբ,— ասաց Հումերը:

— Փողոցում բոլորովին այլ կերպ պետք է վարվես,— շարունակեց միստր Գրոզանը:— Եթե ինձ տեսնես ակոնոլի գիրկն ընկած, բարև տուր և անցիր, թող ինձ երանությանս մեջ: Շատ զգայուն մարդ եմ և նախընտրում եմ հոգածության առարկա չլինել

— Մառը ջուր և սուրճ՝ գրասենյակում,— ասաց Հումերը,— ողջուն՝ փողոցում. հասկացա, սրբ:

Միստր Գրոզանը շարունակեց՝ բերանը լիքն էր սերուցքով:

— Կարծում ես, որ այս աշխարհը ավելի լա՞վ է լինելու պատերազմից հետո:

Հումերը մի պահ մտածեց, ապա ասաց.

— Այո, սրբ:

— Հնդկընկույզի սերուցք սիրո՞ւմ ես,— հարցրեց միստր Գրոզանը:

— Այո, սըր,— ասաց Հումերը:

Հեռագրատուիը ծղրտաց: Միստր Գրոզանը պատասխանեց կանչին և, նստելով գրամեքենայի առաջ, շարունակեց խոսել:

— Ես նույնպես շատ եմ սիրում: Սիրում եմ նաև երաժշտություն, հատկապես՝ երգ: Կարծեմ դու ասացիր, որ մի ժամանակ երգել ես կիրակնօրյա դպրոցում: Խնդրում եմ, բարի եղիր կիրակնօրյա մի երգ երգել, մինչև ես Վաշինգտոնից ստացված այս հեռագիրը մեքենագրեմ:

Հումերը երգեց «Դարերի ապառաժը», մինչ միստր Գրոզանը մեքենագրում էր հեռագիրը, որը միսիս Ռոզա Սանդովալին էր ուղղված, 1129 գ փողոց, Իրաթա, Կալիֆոռնիա: Հեռագրում ռազմական բաժանմունքը տեղյակ էր պահում միսիս Սանդովալին, որ նրա որդին, Ժուան Դոմինիկո Սանդովալը, սպանվել է ռազմադաշտում: Միստր Գրոզանը հեռագիրը մեկնեց Հումերին, հետո մի մեծ կում խմեց աթոռի կողքի դարակում պահած շշից: Հումերը վերցրեց հեռագիրը, դրեց ծրարի մեջ, կնքեց, ծրարը դրեց գլխարկի մեջ և գրասենյակից դուրս եկավ: Երբ ցրիչը մեկնել էր, ծեր հեռագրիչը բարձրաձայն երգեց «Դարերի ապառաժը» երգը: Չե՞ որ ինքն էլ մի ժամանակ երիտասարդ էր եղել:

Գլուխ չորրորդ. ԱՄԲՈՂՋ ԱՇԽԱՐՀԸ ԿՆԱԽԱՆՁԻ ԻՆՁ

Երաժշտությանը գալիս էր Սանթա Կլարա պողոտայի վրա գտնվող Մաքուլինների բնակարանից: Բեսը և միսիս Մաքուլին նվագում էին «Ամբողջ աշխարհը կնախանձի ինձ» երգը: Նրանք զինվոր Մարկուսի համար էին նվագում, որտեղ էլ որ նա գտնվելիս լիներ այժմ, որովհետև դա նրա ամենասիրելի երգն էր: Հարևան տնից եկավ Մերի Արենան, կանգնեց Բեսի կողքին և սկսեց երգել: Նա նույնպես երգեց Մարկուսի համար, որը նրա ամբողջ աշխարհն էր: Փոքրիկ Յուլիսիսը լսում էր ու նայում: Ինչ-որ բան, ինչոր տեղ խորհրդավոր էր թվում նրան և, չնայած քունը տանում էր, նա ուզում էր հասկանալ... Ի վերջո հաղթահարեց քունը և հարցրեց.

— Մարկուսն ո՞ւր է:

Միսիս Մաքուլին նայեց տղային:

— Դու պետք է հասկանաս...— սկսեց նա, ապա լռեց:

Յուլիսիսը փորձեց հասկանալ, բայց չգիտեր, թե ինչը պետք է հասկանար:

— Ի՞նչը հասկանամ,— հարցրեց նա:

— Մարկուսը,— ասաց միսիս Մաքուլին,— Իթաքայից հեռու է գնացել:

— Ինչո՞ւ,— հարցրեց Յուլիսիսը:

— Մարկուսը բանակում է,— ասաց միսիս Մաքուլին:

— Ե՞րբ է տուն գալու,— հարցրեց փոքրիկ տղան:

— Երբ պատերազմն ավարտվի,— ասաց միսիս Մաքուլին:

— Վա՞ղը:

— Չէ, վաղը չէ:

— Ե՞րբ:

— Չգիտենք, սպասում ենք:

— Իսկ որտե՞ղ է հայրիկը,— ասաց Յուլիսիսը,— եթե սպասենք, նա՞ էլ Մարկուսի պես տուն կդառնա:

— Ոչ,— պատասխանեց միսիս Մաքուլին,— նա չի դառնա տուն այդպես: Նա չի քայլի, փողոցի սանդուղքով չի բարձրանա, չի մտնի տուն:

Այսքանը շատ էր փոքրիկ տղայի համար, և որովհետև միայն մի բառ կար, որով հույս ուներ հասնել ճշմարտության կամ էլ հանգստություն ձեռք բերել, նա արտասանեց այդ բառը.

— Ինչո՞ւ:

Միսիս Մաքուլին դարձավ Բեսին և Մերիին.

— Նույնիսկ մեծերի համար հեշտ չէ մահը հասկանալը,— ասաց նա,— ուր մնաց թե երեխան հասկանա, բայց ամեն մի կյանք մի օր պիտի ավարտվի:

Նա նայեց Յուլիսիսին:

— Այդ օրը քո հոր համար եկավ երկու տարի առաջ:

Նա նորից նայեց Բեսին և Մերիին:

— Բայց քանի դեռ մենք ապրում ենք, քանի դեռ միասին ենք, քանի դեռ մեզնից թեկուզ երկուսը կան և հիշում են նրան, աշխարհում ոչ մի բան լի կարող իլել նրան մեզնից: Մարմինը միայն կարող են իլել, բայց ոչ նրան: Դուք ձեր հորը ավելի լավ կճանաչեք, երբ մեծանաք և ինքներդ ձեզ ավելի լավ ճանաչեք: Նա մեռած չէ, որովհետև դուք ողջ եք: Ժամանակը և պատահականությունը, հիվանդությունն ու հոգնությունը նրա մարմինը տարան, բայց դուք նրան արդեն, վերադարձրել եք՝ ավելի երիտասարդ և ավելի կենսունակ: Չեմ կասկածում, որ ասածներիցս շատ բան հասկացաք, բայց գիտեմ, որ այս մեկը պիտի հիշեք՝ բարին երբեք չի մահանում: Եթե մահանար՝ աշխարհում մարդիկ

գոյություն չէին ունենա, ոչ մի տեղ կյանք չէր չինի: Իսկ աշխարհը լեցուն է մարդկանցով և հրաշալի կյանքով:

Երեխան այդ մասին մի պահ խորհեց, հետո հիշեց առավոտյան տեսածը.

— Խլուրդներն ի՞նչ են,— հարցրեց նա:

Մայրը պատրաստ էր նման հարցի: Նա գիտեր, որ տղան աչքեր ունի, ավելին՝ տեսողություն, սեր և ծարավի է ամեն ինչ իմանալու:

— Գետնի տակի խլուրդները,— պատասխանեց մայրը,— երկնքի թռչունները, ծովի ձկները բոլորը կյանքի մասն են, մեր կյանքի մասը: Ապրող ամեն ինչ մեզնից յուրաքանչյուրի մասն է: Նույնիսկ շատ բաներ, որոնք մեզ նման չեն շարժվում, մեր մասնիկներն են: Արևը մեր մասն է, ինչպես նաև հողը, երկինքը, աստղերը և օվկիանոսները: Այդ ամենը մեր մասն են, և մենք ստեղծվել ենք, որպեսզի դրանք վայելենք և դրանց համար աստծուն շնորհակալ լինենք:

Փոքրիկ տղան ընդունեց այս նորությունը:

— Այդ դեպքում որտե՞ղ է Հոմերը,— ասաց նա:

— Քո Հոմեր եղբայրը աշխատում է,— պատասխանեց միսիս Մաքոլին,— նա երեկ գործ ճարեց դասերից հետո աշխատելու համար: Նա տուն կգա կեսգիշերին, երբ դու արդեն քնած կլինես:

Տղան դա չկարողացավ հասկանալ: Ի՞նչ է աշխատանքը: Ինչո՞ւ է եղբայրը աշխատում: Ի՞նչ հաճույք է մարդ ստանում աշխատելուց:

— Հոմերն ինչո՞ւ է աշխատում,— հարցրեց նա:

Աղջիկները համբերությամբ սպասում էին, իսկ միսիս Մաքոլին պատասխանում էր.

— Քո Հոմեր եղբայրը աշխատում է, որովհետև քո Մարկուս եղբայրը բանակում է: Որովհետև մենք պետք է փող ունենանք, որ կարողանանք մթերք և հագուստ գնել, տան վարձ վճարել և օգնել ուրիշներին, ովքեր մեզնից ավելի կարիքավոր են:

— Ո՞ւմ,— հարցրեց Յուլիսիսը:

— Որևէ մեկին,— ասաց միսիս Մաքոլին,— աղքատին, օրինակ:

— Ո՞վ է աղքատը,— հարցրեց տղան:

— Բոլորը,— պատասխանեց միսիս Մաքոլին՝ ինքն իրեն ժպտալով:

Յուլիսիսը ուզում էր արթուն մնալ, բայց էլ չկարողացավ:

— Հիշեցեք,— ասաց մայրը բոլորին,— ձեր ունեցած ամեն ինչից պետք է բաժին հանեք ուրիշներին: Դուք պետք է տաք նույնիսկ, երբ թվում է, թե տալը խենթություն է: Այդ ժամանակ ոչ ոք և ոչ մի բան ձեզ խաբելու ուժ չի ունենա, որովհետև եթե գողին տաք, նա ձեզնից չի գողանա, և արդեն գող չի լինի: Եվ ինչքան շատ տաք, այնքան ավելի շատ բան կունենաք տալու համար:

Միսիս Մաքուլին դարձավ տղայի քրոջը՝ Բեսին:

— Նրան անկողին դիր:

Բեսը և Մերին տղային ննջարան տարան: Երբ նրանք գնացել էին, մայրը ոտնաձայն լսեց և շրջվեց, նրան թվաց, թե այնտեղ, դռան մոտ, տեսավ Մաթյու Մաքուլին, որ կարծես մեռած չլիներ:

— Քնել էի,— ասաց ամուսինը,— քունս շատ էր տանում, Քեթի, ներիր ինձ, խնդրում եմ:

Ամուսինը ծիծաղեց ճիշտ Յուլիսիսի նման: Իսկ հետո վերադարձավ Բեսը և ասաց.

— Հենց ուզում էին անկողին դնել՝ ծիծաղեց:

Գլուխ հինգերորդ. ԴՈՒ ՔՈ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՎ ԳՆԱ, ԵՄ՝ ԻՄ

Միսիս Ռոզա Սանդովալի տան առաջ իջնելով հեծանիվից, ցրիչը գնաց դեպի դուռը, կամաց թակեց և անմիջապես զգաց, որ ներսը մարդ կա: Նա ոչինչ լսել չէր կարողանում, բայց վստահ էր, որ թակոցը մեկին դեպի դուռն է բերում: Նա շատ էր ուզում տեսնել, թե ո՞վ է այդ կինը, Ռոզա Սանդովալը, որը հիմա կլսի, որ աշխարհում սպանություն է կատարվել, և դա կզգա սեփական սրտում: Դուռը երկար ժամանակ չէր բացվում, բայց բացվելիս էլ ոչ մի շտապողականություն չզգացվեց: Դուռն այնպես բացվեց, կարծես աշխարհում ոչինչ տեղի չէր ունեցել, որից վախենար այդ կինը: Եվ ահա նա, այդ կինը:

Մեքսիկացի կինը Հումերին գեղեցիկ թվաց: Տղան տեսնում էր, որ այդ կինը իր ամբողջ կյանքում ստիպված է եղել այնքան համբերել, որ այժմ, տարիներ հետո, նրա շուրթերը սեղմվել են բարի և անմեղ ժպիտով: Բայց, բոլոր այն մարդկանց նման, ովքեր երբեք հեռագիր չեն ստանում, ցրիչի դռան առաջ երևալը կնոջը թվաց սարսափելի, անակնկալներով լեցուն մի բան: Հումերը հասկացավ, որ իրեն տեսնելով միսիս Սանդովալը սարսռաց: Նրա առաջին բառը բոլոր զարմանքների առաջին բառն էր: Նա «oh» ասաց, կարծես ցրիչի փոխարեն դռան առաջ կանգնած լիներ մի մարդ, որին վաղուց ճանաչում էր և որի հետ հաճույքով կարող էր զրուցել: Խոսելուց առաջ կինը գննեց Հումերի աչքերը, և ցրիչը զգաց, որ նա հասկացավ հեռագրի բարեգուշակ չլինելը:

— Հեռագիր^օ ր ես բերել,— հարցրեց նա:

Հումերը մեղք չունեք: Նրա գործը հեռագրեր բաժանելն էր: Հակառակ դրան, տղային թվաց, որ ինքը մասնակից է ամբողջ սխալին: Նա վատ զգաց, կարծես ինքը լիներ կատարվածի պատասխանատուն: Նա ուզեց անմիջապես ասել. «Ես միայն ցրիչ եմ,

միսիս Սանդովալ, շատ եմ ցավում, որ ստիպված եմ այսպիսի հեռագիր բերել, բայց այդ բոլորը ես անում եմ իմ գործի բերումով»:

— Ո՞ւմ համար է,— հարցրեց մեքսիկացի կինը:

— Միսիս Ռոզա Սանդովալի, 1129Գ փողոց,— ասաց Հումերը: Նա հեռագիրը մեկնեց մեքսիկացի կնոջը, բայց կինը նույնիսկ ձեռքը չերկարեց:

— Դո՞ւք եք միսիս Սանդովալը,— հարցրեց Հումերը:

— Խնդրեմ, խնդրեմ, ներս եկ,— ասաց կինը,— անգլերեն կարդալ չեմ կարող. մեքսիկացի եմ, ես միայն «Լա պրենսա» թերթն եմ կարդում, որը Մեխիկո Սիթիից է գալիս:— Նա լռեց մի պահ և նայեց տղային, որը կանգնել էր դռանն այնքան մոտիկ:

— Խնդրում եմ,— ասաց կինը,— ի՞նչ է գրված հեռագրում:

— Միսիս Սանդովալ,— ասաց ցրիչը,— հեռագրում գրված է...

Կինն ընդհատեց նրան.

— Բայց դուք նախ պետք է բացեք հեռագիրը և կարդաք նախքան ինձ ասելը,— ասաց նա,— դուք հեռագիրը դեռ չեք բացել:

— Ճիշտ եք, տիկին,— ասաց Հումերը: Նա կարծես ուսուցչուհու հետ էր խոսում, որը հենց նոր ուղղել էր իր սխալը:

Դողացող մատներով նա բացեց հեռագիրը: Մեքսիկացի կինը հատակից վերցրեց պատռված ծրարը, ապա ուղղվեց ու հարցրեց.

— Ո՞վ է ուղարկել հեռագիրը, իմ որդի Խուան Դոմինգոն:

— Ոչ, տիկին,— ասաց Հումերը,— հեռագիրը ռազմական բաժանմունքից է:

— Ռազմական բաժանմունքի՞ց,— հարցրեց մեքսիկացի կինը:

— Միսիս Սանդովալ,— ասաց Հումերն արագ,— ձեր որդին մեռած է: Գուցե դա սխալ է: Ամեն մարդ սխալվում է, միսիս Սանդովալ: Գուցե ձեր որդին չէ: Գուցե մի ուրիշն է: Հեռագիրն ասում է, որ Խուան Դոմինգոն է, բայց գուցե հեռագիրը սխալ է:

Մեքսիկացի կինը ձևացրեց, թե չլսեց:

— Մի քաշվիր,— ասաց նա,— ներս արի, ներս արի: Ես քեզ համար կոնֆետ կբերեմ:— Նա բռնեց տղայի թևից և բերեց սենյակի մեջտեղի սեղանի մոտ ու նստեցրեց:— Բոլոր տղաները կոնֆետ սիրում են,— ասաց նա,— ես քեզ համար կոնֆետ կբերեմ:— Նա մի ուրիշ սենյակ մտավ և շուտով վերադարձավ՝ ձեռքին շոկոլադի մի հին տուփ: Տուփը բացեց, և Հումերը դրա մեջ տեսավ անծանոթ տեսակի կոնֆետներ:

— Ահա,— ասաց նա,— կեր այս կոնֆետը, բոլոր տղաները կոնֆետ սիրում են:

Հումերը մեկ հատ վերցրեց, դրեց բերանը և փորձեց ծամել:

— Դու ինձ համար վատ լուր չէիր բերի,— ասաց նա,— դու լավ տղա ես, ճիշտ իմ փոքրիկ Խունիտոյի նման, երբ նա երեխա էր: Մի հատ էլ կեր:— Եվ նա ցրիչին ստիպեց նորից մի կոնֆետ վերցնել:

Հումերը նստած ծամում էր չոր կոնֆետը, երբ մեքսիկացի կինը խոսեց.

— Մեր կոնֆետն է, կակտուսի է: Ես այն պատրաստել եմ Խունիտոյիս համար, որպեսզի երբ տուն գա, ուտի, բայց դու կեր: Դու նույնպես իմ տղան ես:

Եվ հանկարծ սկսեց հեծկլտալ, աշխատելով իրեն զսպել, կարծես արտասովելը ամոթ լիներ: Հումերն ուզեց վեր կենալ և փախչել, բայց զգաց, որ պետք է մնալ: Նա նույնիսկ մտածեց, որ կտրող է իր ամբողջ կյանքի ընթացքում մնա այդտեղ: Ուղղակի չէր իմանում ինչ անի, որ կինը նվազ դժբախտ զգա իրեն: Եվ եթե կինը խնդրեր իր որդու տեղը գրավել, Հումերը չէր կարողանա մերժել, որովհետև չէր գիտենա, թե ինչպես մերժի: Նա մնաց, կարծես դրանով ուզում էր ուղղել այն, ինչ անհնարին էր ուղղել և հետո ըմբռնելով իր արածի ամբողջ անհեթեթությունը, ամաչեց: Մտքում նա անընդհատ կրկնում էր. «Ի՞նչ կարող եմ անել, գրողը տանի, ի՞նչ կարող եմ անել: Ես ընդամենը ցրիչ եմ»:

Կինը հանկարծ նրան իր թևերի մեջ առավ, ասելով.

— Իմ տղա՛ս, իմ փոքրիկ մա՛նչս:

Զգիտես ինչու, այդ բոլորից տղան վիրավորվեց, ամբողջ հոգով դառնացավ և զգաց, որ ուզում է սիրտը ետ տալ: Նա այդ կնոջից կամ որևէ մեկից չէր զգվում բայց այն, ինչ կատարվում էր այդ կնոջ հետ, այնքան սխալ էր թվում և տգեղ, որ ինքը վատ էր զգում և չէր կարողանում որոշել, թե արժե՞ր արդյոք այլևս ապրել:

— Եկ,— ասաց կինը,— նստիր այստեղ:— Կինը նրան ստիպեց նստել մի ուրիշ աթոռի վրա և կանգնեց մոտը,— թող որ նայեմ,— ասաց նա և նայեց տարօրինակ, օտարոտի հայացքով:

Թեև ցրիչը վատ էր զգում իրեն, բայց շարժվել չէր կարողանում: Նա ոչ սեր էր զգում, ոչ ատելություն, նրան համակել էր զզվանքի նման մի բան, բայց միևնույն ժամանակ մեծ կարեկցանք. կարեկցանք ոչ միայն այդ խեղճ կնոջ, այլ ամեն ինչի նկատմամբ: Հեռավոր անցյալի մեջ նա տեսավ երիտասարդ, գեղեցիկ մի կին, որը նստել էր որդու օրորոցի մոտ: Նա տեսավ կնոջ հայացքը՝ ուղղված այդ հրաշալի մարդկային մարմնին, որը թեև անխոս էր ու անօգնական, բայց լեցուն էր գալիք մի ողջ աշխարհով: Նա տեսավ, թե ինչպես կինը օրորում է երեխային և երգում: «Տես այդ կնոջը»,— ինքն իրեն ասաց նա: Եվ ահա նա արդեն հեծանիվի վրա էր: Մութ փողոցով սուրում էր գժի նման: Աչքերից արցունքներ էին հոսում, իսկ շուրթերը արտասանում էին մանկական ռի խենթ հայհոյանքներ: Երբ հեռագրատուն հասավ, արցունքներն արդեն չորացել էին, բայց հոգում ծնունդ էին առել

նոր բաներ, և տղան զգում էր, որ դրանք անհնար է կասեցնել. «Եվ պետք էլ չէ, այլապես ես նույնպես մեռած կլինեմ,— բղավեց նա այնպես, կարծես խուլի հետ խոսելիս լիներ»:

Գլուխ վեցերորդ. ԵՐԳ ՄԻՍՏՐ ԳՐՈԳԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Հումերը նստեց միստր Գրոգանի դիմացի սեղանի առաջ: Հեռագրալարերը լուռ էին, բայց հանկարծ տուփը սկսեց տկտկալ: Հումերը սպասեց, որ միստր Գրոգանը պատասխանի, բայց նա չէր պատասխանում: Հումերը վազեց սենյակի մյուս կողմը:

— Միստր Գրոգան,— ասաց նա,— ձեզ են կանչում:— Նա սկսեց զգուշությամբ քաշել նրա թևը:

— Միստր Գրոգան, արթնացեք, արթնացեք:

Հումերը վազեց դեպի ջրամանը և թղթյա բաժակը լցրեց ջրով: Նա վազեց դեպի ծեր հեռագրիչը, բայց վախեցավ տրված հրահանգները կատարելուց: Բաժակը դրեց սեղանին և նորից թափահարեց միստր Գրոգանին:

— Միստր Գրոգան,— ասաց նա,— արթնացեք, ձեզ են կանչում:

Հումերը բաժակի ջուրը շաղ տվեց հեռագրիչի դեմքին: Միստր Գրոգանը անմիջապես նստեց, աչքերը բացեց, նայեց Հումերին, լսեց հեռագրի ձայնը և պատասխանեց.

— Ճիշտ այդպես,— ասաց նա տղային,— հիմա արագ, մի բաժակ սև սուրճ բեր, շտապիր:

Հումերը գրասենյակից դուրս վազեց դեպի Կորբետի խորտկարանը: Երբ վերադարձավ, ծեր հեռագրիչի աչքերը կրկին փակվում էին, բայց նա շարունակում էր աշխատել:

— Ճիշտ այդպես, տղաս,— ասաց նա,— մի մտահոգվիր, մի վախեցիր, ճիշտ այդպես պետք է անել:

Միստր Գրոգանը գծի մյուս ծայրի հեռագրիչին խնդրեց սպասել և սկսեց սուրճ խմել:

— Սկզբում սառը ջուրը շաղ տալ, իսկ հետո՝ սև սուրճ,— ասաց նա:

— Այո, սրբ,— պատասխանեց Հումերը,— կարևոր հեռագիր է:

— Ոչ,— ասաց միստր Գրոգանը,— կարևոր չէ: Բիզնես: Փողի կուտակում: Գիշերն է եկել, սակայն անպայման չէ այս գիշեր հանձնել: Բայց ես պետք է ընդունեի:

Նա ձայնը բարձրացրեց, որովհետև արթուն էր և իրեն նորից ուժեղ էր զգում:

— Արդեն քանի տարի է՝ ուզում են ինձ թոշակի ուղարկել,— բղավել նա,— ուզում են իմ փոխարեն մեքենաներ դնել: Բազմացնողներ և հեռագրամեքենաներ,— ասաց նա արհամարհանքով,— մեքենաներ՝ մարդկանց փոխարեն:— Նա այժմ խոսում էր մեղմ, կարծես ինքն իր հետ կամ այն մարդկանց հետ, որոնք ուզում էին իրեն հանել իր տեղից,

իր աշխարհից:— Ի՞նչ կլինի իմ վիճակը, եթե գրկվեմ այս աշխատանքից: Երևի մի շաբաթից կմեռնեմ: Ամբողջ կյանքումս աշխատել եմ և հիմա չեմ կարող չաշխատել:

— Այո, սըր,— ասաց Հոմերը:

— Գիտեմ, որ կարող եմ ապավինել քո օգնությանը, մանչուկ,— ասաց միստր Գրոզանը,— որովհետև դու արդեն օգնեցիր ինձ: Շնորհակալ եմ, փոքրիկ:

Նա միացրեց մեքենան: Պատասխանը լավեց, և նա սկսեց հեռագիրը մեքենագրել, բայց միաժամանակ խոսեց մի տեսակ հպարտությամբ և աշխույժով, որը Հոմերին շատ դուր եկավ:

— Ինձ աշխատանքից հանել,— բղավեց նա,— ինչո՞ւ, ես աշխարհի ամենաարագ հեռագրիչն եմ: Վռլինսկուց էլ արագ հեռագրեր եմ ուղարկել և ստացել առանց սխալի: Վիլլի Գրոզան. աշխարհի բոլոր հեռագրողները գիտեն այդ անունը: Նրանք գիտեն, որ Վիլլի Գրոզանը բոլորից լավն է:

Նա լռեց և ժպտաց ցրիչին, քաղաքի աղքատ ու կեղտոտ վագոններից եկած այն տղային, որ անցյալ գիշեր և ճիշտ ժամանակին էր աշխատանքի ընդունվել:

— Մի ուրիշ երգ էլ երգիր, փոքրիկ,— ասաց նա,— որովհետև դու և ես դեռևս ողջ ենք:

Հոմերն անմիջապես սկսեց երգել:

Գլուխ յոթերորդ. ԵԹԵ ՄԻ ԼՈՒԻՐ ԳԱ

Միսիս Մաքուլին նստել էր Սանթա Կլարա փողոցում գտնվող իրենց տան հյուրասենյակի հին, ճոճվող բազկաթոռին և սպասում էր որդուն: Տղան տուն հասավ կեսգիշերից մի քիչ ուշ: Նա մռայլ էր, հոգնած, քնատ միաժամանակ հուզված էր ու անհանգիստ: Մորը թվաց, որ եթե տղան խոսեր, նրա ձայնը պիտի հնչեր խուլ, ինչպես իր ամուսնու՝ այս տղայի հոր ձայնը: Տղան երկար մնաց մութ սենյակում և հետո, փոխանակ սկսելու ամենակարևոր բաներից, ասաց.

— Ամեն ինչ լավ է, մայրիկ, ես չեմ ուզում, որ դու ամեն գիշեր այսպես սպասես ինձ,— նա լռեց, հետո նորից ասաց,— ամեն ինչ լավ է:

— Գիտեմ,— պատասխանեց մայրը,— նստիր:

Նա ուզեց նստել հին, մաշված աթոռին, բայց ուղղակի դրա վրա ընկավ: Մայրը ծիծաղեց.

— Տեսնում եմ, հոգնած ես, բայց կարծես հուզված էլ ես: Ի՞նչ կա:

Տղան մի պահ սպասեց, հետո սկսեց խոսել արագ, բայց և հանգիստ:

— Ես հեռագիր տարա մի տիկնոջ, որ ապրում է Գ փողոցում,— ասաց նա:— Մեքսիկացի մի տիկին էր,— նա հանկարծ լռեց և վեր կացավ:

— Չգիտեմ, ինչպես քեզ ասեմ,— շարունակեց նա,— հեռագիրը ռազմական բաժանմունքից էր... Նրա տղան սպանվել է, բայց նա չէր հավատում: Նա պարզապես չէր ուզում հավատալ: Ես դեռ ոչ մեկին չէի տեսել այդպես սիրտը կոտրված: Նա ինձ կակտուսի կոնֆետ հյուրասիրեց, պինդ գրկեց և ասաց, որ ես իր որդին եմ: Ես լուռ էի, քանի որ նա դրանով իրեն բախտավոր էր զգում: Ես նույնիսկ կոնֆետի մասին չէի մտածում:— Տղան նորից լռեց:— Նա շարունակում էր ինձ այնպես նայել, կարծես իսկապես նրա որդին լինեի: Ես ինձ շատ վատ զգացի և որոշ ժամանակ ինձ էլ էր թվում, թե նրա որդին եմ: Երբ նորից գրասենյակ վերադարձա, ծեր հեռագրիչը՝ միստր Գրոզանը, հարբած էր, ճիշտ այնպես, ինչպես ինձ նախագգուշացրել էր, որ կարող է լինել: Վարվեցի այնպես, ինչպես պատվիրել էր: Երեսին ջուր շաղ տվեցի և սև սուրճ բերեցի, որ խմի և չքնի: Եթե նա այդ աշխատանքը չկատարի, նրան գործից կվտարեն, իսկ նա այդ չի ուզում: Նրան ուշքի բերեցի, և նա իր գործը կատարեց: Այնուհետև պատմեց իր մասին, որից հետո մենք երգեցինք: Գուցե հիմարություն է, բայց այդ բոլորն ինձ տխրեցնում է:

Նա լռեց և սկսեց քայլել սենյակում: Բայց դռան առաջ կանգ առավ, հայացքը փախցրեց մորից և շարունակեց պատմել:

— Հանկարծ ինձ տխրություն համակեց,— ասաց նա,— երբեք այդպիսի բան ինձ հետ չի պատահել: Նույնիսկ, երբ հայրիկը մահացավ, ես նման զգացում չունեցա, որովհետև մենք բոլորս քեզ ապավինեցինք, և դու թույլ չտվեցիր, որ մենք որևէ փոփոխություն զգանք: Եվ ոչինչ չփոխվեց: Ամեն ինչ շատ լավ էր: Բայց այժմ, չգիտեմ ինչից է... ամեն ինչ փոխված է: Ամեն ինչ,— ավելացրեց նա պատանեկան ամբողջ վճռականությամբ:

Սա շրջվեց բաց դռնից և նայեց մորը:

— Երկու օրվա ընթացքում ամեն ինչ փոխվել է: Ես ինձ մենակ եմ զգում և չգիտեմ ինչու:— Նա մոտեցավ մորը և ասաց,— մայրի կ:

Մայրը չպատասխանեց, սպասելով, որ նա շարունակի:

— Չգիտեմ աշխարհում ինչ է կատարվում,— շարունակեց տղան,— կամ ինչն է կատարվում, բայց ինչ էլ որ պատահի, թույլ մի տուր, որ որևէ բան քեզ այդպես վիրավորի: Ամեն ինչ փոխված է, բայց թույլ մի տուր, որ մեզ համար այդքան շատ փոխվի:

Կինը ժպտաց և սպասեց, թե որդին էլ ուրիշ ինչ կասի:

Եվ որովհետև տղան շարունակում էր լռել, ինքը սկսեց խոսել.

— Քեզ համար ամեն ինչ փոխված է, բայց միաժամանակ նույնն է: Մենությունն ու թախիծը, որ դու զգում ես, այն պատճառով է, որ այլևս երեխա չես: Բայց ամբողջ աշխարհը միշտ լեցուն է եղել այդ մենությամբ ու թախիծով: Մենությունը պատերազմից չէ: Պատերազմը չէ, որ այն ստեղծեց: Ընդհակառակը, մենությունից ու թախիծից առաջացավ պատերազմը: Ամեն ինչի մեջ գոյություն ունեցող հուսահատության զգացումն է այդ, աստծո շնորհի պակասը: Մենք միասին կլինենք: Մենք շատ չենք փոխվի:— Նա մի պահ մտածեց և հետո ասաց այն, ինչ բոլորովին անսպասելի էր:— Եթե

ինձ էլ մի այնպիսի լուր գա, ինչպիսին մեքսիկացի կնոջն է եկել այս գիշեր, ես կհավատամ դրա խոսքերին, բայց ոչ իմաստին: Լաց լինելու կարիք չեմ գգա, որովհետև գիտեմ, որ իմ որդուն մահ չկա:— Նա լռեց, հետո շարունակեց համարյա զվարթ:— Ընթրիքին ի՞նչ կերար:

— Խնձորով ու սերուցքով կարկանդակ: Գրասենյակի պետը վճարեց. իմ հանդիպած ամենանշանավոր մարդն է նա,— ասաց Հոմերը:

— Վաղը Բեսի հետ նախաճաշ կուղարկեմ,— ասաց միսիս Մաքուլին:

— Նախաճաշ չեմ ուզում,— ասաց Հոմերը,— մենք սիրում ենք դուրս գնալ, մի բան գնել և նստել միասին ուտել: Դու մի անհանգստացիր: Դուրս գնալն ու մի բան ուտելը ավելի հետաքրքիր է ինձ համար, իսկ այս աշխատանքն ամենահրաշալի բանն է, ու դրանից դպրոցը մի տեսակ անմիտ է դառնում:

— Անշուշտ,— ասաց միսիս Մաքուլին,— դպրոցները երեխաներին փողոցից կտրելու համար են միայն, բայց վաղ թե ուշ նրանք պիտի փողոց գնան, սիրեն կամ չսիրեն այն: Բնական է, որ հայրերն ու մայրերը իրենց երեխաների համար աշխարհից վախենան, բայց վախենալու բան չկա: Աշխարհը լեցուն է վախեցած փոքրիկ երեխաներով: Վախենալով, նրանք իրար են վախեցնում: Դու փորձիր հասկանալ,— շարունակեց նա,— փորձիր սիրել քեզ հանդիպած բոլոր մարդկանց: Այս հյուրասենյակում ես ամեն գիշեր քեզ կսպասեմ: Բայց պարտադիր չէ, որ գաս և ինձ հետ խոսես, եթե ցանկություն չունես: Ես կհասկանամ: Ես գիտեմ, որ պահեր կլինեն, երբ քո սիրտը անկարող կլինի քո լեզվին բառեր ներշնչել:

Նա լռեց և նայեց որդուն:

— Դու հոգնած ես, գիտեմ, գնա քնիր:

— Շատ լավ, մայրիկ,— ասաց որդին և գնաց իր սենյակը:

Գլուխ ութերորդ. ՆԵՐԿԱ ԵՂԻՐ ՄԵՐ ՍԵՂԱՆԻՆ, ՈՎ ՏԵՐ

Առավոտյան ժամը յոթին, հենց որ զարթուցիչը գնգաց, Հոմեր Մաքուլին վեր թռավ: Նա լռեցրեց ժամացույցի զանգը: Ապա անկողնուց դուրս եկավ և հանելով Նյու Յորքից բերած մարմնամարզության գիրքը, սկսեց օրվա հրահանգները կարդալ: Նրա Յուլիսիա եղբայրը Հոմերի հետ արթանում էր զարթուցիչի առաջին իսկ զնգոցից. Հոմերը ոչ մի դեպքում չէր թողնում, որ զանգը մինչև վերջ հնչի: Նյու Յորքից բերած մարմնամարզության ձեռնարկը տպագրված մի գրքույկ էր և առաձգական մի փոկ: Հոմերը բացեց յոթերորդ դասը, իսկ Յուլիսիսը մտել էր նրա թևի տակ, որպեսզի ավելի մոտիկից տեսնի հեքիաթային այդ առարկան: Սովորական մարզանքից հետո, ներառյալ խոր շնչառությունը, Հոմերը կոնակի վրա պառկեց՝ ոտքերը ուղղահայաց դիրքով բարձրացրած:

— Դա ի՞նչ է,— ասաց Յուլիսիսը:

— Մարգանք:

— Ինչի՞ համար:

— Մկանների:

— Ուզում ես աշխարհի ամենաուժեղ մա՞րդը դառնալ,— ասաց Յուլիսիսը:

— Չէ,— ասաց Հումերը:

— Ապա ի՞նչ ես ուզում դառնալ:

— Դու գնա նորից քնիր,— ասաց Հումերը:

Յուլիսիսը հնազանդ վերադարձավ իր անկողինը, բայց նստեց ու նայեց: Վերջապես Հումերը սկսեց հագնվել:

— Ո՞ր ես գնում,— հարցրեց կրտսեր եղբայրը:

— Դպրոց,— ասաց ավագ եղբայրը:

— Գնում ես որևէ բա՞ն սովորելու:

— Գնում եմ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավագքի:

— Ո՞ր պիտի վազեցնես դրանց:

— Ես դրանց ոչ մի տեղ չեմ վազեցնելու: Դրանք փայտյա արգելքներ են, իրարից տասը կամ տասնհինգ յարդ հեռավորությամբ, որոնց վրայից պետք է ցատկել վազելու ընթացքում:

— Ինչո՞ւ:

— Մի խոսքով,— ասաց Հումերը համարյա անհամբերությամբ,— դա արշավ է: Երկու հարյուր քսան յարդ վագք: Այս քաղաքում ծնված ամեն մարդ վագում է երկու հարյուր քսան յարդը, ցածր արգելքներով: Դա Իթաքայի ամենամեծ մրցությունն է: Հեռագրատան վարիչը տասնամյակում սովորելու ժամանակ մասնակցել է երկու հարյուր քսան յարդ արգելավագքին: Նա մեր հովտի չեմպիոնն է եղել:

— Ի՞նչ բան է չեմպիոնը,— հարցրեց Յուլիսիսը:

— Ամենալավը:

— Դու գնամ ես ամենալա՞վը դառնալու:

— Ուզում եմ փորձել,— ասաց Հումերը,— դե, հիմա գնա և քնիր:

Յուլիսիսը սահեց անկողնու մեջ, բայց հարցրեց.

— Վաղը,— ապա ուղղեց իրեն,— երեկ ես տեսա գնացքը:

Հոմերը հասկացավ, թե եղբայրն ինչ էր ուզում ասել: Նա ժպտաց, հիշելով մի ժամանակվա իր հափշտակությունը:

— Ինչպե՞ս էր,— ասաց նա:

Յուլիսիսը հիշեց.

— Մի սև մարդ կար, ինձ ողջունեց,— ասաց նա:

— Դու նրա ողջույնին պատասխանեցի՞ր,— ասաց Հոմերը:

— Առաջինը ես բարևեցի,— ասաց Յուլիսիսը,— իսկ հետո առաջինը նա բարևեց: Հետո ես, հետո նա: Նա երգում էր. «Այլևս մի լար, մի լար, լեղի...»:

— Ճի՞շտ:

— Նա ասաց. «Տուն եմ գնում»,— շարունակեց Յուլիսիսը և նայեց եղբորը:— Մենք ե՞րբ ենք տուն գնալու:

— Մենք հիմա տանն ենք,— ասաց Հոմերը:

— Հապա ինչո՞ւ նա այստեղ չեկավ:

— Ամեն մարդ իր տունն ունի: Ոմանք արևելքում են ապրում, ոմանք՝ արևմուտքում, ոմանք՝ հյուսիսում, ոմանք՝ հարավում: Մեր տունը արևմուտքում է:

— Իսկ արևմուտքը ամենալա՞վն է:

— Չգիտեմ,— ասաց Հոմերը,— ես ուրիշ տեղերում չեմ եղել:

— Իսկ պիտի գնա՞ս:

— Մի օր:

— Որտե՞ղ:

— Նյու Յորք:

— Որտե՞ղ է Նյու Յորքը:

— Արևելքում: Նյու Յորքից հետո կգնամ Լոնդոն, Լոնդոնից հետո՝ Փարիզ, Փարիզից հետո՝ Բեռլին, ապա՝ Վիեննա, Հռոմ, Մոսկվա, Ստոկհոլմ: Մի օր ես կլինեմ աշխարհի այդ բոլոր մեծ քաղաքներում:

— Հետո կվերադառնա՞ս:

— Անպայման:

— Ուրախ կզգա՞ս:

— Անպայման:

— Ինչո՞ւ:

— Ուրախ կլինեմ,— ասաց Հումերը,— որովհետև պիտի տեսնեմ մայրիկին, Մարկուսին և Բեսին:— Ապա նայեց եղբորը:— Ուրախ պիտի լինեմ քեզ, հարևան Մերի Արենային և նրա հորը՝ միստր Արենային տեսնելու համար: Պիտի ուրախանամ, որովհետև տուն վերադարձած պիտի լինեմ, և միասին նստած պիտի խոսենք ու մի քիչ երաժշտության լսենք, երգենք և միասին ընթրենք:

Փոքրիկ եղբայրը պաղատագին խնդրեց.

— Մի գնա,— ասաց նա,— Հումեր, մի գնա:

— Հիմա չեմ գնում,— պատասխանեց մեծ եղբայրը,— ես հիմա դպրոց եմ գնում:

— Երբե՛ք մի գնա,— խնդրեց Յուլիսիսը,— հայրիկը գնաց և ետ չեկավ, Մարկուսը գնաց: Հումեր, դո՛ւ գոնե մի գնա:

— Շատ երկար ժամանակ կա մինչև իմ գնալը,— ասաց Հումերը,— դու քնիր:

— Շատ լավ,— ասաց Յուլիսիսը,— ուրեմն գնում ես քսաներկուսը վազելու:

— Երկու հարյուր քսանը,— ասաց Հումերը,— երկու հարյուր քսան յարդ ցածր արգելքներով վազքը:

Երբ Հումերը նախաճաշի եկավ, նրա Բես քույրն ու մայրիկը սպասում էին նրան: Ընտանիքի անդամները մի պահ խոնարհեցին գլուխները, հետո սկսեցին ուտել:

— Դու ինչ աղոթք ասացիր,— հարցրեց Բեսն իր եղբորը:

— Իմ մշտական աղոթքը,— ասաց Հումերը և կրկնեց աղոթքը, բառերն արտասանելով ճիշտ այնպես, ինչպես սովորել էր ասել, երբ հազիվ սկսել էր խոսել.

*«Ներկա եղիր մեր սեղանին, ով տեր.
Այստեղ և ամենուր պաշտելի եղիր,
Օրհնիր ամենքիս և տար մեզ քո տուն,
Որ խնջույքի նստենք քեզ հետ դրախտում:
Ամեն»:*

— Է, դա հին է,— ասաց Բեար,— և բացի այդ, դու նույնիսկ քո ասած բառերը չես հասկանում:

— Շատ լավ էլ հասկանում եմ,— ասաց Հումերը,— ես մի քիչ արագ ասացի, որովհետև շատ քաղցած եմ. բայց գիտեմ, թե ինչ է նշանակում: Բոլոր դեպքերում, ոգին է կարևորը: Դու ինչ աղոթեցիր:

— Նախ դու բացատրիր, թե ինչ են նշանակում քո խոսքերը,— ասաց Բեար:

— Ինչպես թե, ինչ են նշանակում,— ասաց Հումերը,— նշանակում են ճիշտ այն, ինչ որ նշանակում են:

— Իսկ ինչ են նշանակում,— պնդեց Բեար:

— «Ներկա եղիր մեր սեղանին, ով տեր»,— բացատրեց Հումերը,— դա նշանակում է մեր սեղանին ներկա եղիր, ով տեր: «Տեր» պետք է որ շատ բան նշանակի, բայց ինչ որ նշանակում է, լավ է. «Այստեղ և ամենուր պաշտելի եղիր», նշանակում է, թող լավ բաները սիրելի լինեն այստեղ և ամեն տեղ: «Օրհնիր ամենքիս», նշանակում է մեզ, այսինքն՝ ամեն մարդու: «Օրհնիր»... «Օրհնիր». օրհնիր գուցե նշանակում է ներիր, կամ գուցե սիրիր, կամ հսկիր և կամ դրա նման մի բան: Վստահ չգիտեմ, հավանաբար դրա նման մի բան է: «Եվ տար մեզ քո տուն, որ խնջույքի նստենք քեզ հետ դրախտում». նշանակում է այն, ինչ նշանակում է, այսինքն՝ շնորհ արա, որ քեզ հետ դրախտը վայելենք:

— Ով է «Քեզը»,— հարցրեց Բեար:

Հումերը նայեց մորը.

— Մի թե աղոթքը չի ասում, որ եթե մարդիկ բարի լինեն, ամեն անգամ ճաշի նստելիս իրենց կզգան դրախտում: «Քեզը» լավ բաներն են, չէ՞:

— Անշուշտ,— հաստատեց միսիս Մաքուլին:

— Բայց մի թե «Քեզը» մի մարդ է:

— Անշուշտ,— պատասխանեց Հումերը,— բայց ես էլ մի մարդ եմ: Մայրիկը, դու և բոլոր մյուսները մարդիկ են: Ենթադրենք, որ այս աշխարհը դրախտ է, և ամեն ոք, ում հետ էլ մենք նստենք ճաշի, մարդ է, Բեա,— ասաց Հումերը անհամբերությամբ,— դա սեղանի աղոթքն է, և դու էլ լավ գիտես, թե ինչ է նշանակում: Դու պարզապես ուզում ես ինձ շփոթեցնել: Մի մտահոգվիր, դու կարող ես: Ես կարծում եմ, որ ամեն մարդ կարող է ինձ շփոթեցնել, բայց դա ինձ համար կարևորություն չունի, որովհետև հավատում եմ: Ամեն մարդ հավատում է, այնպես չէ՞, մայրիկ:

— Անշուշտ, հավատում է,— ասաց միսիս Մաքուլին,— եթե դու չհավատաս, չես ապրի և ոչ մի տեղ չես կարողանա խնջույքի նստել, մի կողմ թողած դրախտը՝ նույնիսկ, եթե քո

սեղանը լցված լինի ամենահրաշալի կերակուրներով: Հավատքն է ամեն ինչ հրաշալի դարձնողը:

— Հասկացա՞ր,— Հումերը դարձավ Բեսին և վեճը վերջնականապես ավարտված համարեց:— Ես այսօր երկու հարյուր քսան յարդ արգելավագքին պիտի մասնակցեմ,— ասաց նա:

— Ճի՞շտ,— հարցրեց միսիս Մաքուլին,— ինչո՞ւ:

— Մայրիկ, դա շատ կարևոր մրցություն է,— ասաց Հումերը:— Միստր Սփանգլերը դրան մասնակցել է Իթաքայի տասնամյա դպրոցում սովորելու ժամանակ: Պետք է միաժամանակ և՛ վագել, և՛ ցատկել: Միստր Սփանգլերը խաշած ձու է ման տալիս հետը, ասում է երջանկություն է բերում:

— Հետը խաշած ձու ման տալը սնտոհապաշտություն է,— ասաց Բեսը:

— Հետո ինչ,— ասաց Հումերը,— թող լինի: Նա ինձ ուղարկեց Չաթերթոնից խնձորի և հնդկընկույզի սերուցքով կարկանդակ գնելու. երկուսը մի քառորդով առա: Թարմը մեկ քառորդ արժե, այնպես որ, եթե դու միայն մեկ քառորդ ունես, միայն մեկը կարող ես գնել: Նախորդ օրվանը երկուսը մի քառորդ արժեն, այնպես որ նույն փողով կարող ես երկուսը գնել: Յուրաքանչյուրի կեսը ինձ, կեսը միստր Գրոգանի համար: Բայց նա հազիվ մեկ կամ երկու կտոր է կարողանում ուտել: Եվ ես ստիպված եմ լինում շատ ուտել: Միստր Գրոգանը ավելի շատ սիրում է խմել, քան ուտել:

Հարևանի աղջիկը՝ Մերի Արենան, ետևի դռնից խոհանոց մտավ և սեղանին դրեց մի փոքրիկ սկահակ: Հումերը վեր կացավ:

— Մերի,— ասաց նա,— նստիր և նախաճաշիր մեզ հետ:

— Հենց նոր հայրիկի հետ նախաճաշեցի և նրան աշխատանքի ուղարկեցի: Շատ շնորհակալ եմ: Մի քիչ չորացած դեղձի կոմպոտ եմ բերել, որ հայրիկի համար էի պատրաստել, միսիս Մաքուլի:

— Շնորհակալ եմ, Մերի, ինչպես է հայրիկը,— ասաց միսիս Մաքուլին:

— Հայրիկը լավ է,— ասաց Մերին,— միայն թե անընդհատ ինձ ձեռ է առնում: Ամեն սեղան նստելիս ասում է՝ «Նամակներ չկա՞ն, Մարկուսից նամակ չկա՞»:

— Շուտով նոր նամակ կատանանք,— ասաց Բեսը և սեղանից վեր կացավ:— Մերի, գնանք, ժամանակն է:

— Գնանք, Բես,— ասաց Մերին և հետո միսիս Մաքուլինն դառնալով, ավելացրեց,— ձեզ ճիշտն ասեմ, միսիս Մաքուլի, քուլեզ գնալը արդեն ձանձրալի է դարձել: Տասնամյակի պես մի բան է: Ես արդեն բավական մեծ եմ, ամբողջ կյանքս դպրո՞ց պիտի գնամ:

Ժամանակները փոխվել են: Անկեղծ եմ ասում, կուզենայի դուրս գալ և մի տեղ աշխատանք գտնել:

— Ես նույնպես,— ասաց Բեսը:

— Հիմարություն է,— ասաց միսիս Մաքուլին,— դուք դեռ երեխա եք, ընդամենը տասնյոթ տարեկան: Քո հայրը լավ աշխատանք ունի, Մերի, ինչպես նաև քո եղբայրը, Բես:

— Բայց թվում է, թե ճիշտ չէ, միսիս Մաքուլի,— խոսեց Մերին,— թվում է, որ ճիշտ չէ դպրոց գնալը, երբ Մարկուսը բանակում է, և աշխարհում իրար աչք են հանում: Երբեմն այնպես եմ ուզում տղամարդ լինել, Մարկուսի հետ բանակ գնայի: Գրագ եմ գալիս, որ երկուսով շատ ուրախ ժամանակ կանցկացնեինք:

— Մի մտահոգվիր, Մերի,— ասաց միսիս Մաքուլին,— այս բոլորը կանցնի: Ամեն ինչ կլինի այնպես, ինչպես միշտ եղել է:

— Հույս ունեմ,— ասաց Մերին և իր ընկերուհու՝ Բես Մաքուլիի հետ գնաց դպրոց:

Հոմերը նայեց աղջիկների ետևից: Մի քիչ հետո նա հարցրեց.

— Իսկ ի՞նչ կասես այդ մասին, մայրիկ:

— Դե, դա շատ բնական է,— ասաց միսիս Մաքուլին,— աղջիկներ են, ուզում են դուրս պրծնել և թռչել:

— Թռչելու մասին չեմ ակնարկում,— ասաց Հոմերը,— խոսքը Մերիի մասին է:

— Մերին ազնիվ, երեխայի պես անբիծ աղջիկ է,— ասաց միսիս Մաքուլին:— Նա ամենալավ աղջիկն է, որ ես երբևէ տեսել եմ. ուրախ եմ, որ Մարկուսը նրան է սիրում: Մարկուսը նրանից լավին չէր կարող գտնել:

— Մայրիկ,— անհամբերությամբ խոսեց Հոմերը,— ես դա գիտեմ. խոսքս այդ մասին չէ, մի՞ թե դու ինձ չես հասկանում:— Նա լռեց, ապա հանկարծ փոխեց նյութը, մտածելով, որ կարիք չկա խոսելու իր զգացածի մասին, որ պատերազմը այդքան վիշտ է պատճառում այնպիսի մարդկանց, որոնք նույնիսկ ռազմադաշտից հեռու են գտնվում:— Լավ, կտեսնվենք գիշերը,— ասաց նա,— ցտեսություն:

Միսիս Մաքուլին նայեց նրա ետևից, մտածելով, թե որդին ինչ էր ուզում իրեն ասել: Հանկարծ աչքի ծայրով տեսավ մի փոքրիկ էակի: Յուլիսիան էր իր գիշերազգեստով: Նա նայեց մորը համարյա այնպես, ինչպես փոքր կենդանին կնայեր իր նմանին, որպես միակ աղբյուրը իր երջանկության ու հանգստի: Նրա դեմքի արտահայտությունը ծայրաստիճան լուրջ էր, անհավատալիորեն գրավիչ:

— Ինչու է նա ասում «Այլևս մի լար, լեղի...»,— հարցրեց Յուլիսիսը:

— Ո՞վ,— ասաց միսիս Մաքուլին:

— Գնացքի վրայի սև մարդը:

— Դա երգ է, Յուլիսիս,— ասաց միսիս Մաքուլին և բռնեց նրա ձեռքը,— իսկ հիմա շորերդ հագիր:

— Այդ սև մարդը նորից գնացքի մեջ կլինի՞,— հարցրեց փոքրիկ տղան:

Միսիս Մաքուլին մի պահ մտածեց, հետո ասաց.

— Այո:

Գլուխ իններորդ. ԱՅՍ ԿՈՂՄԵՐՈՒՄ ՊԵՏՔ Է ՈՐ ՃԱԳԱՐՆԵՐ ԼԻՆԵՆ

Դպրոցի ճանապարհին, Սան Բենիդո փողոցում Հոմեր Մաքուլին անցավ մի ցանկապատի կողքով, որը շրջապատել էր մուլախոտերով լցված մի տարածություն: Ցանկապատը հին էր, խարխուլված և ծիծաղելիորեն փոքր, անպետք տարածություն Կահապանելուց բացի, ուրիշ բանի չէր ծառայում, իսկ այդ տարածությունը պաշտպանության ոչ մի կարիք չէր զգում: Յերեկային դպրոցի աշակերտն ու գիշերային ցրիչը հեծանիվը միանգամից կանգնեցրեց, կարծես ուզում էր չափազանց հետաքրքիր մի բան գտնել, որը կարող էր կորչել, եթե չշտապեր: Ցանկապատը մոտ մեկ ոտնաչափ բարձր էր արգելավազքի համար ընդունված չափսից: Աշխարհում եթե որևէ բան անցողիկ է և անհետանալու դատապարտված, ապա այդ ցանկապատն էլ, թեև անհետանում էր, բայց այնպիսի արագությամբ, որ կարող էր մի դար էլ հարատևել:

Հոմերը զննեց ցանկապատը, դրա ետևի տարածությունը, առջևի ազատ մասը, հետո չափեց բարձրությունը, որը բավական բարձր էր: Ցատկելու փորձ արեց. տասը յարդ հեռացավ, ապա արագ ետ դարձավ և վազեց դեպի ցանկապատը: Երբ բավական մոտ էր, մի գեղեցիկ ուստյուն կատարեց, ոտքով հարվածեց ցանկապատին, մի մասը գետին գլորեց և ընկավ մուլախոտերի մեջ: Բայց անմիջապես վեր կացավ և ետ գնաց՝ մի անգամ էլ փորձելու: Այս անգամ ցանկապատի փայտը շատ հեշտությամբ ջարդվեց, այնպիսի ձայն հանելով, որը ամենևին տեղին չէր և, հետևաբար, ծիծաղելի էր: Հոմերը յոթ փորձ կատարեց, որոնցից ոչ մեկը հաջող չէր: Նա կանգ առավ, երբ ամբողջ ցանկապատն արդեն գետին էր փլվել:

Ձեռնափայտով մի ծերունի դուրս եկավ փողոցի դիմացի տնից և սկսեց դիտել Հոմերին: Ճիշտ այն ժամանակ, երբ Հոմերը վեր էր կենում վերջին անգամ և շորերն էր թափ տալիս, ծերունին խոսեց:

— Ի՞նչ ես անում,— հարցրեց նա:

— Արգելք եմ հաղթահարում,— ասաց Հոմերը:

— Որևէ տեղդ ցավե՞ց:

— Ոչ,— ասաց Հումերը,— ցանկապատը մի քիչ բարձր է, մի քիչ էլ խոտերը սահուն են:

Ծերունին մի բռայե նայեց մոլախոտերին, ապա ասաց.

— Սրանց կաթնախոտեր են. ճագարների համար հրաշալի կեր են: Ճագարները սիրում են դրանք: Մի ժամանակ, մոտ տասնմեկ տարի առաջ, մի մեծ խումբ ճագար ունեի, բայց ինչոր մեկը գիշերվա կեսին բացեց ճագարանոցի դուռը, և բոլորը փախան:

— Ինչո՞ւ բացեց դուռը,— հարցրեց Հումերը:

— Չգիտեմ,— ասաց ծերունին,— այդպես էլ չիմացա, թե ով արեց. երեսուներեք գլուխ ճագար կորցրի, որոնք իմ տեսածների մեջ ամենագեղեցիկներն էին, փայլուն աչքերով, կատվի դեմքերով, բելգիական և երկու-երեք այլ տեսակներ: Այլևս չգտա դրանք:

— Դու ճագար սիրո՞ւմ ես,— հարցրեց Հումերը:

— Ազնիվ, փոքրիկ կենդանիներ են,— ասաց ծերունին,— ընտանի ճագարները շատ քնքուշ են:

Ծերունին շուրջը նայեց՝ ամայի տարածություն մոլախոտով ծածկված:

— Երեսուներեք ճագար տասնմեկ տարի ազատության մեջ են,— ասաց նա:— Նկատի ունենալով նրանց արագ աճը, դժվար է ասել, թե որքան են բազմացել: Ո՞վ գիտե, գուցե վայրենացել են: Չէի զարմանա, եթե ամբողջ քաղաքը հիմա ճագարներով լցված լիներ:

— Ես անձամբ ոչ մի հատ չեմ տեսել,— ասաց Հումերը:

— Գուցե չես տեսել, բայց դրանք այս կողմերում են,— ասաց ծերունին:— Ամբողջ քաղաքը, հավանաբար, դրանցով է լցված: Մի քանի տարի ևս, և դրանք լուրջ խնդիր կդառնան:

Ցավով, բայց Հումերը նստեց հեծ անիվը:

— Լավ,— ասաց նա,— ես հիմա պետք է գնամ. նորից կերևամ...

— Խնդրեմ, ուրախ կլինեմ,— ասաց ծերունին:— Իմ անունը Չարլզ է, բայց ինձ պարզապես Չարլի անվանիր: Երբ ցանկանաս, անցիր ինձ մոտ:

— Շնորհակալ եմ, սրբ,— ասաց Հումերը, ապա, վերադարձավ իրեն հուզող թեմային,— այսօր կեսօրից հետո դպրոցում մասնակցելու եմ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքին,— ասաց նա ծերունուն:

— Ես երբեք դպրոց չեմ գնացել,— ասաց ծերունին,— բայց իսպանա-ամերիկյան պատերազմում կռվել եմ:

— Ի՛նչ եք ասում,— ասաց Հումերը,— դե, ցտեսություն:

— Օ՛, այո,— ասաց ծերունին, բայց արդեն նա ինքն իր հետ էր խոսում,— իսպանա ամերիկյան պատերազմի կեսը,— շարունակեց նա,— նապաստակի նման փախչելով անցկացրի:

Հումերը հեծանիվ նստած անհայտացավ անկյունում: Ծերունին քայլեց դեպի կիսաքանդ տունը՝ ծիսելով ծխամորճը և շուրջը նայելով: Նա ձեռնափայտը խրեց խոտերի մեջ:

— Այս կողմերում պետք է որ ճագարներ լինեն,— ասաց նա,— հիմա էլ, երևի, այն չեն, ինչ որ առաջ:

Գլուխ տասներորդ. ՀԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի ֆիզկուլտուրայի վազքողիներում դրված էին երկու հարյուր քսան յարդ մրցավազքի արգելքները: Չորս տղաները մարզվում էին: Բոլորն էլ, ուժերը ճիշտ բաշխելով և թռիչքներ կատարելով ըստ կանոնների, լավ վազեցին: Մարզիչ Բայֆիլդը խրոնոմետրը ձեռքին մոտեցավ հաղթողին:

— Այս անգամ ավելի լավ էր, էքլի— ասաց նա մի տղայի, որը, անշուշտ, անշնորհք տղաներից չէր, բայց, այնուամենայնիվ, այնքան էլ արտակարգ չէր: Նա ուներ ինքնավստահ շարժումները այն մարդու, որի ընտանիքը տասնամյակների ընթացքում ոչ միայն չի զգացել ապրուստի, հագուստի և բնակարանի նեղություն, այլև, ընդհակառակը, առիթը ներկայանալու դեպքում, իրեն նման ուրիշ բախտավոր ընտանիքների հյուրասիրել է:

— Դեռևս շատ բան ունես սովորելու,— ասաց մարզիչը տղային,— բայց կարծում եմ, որ կկարողանաս այսօր շահել մրցույթը:

— Կաշխատեմ, սըր,— ասաց տղան:

— Գիտեմ,— ասաց մարզիչը,— այսօր որևէ մրցակից չես ունենա, բայց երկու շաբաթ հետո Հովտի մրցությանը ախոյաններ շատ կլինեն: Այժմ գնա ցնցուղ ընդունիր և հանգստացիր:

— Այո, սըր,— պատասխանեց տղան: Նա հեռացավ, հետո հանկարծ կանգնեց:— Ներեցեք, սըր,— ասաց նա,— ինչքան ժամանակում վազեցի:

— Վատ չէր,— ասաց մարզիչը,— բայց այնքան էլ լավ չէր. ժամանակի մասին չեմ մտահոգվում: Դու միայն վազիր ինչպես սովորեցրել եմ և կարծում եմ, որ առաջինը կլինես:

Մյուս երեք վազողները մի կողմ կանգնած ունկնդրում էին խոսակցությունը:

— Նա տիկնիկի պես է,— ասաց տղաներից մեկը մյուսներին,— բայց միշտ առաջինն է վազքն ավարտում: Ինչո՞ւ ես ետ մնում, Սամ:

— Ի՞նչ, ինչո՞ւ եմ ետ մնում,— ասաց Սամը,— իսկ քեզ ի՞նչ է պատահել, դո՞ւ ինչու չես հաղթում նրան:

— Ես երկրորդը տեղ հասա:

— Երկրորդը կամ երրորդը. ի՞նչ տարբերություն,— ասաց մյուս տղան:

— Հյուբերդ Էքլի Երրորդը հաղթում է մեղ,— ասաց Սամը,— պետք է ամաչենք:

— Ճիշտ է, բայց ելք չունենք,— ասաց երկրորդ տղան,— ինչ անենք, նա պարզապես մեզնից լավ է վազում և վերջ:

Մարզիչը դարձավ այս երեքին և բոլորովին տարբեր տոնով ասաց.

— Իսկ դուք, տղաներ, ձեզ թափ տվեք, դուք այնքան էլ լավ չեք վազում, որ իրավունք ունենաք կանգնելու և ձեզանով հպարտանալու: Գրավեցեք ձեր դիրքերը և մի անգամ էլ փորձեք:

Տղաները լռությամբ գնացին դեպի իրենց դիրքերը: Մարզիչը նրանց մի անգամ էլ վազել տվեց: Դրանից հետո մարզիչը որոշեց մրցությունից առաջ նրանց մի քանի անգամ ևս վազեցնել: Ըստ երևույթին, նա ուզում էր, որ Հյուբերդ Էքլի Երրորդը մրցությունը շահի: Հին պատմության դասասենյակն արագորեն լցվում էր: Ուսուցչուհին՝ պառավ օրիորդ Հիքսը, սպասում էր վերջին զանգին և կարգ ու կանոնի հաստատմանը, դա նշան էր, որ նա մեկ անգամ ևս փորձում է դաստիարակել Իթաքայի տղաներին ու աղջիկներին, որոնք միջնակարգում էին, սակայն շուտով, գոնե տեսականորեն, պետք է կյանք մտնեին: Հոմեր Մաքոլինք, պաշտամունքի հասնող մի զգացումով նայում էր Հելեն Էլիոթ անունով մի աղջկա, որը դռնից դեպի գրասեղանն էր գալիս: Անկասկած, այս աղջիկը աշխարհի ամենագեղեցիկ աղջիկն էր: Միննույն ժամանակ նա մեծամիտ էր, սակայն Հոմերը չէր հավատում, որ այդ մեծամտությունը բնական կամ էլ արմատացած լիներ նրա մեջ: Թեև Հոմերը պաշտում էր նրան, սակայն աղջկա մեծամտությունը իր դպրոցական կյանքի ամենադառն վիշտն էր: Աղջկա ետևից եկավ Հյուբերդ Էքլի Երրորդը: Երբ Հյուբերդը հասավ Հելենին, երկուսը մի պահ շնջացին, խորապես հուզելով Հոմերին: Վերջին զանգը հնչեց, և ուսուցիչն ասաց.

— Բավական է, լռություն, խնդրում եմ: Ո՞վ է բւսցակա:

— Ես,— ասաց մի տղա: Նրա անունը Ջո Տերանովա էր: Նա դասարանի խեղկատակն էր:

Ջոյի չորս կամ հինգ հավատարիմները, նրա ծաղրածուական տաղանդի երկրպագուները, արձագանքեցին և գնահատեցին նրա սրամիտ պատասխանը: Բայց Հելեն Էլիոթն ու Հյուբերդ Էքլին շրջվեցին և խստությամբ նայեցին դասարանի այս կատակաբանների խմբին, աղքատ հյուղակներում ապրողների ժառանգներին: Այս հայացքը Հոմերին այնքան վշտացրեց, որ երբ բոլորը դադարել էին ծիծաղելուց, նա պայթեց արհեստական «Հա, հա, հա» քրթիջով ուղղակի Հյուբերդի երեսին, որին արհամարհում էր, և Հելենի, որին պաշտում էր: Ապա արագ դառնալով Ջոյին, ասաց.

— Իսկ դու, Ջո, լռիր, երբ միսս Հիքսն է խոսում:

— Վերջ տուր հիմարություններիդ, Ջոզեֆ,— ասաց միսս Հիքսը և դարձավ Հոմերին,— դու էլ, երիտասարդ:

Նա մի րոպե լռեց և դասարանին նայեց:

— Այժմ,— ասաց նա,— ասորեստանցիների մասին շարունակեք կարդալ մեր երեկվա թողած տեղից. խնդրում եմ կենտրոնացեք, լարեք ուշադրություններդ: Նախ մենք կկարդանք մեր հին պատմության դասագրքից մի հատված, բարձրաձայն կքննարկենք մեր կարդացածը:

Կատակասերը չկարողացավ դիմանալ սրամտելու այս առիթին:

— Ոչ, միսս Հիքս,— առաջարկեց նա,— եկեք բարձրաձայն չքննարկենք, եկեք մտքում քննարկենք, որ ես կարողանամ քնել:

Նրան շողոքորթողները նորից ծիծաղից պայթեցին, իսկ մեծամիտները արհամարհանքով շրջվեցին: Միսս Հիքսը կատակաբանին անմիջապես չպատասխանեց, որովհետև նախ դժվար էր տղայի սրամտությունը չգնահատել, իսկ հետո՝ չէր կարելի նրա հետ վերաբերվել այնպես, որ զվարթ մթնոլորտը վերանա: Բայց անպայմանորեն անհրաժեշտ էր նրան կարգի հրավիրել: Ի վերջո, խոսեց:

— Ջոզեֆ, դու պետք է բարի լինես,— ասաց նա,— մանավանդ այն դեպքերում, երբ դու իրավացի ես, իսկ ես՝ սխալ:

— Ճիշտ է, միսս Հիքս, ներողություն,— ասաց կատակաբան տղան,— պարզապես չեմ կարողանում ինձ զսպել: Ասում եք բարձրաձայն քննարկենք, ուրիշ ինչ տեսակ քննարկում կարող է լինելի, դե, օ քեյ, ներողություն եմ խնդրում:

Հետո, մի տեսակ ինքնավստահությամբ ու իր արժեքի գիտակցությամբ, գլուխը դարձրեց դեպի ուսուցչուհին և ասաց հովանավորողի տոնով.

— Շարունակեցեք, միսս Հիքս:

— Շնորհակալություն,— ասաց ուսուցչուհին:— Դե, բոլորդ արթուն պահեք ձեզ:

— Լրիվ արթուն,— ասաց Ջոն,— մի դրանց նայեք, բոլորը համարյա քնած են:

Թեև ձեր ուսուցչուհուն դուր էին գալիս Ջոյի սրամտությունները, բայց, այնուամենայնիվ, զգուշացրեց նրան.

— Եթե մի անգամ էլ ինձ ընդհատես, Ջոզեֆ, ես ստիպված կլինեմ քեզ ուղարկելու դիրեկտորի մոտ:

— Ես աշխատում եմ գոնե մի քիչ գիտելիք ձեռք բերել,— ասաց կատակաբանը,— սրանց նայեցեք, համարյա քնած են, չէ՞:— Ապա, մի հայացք նետելով դասընկերներին, ավելացրեց,— նրանց թողնես միայն բեյսբոլ խաղան:

— Ջո, լոիր,— ասաց Հոմերը ընկերոջը,— հերիք է անընդհատ քեզ ցույց տաս: Բոլորն էլ գիտեն, որ սրամիտ ես:

— Բավական է,— ասաց միսս Հիքսը,— երկուսդ էլ լոեք: Բացեք 117-րդ էջը, երկրորդ պարբերությունը:— Բոլորը բացեցին այդ էջը և գտան տեղը:— Հին աշխարհի պատմությունը,— շարունակեց ուսուցչուհին,— ձեզ կարող է ձանձրալի ու ավելորդ գիտություն թվալ. մեր ժամանակներում, երբ հասարակության պատմության մեջ այսքան իրադարձություններ են տեղի ունենում, վաղուց ավարտված մի ուրիշ աշխարհի պատմությունը սովորելն ու հասկանալը կարող է անօգտակար թվալ: Բայց դա սխալ տպավորություն է: Մեզ համար շատ կարևոր է իմանալ ուրիշ ժամանակների, ուրիշ մշակույթների, ուրիշ ժողովուրդների և ուրիշ աշխարհների մասին: Ո՞վ է ցանկանում գրատախտակի մոտ գալ և կարդալ:

Երկու աղջիկ և Հյուբերդ Էքլի Երրորդը ձեռքերը բարձրացրին:

Կատակաբան Ջոն շրջվեց դեպի Հոմերը և ասաց.

— Մի էդ տղային նայիր, խնդրում եմ:

Կարդալու ցանկություն հայտնած երկու աղջիկներից ուսուցչուհին Հելեն Էլիոթին ընտրեց՝ գեղեցկուհուն և մեծամիտին: Հոմերը հիացած նայում էր, թե ինչպես է նա մոտենում գրատախտակին: Աղջիկը կանգնեց, մի պահ շատ ավելի գեղեցկացավ, ասա աշխարհի ամենամաքուր և ամենագրավիչ ձայնով սկսեց կարդալ: Հոմերը ամբողջ ժամանակ հիանում էր նրա մարմնի և ձայնի անհավատալի հրաշքով:

— Աստրեստանցիները,— կարդաց Հելեն Էլիոթը,— երկար քթով, մազերով և մորուքով այդ մարդիկ, հյուսիսում շենացրին Նինվեյն և դարձրին զորավոր տերություն: Մի քանի պատերազմներից հետո՝ հիթիթների, եգիպտացիների և այլ ցեղերի դեմ, նրանք նվաճեցին Բաբելոնը Թիկլատ Պալասար Առաջինի ժամանակ, հազար հարյուր տարի մեր թվարկությունից առաջ: Դրանից հետո, շատ հարյուրամյակներ իշխանությունը երբեք էր քարից կառուցված Նինվեյի և աղյուսից կառուցված Բաբելոնի միջև: Ոչ մի ընդհանրություն չկա Սիրիա և Ասիրիա բառերի միջև, որովհետև ասորիները կովում էին սիրիացիների դեմ, մինչև որ Թիկլատ Պալասար Երրորդը նվաճեց դրանց և աքսորեց Իսրայելի տասը ցեղերը:

Հելենը կանգ առավ շունչ քաշելու համար, որ կարողանա կարդալ հաջորդ պարբերությունը, բայց նախքան կարդալ սկսելը, Հոմեր Մաքոլին ասաց.

— Իսկ ինչ կասեք Հյուբերդ Էքլի Երրորդի մասին: Նա ո՞ւմ նվաճեց կամ ի՞նչ երևելի գործ կատարեց:

Բարեկիրթ տղան անմիջապես ոտքի կանգնեց և քաղաքավարի խստությամբ ասաց.

— Միսս Հիքս, չեմ կարող թույլ տալ, որ դիտավորյալ կերպով հասցված այդպիսի վիրավորանքը անպատիժ մնա. ստիպված եմ ձեզ խնդրել, որ հրամայեք միստր Մաքուլիին գնալ դիրեկտորի կաբինետը... կամ...— ասաց նա շատ վճռաբար,— այդ գործը ինքս կվերցնեմ եմ ձեռքը:

Հոմերը նստարանից վեր թռավ.

— Ավելի լավ է, լռիր,— ասաց նա,— մի՞թե քո անունը Հյուբերդ Էքլի Երրորդ չէ: Լավ, ինչո՞վ ես դու երևելի, կամ ինչ է երբևէ արել Հյուբերդ Էքլի Առաջինը:— Նա մի պահ լռեց, ապա դարձավ միսս Հիքսին, հետո Հելեն Էլիոթին,— կարծեմ, իսելացի հարց է,— ասաց նա: Այնուհետև նորից դիմեց Հյուբերդ Էքլիին և կրկնեց իր հարցը.— ի՞նչ երևելի գործ եք կատարել:

— Գիտե՞ս ինչ,— պատասխանեք Հյուբերդը,— առնվազն ոչ մի Էքլի բռի չի եղել,— նա սպասեց, փնտրելով մի ավելի հարմար, խարանոդ բառ, հետո ասաց,— ճամարտակ:— Այսպիսի բառ Իթաքայում ոչ ոք լսած չկար:

— Ճամարտակ,— ասաց Հոմերը: Նա շրջվեց դեպի ուսացչուհին:— Այդ ի՞նչ է նշանակում, միսս Հիքս,— հարցրեց նա: Եվ որովհետև ուսուցչուհին հապաղեց, Հոմերը դարձավ Հյուբերդ Էքլիին և շարունակեց,— լսիր, Էքլի համար երեք, ինձ այնպիսի անուններով մի կոչիր, որ երբևէ լսած չկամ:

— Ճամարտակ,— ասաց Հյուբերդը,— նշանակում է սնապարծ, անպետք, ավելորդություն,— նա սկսեց փնտրել ուրիշ, ավելի վիրավորական բառ:

— Չայնդ կտրի՛ր,— սպառնաց Հոմերը:

Նա դարձավ դեպի Հելեն Էլիոթը և ժպտաց Մաքուլիների նշանավոր ժպիտով:— Ճամարտակ,— կրկնեց նա:— Դա ի՞նչ տեսակ հայհոյանք է,— և նստեց:

Հելեն Էլիոթը սպասեց ուսուցչուհու նշանին՝ ընթերցումը շարունակելու համար: Բայց միսս Հիքսը լուռ էր: Հոմերը վերջապես հասկացավ: Նա վեր կացավ և ասաց Հյուբերդ Էքլի Երրորդին:

— Լավ, ներողություն եմ խնդրում:

— Շնորհակալություն,— պատասխանեց Բարեկիրթ տղան և նստեց:

Հին պատմության դասատուն մի պահ նայեց դասարանին և ասաց.

— Հոմեր Մաքուլին և Հյուբերդ Էքլին դասերից հետո կմնան սենյակում:

— Բայց, միսս Հիքս,— ասաք Հոմերը,— իսկ դպրոցական վագրի մրցումնե՞րը:

— Դպրոցական վագրի մրցումները ինձ չեն հետաքրքրում,— պատասխանեց ուսուցչուհին,— ձեր բարոյական դաստիարակությունը նույնքան կարևոր է, որքան և ֆիզիկականը: Գուցեն ավելի կարևոր:

— Միսս Հիքս,— ասաց Հյուբերդ Էքլին,— Իթաքայի տասնամյակը ինձ վրա հույս է դրել, որ ես կհաղթեմ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավագքում, իսկ երկու շաբաթ հետո՝ լավ արդյունք ցույց կտամ Հովտի մրցումներում: Մարզիչ Բայֆիլդը կպնդի, որ ես մասնակցեմ մրցությանը:

— Ես չգիտեմ, թե ինչ կպնդի մարզիչ Բայֆիլդը,— ասաց Հոմերը,— բայց հետոից հետո կատարելու եմ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավագքը, անպայման: Հյուբերդ Էքլին նայեց Հոմերին:

— Ես չգիտեի, որ դու մասնակցելու ես մրցմանը:

— Դե իմացիր,— ասաց Հոմերը. նա դարձավ ուսուցչուհուն,— միսս Հիքս, եթե դուք այսօր մեզ թույլ տաք գնալ, խոստանում եմ այլևս ոչ մի անգամ անկարգություն չանել, անհնազանդ չլինել և որևէ նման բան չկատարել: Նույնը խոստանում է նաև Հյուբերդը, այդպես չէ՞, Հյուբերդ:

— Այո, խոստանում եմ, միսս Հիքս,— ասաց Հյուբերդը:

— Երկուսդ էլ դասերից հետո կմնաք,— ասաց հին պատմության ուսուցչուհին:— Հելեն, խնդրում եմ, շարունակեք կարդալ:

«Դաշնակից բանակները,— կարդաց Հելենը,— խալդերը հարավից, մեդացիներն ու պարսիկները հյուսիսից, պաշարեցին Ասորեստանի կայսրությունը, և Նինվեն խոնարհվեց նրանց հզորության առաջ: Նաբուգոդոնոսոր Երկրորդը կառավարեց Բաբելոնյան երկրորդ կայսրությունը: Հետո եկավ մեծ Կյուրոսը՝ Պարսկաստանի թագավորը իր հորդաներով: Նրա հաղթանակը, սակայն, երկար չտևեց, որովհետև նրա հաջորդներին հետագայում պարտության մատնեց Ալեքսանդր Մեծը»:

Հոմերը, ձանձրացած, նախորդ գիշերվա աշխատանքից հոգնած և գերված աղջկա քաղցր ձայնից, աղջիկ, որը, ինչպես ինքն էր կարծում, ստեղծված էր միայն իր համար, գլուխը դրեց ծալած թևերին և սուզվեց նիրհի մեջ: Բայց շարունակում էր լսել աղջկա ընթերցումը:

«— Այս խառնարանից,— կարդաց աղջիկը,— աշխարհը թանկարժեք ժառանգություն ստացավ: Հին կտակարանի Մովսեսի պատգամները իրենց սկզբունքների մի մասի համար պարտական են Համուրաբի օրենքներին, որոնց շնորհիվ նա կոչվում է օրենսդիր: Նրանց թվաբանական սիստեմից, որտեղ օգտագործում էր տասներկուսի աղյուսակը և մեզ ծանոթ տասնորդականը, մենք ժառանգեցինք ժամ կազմող վաթսուն րոպեն և շրջանակի 360 աստիճանները: Արաբիան մեզ տվեց մեր թվանշանները, որոնք մինչև այժմ էլ կոչվում են արաբական, ի տարբերություն հռոմեական թվանշանների: Ասորեստանցիները գտան արևի ժամացույցը: Ժամանակակից դեղագործական

խորհրդանիշներն ու Զոդիակի նշանները բաբելոնցիներից են գալիս: Համեմատաբար վերջերս Փոքր Ասիայում կատարված պեղումները ցույց են տալիս, որ այնտեղ եղել է մի հրաշալի կայսրություն»:

— Մի հրաշալի կայսրություն՝ ւն,— երագում էր Հոմերը,— որտե՞ղ: Իթաքայո՞ւմ, Կալիֆոռնիայի Իթաքայո՞ւմ: Եվ այդ բոլորը անհետացա՞վ, դժոխքի բաժի՞ն դարձավ: Առանց մեծ մարդկանց, առանց մեծ գյուտերի, առանց արևի ժամացույցի, առանց թվերի ու առանց ուրախության ու առանց որևէ բանի: Որտե՞ղ էր այդ մեծ կայսրությունը:

Նա որոշեց գլուխը բարձրացնել ու փնտրել այն: Սակայն միայն Հելեն Էլիոթի դեմքը տեսավ, որը գուցե բոլոր կայսրություններից ավելի հրաշալի էր. նա լսեց աղջկա հրաշալի ձայնը, որը գուցե մարդկության ամենագարմանալի և ամենամեծ նվաճումներից մեկն էր:

«— Հիթիթները,— շարունակեց աղջիկը,— ծովերով իջան ցած, դեպի Եգիպտոս: Նրանք իրենց արյունը խառնեցին հրեաների արյանը և հրեաներին սվեցին հիթիթիական քիթը»:

Հելենը դանդաղեցրեց ընթերցումը և դարձավ հին պատմության դասատուին:

— Գլխի վերջն է, միսս Հիքս,— ասաց նա:

— Շատ լավ,— Հելեն,— ասաց միսս Հիքսը,— շնորհակալություն հիանալի ընթերցանության համար: Կարող եք նստել:

Գլուխ տասնմեկերորդ. ՃԱՌ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՔԹԻ ՄԱՍԻՆ

Միսս Հիքսը սպասեց Հելենի նստելուն, ապա նայեց աշակերտների դեմքերին:

— Դե,— ասաց նա,— մենք ի՞նչ սովորեցինք:

— Որ, աշխարհի բոլոր մարդիկ քիթ ունեն,— ասաց Հոմերը:

Այս պատասխանից միսս Հիքսը անակնկալի չեկավ:

— Ուրիշ ի՞նչ,— հարցրեց նա:

— Այն, որ քթերը ոչ միայն շնչելու և մրսելու համար են, այլ նաև հին պատմության փաստերը ճիշտ հասկանալու համար:

Միսս Հիքսը Հոմերից շրջվեց և ասաց.

— Մի ուրիշը թող ասի: Ըստ երևույթին քթերը Հոմերին շատ հեռուներն են տարել:

— Գրքում է գրված, այդպես չէ՞,— ասաց Հոմերը,— հապա, ինչո՞ւ են գրել, պետք է որ կարևոր լինի:

— Միստր Մաքուլի, գուցե դուք ուզում եք քթերի մասին հանպատրաստից ճա՞ն արտասանել,— ասաց միսս Հիքսը:

— Լավ,— ասաց Հումերը,— գուցե ոչ իսկական ճառ, բայց հին պատմությունը մեզ մի բան սովորեցնում է, — դանդաղ, առանց անհրաժեշտության բառերը շեշտելով, նա շարունակեց,— մարդիկ միշտ քիթ են ունեցել. այդ ապացուցելու համար բավական է, որ դասարանում գտնվող յուրաքանչյուր ոք նայի մյուսներին,— նայեց շուրջը,— ամեն տեղ քիթ:— Նա մի պահ կանգ առավ որոշելու համար, թե այդ թեմայով ուրիշ ի՞նչ կարելի էր ասել, ապա շարունակեց,— քիթը մարդկային դեմքի գուցե ամենածիծաղելի մասն է: Այն միշտ մի տեսակ շփոթության մեջ է գցել մարդկանց, և հիթիթները, հավանաբար, հաղթում էին բոլորին, որովհետև նրանց քթերը շատ մեծ էին և կեռ: Կարևոր չէ, թե ո՞վ հնարեց արևի ժամացույցը, որովհետև վաղ թե ուշ որևէ մեկը հնարելու էր: Կարևորն այն է, թե ո՞վ հնարեց քիթը:

Կակատաբան Ջոն լսում էր մեծ հետաքրքրությամբ, նույնիսկ նախանձով: Հումերը շարունակեց.

— Որոշ մարդիկ խոսում են քթի մեջ: Շատերը խոմփացնում են քթով, իսկ ոմանք էլ սուլում կամ երգում են քթով: Կան մարդիկ, որոնց առաջնորդում են քթից բռնած, ոմանք էլ իրենց քիթը օգտագործում են ուրիշի գործերն ուսումնասիրելու և անթույլատրելի տեղեր մտցնելու համար: Կատաղած շներն ու դերասանները քթեր են ջարդել սիրային վեպեր բեմադրելու ժամանակ: Դռներ են փակվել քթերի վրա. եղել են քթեր, որ բռնվել են ձու խփող մեքենաների և նույնիսկ պատեֆոնների մեջ: Քիթը անշարժ է ինչպես ծառը, բայց լինելով շարժական առարկայի՝ գլխի վրա, մեծ տանջանքների է ենթարկվում, տարվելով այնպիսի տեղեր, ուր նա միայն խանգարում է: Քթի խնդիրը հոտոտելն է, բայց որոշ մարդիկ քիթը տնկում են ուրիշ մարդկանց նպատակների, կենցաղի և արարքների վրա:— Նա շրջվեց և նայեց Հյուբերդ Էքլի Երրորդին և ապա Հելեն Էլիոթին, որի քիթը փոխանակ դեպի վեր տնկվելու, չգիտես ինչու փոքր-ինչ ներքև էր թեքվել:— Այդ մարդիկ իրենց քթերը սովորաբար երկինք են տնկում, կարծելով, որ այդպիսով կարող են երկնային արքայություն մտնել: Բազմաթիվ կենդանիներ ռունգներ ունեն, բայց նրանցից քչերը ունեն քիթ, այդ բառի իսկական իմաստով: Սակայն կենդանիների հոտառության զգայարանը ավելի զարգացած է, քան այն մարդկանց, որոնք քիթ ունեն, բայց խելք՝ ոչ:— Հումեր Մաքուլին խոր շունչ քաշեց և որոշեց եզրափակել ճառը:— Քթի մասին ամենակարևորն այն է, որ վեճեր է առաջացնում, պատերազմների պատճառ դառնամ, հին ընկերություններ քանդում, խորտակում է բազմաթիվ երջանիկ ընտանիքներ: Այժմ, միսս Հիքս, ես կարո՞ղ եմ մրցության գնալ:

Հին պատմության ուսուցչուհին թեև գոհ էր այս աննշան թեմայի շուրջ արտասանված երևակայությամբ հարուստ ճառից, բայց չէր կարող թույլ տալ, որ հռետորական արվեստը խանգարեր դասարանի կարգ ու կանոնը:

— Միստր Մաքուլի, դասերից հետո կմնաք դասարանում,— ասաց նա,— ինչպես նաև դուք, միստր Էքլի: Քանի որ մենք, վճռեցինք քթերի հարցը, այժմ մեկ ուրիշը թող արտահայտվի մեր կարդացածի մասին:

Ոչ որ չխոսեց:

— Դե՛, դե՛,— ասաց միսս Հիքսը,— մի ուրիշը թող արտահայտվի, որևէ մեկը:

Կատակաբան Ջոն ընդունեց հրավերը:

— Քթերը կարմիր են, մանուշակները՝ կապույտ: Այս դասարանը մեռած է, և շատ հավանաբար՝ նաև դուք:

— Ուրիշ խոսող չկա՞,— հարցրեց միսս Հիքսը:

— Մեծ քթեր են ունենում սովորաբար նավաստիներն ու ճանապարհորդները,— ասաց մի աղջիկ:

— Բոլոր երկգլխանի տղաները ունենում են երկու քիթ,— ասաց Ջոն:

— Քիթը երբեք գլխի ետևի մասում չի լինում,— ասաց Ջոյի երկրպագուներից մեկը:

— Ուրի՞շը,— ասաց միսս Հիքսը և դառնալով մի տղայի, տվեց անունը,— Հենրի, դու ի՞նչ կասես:

— Քթի մասին ես ոչինչ չգիտեմ,— ասաց Հենրին:

Ջոն դարձավ Հենրիին:

— Ինչպե՞ս թե,— զարմացավ նա,— իսկ ո՞վ էր Մովսեսը:

— Մովսեսը Աստվածաշնչում էր,— ասաց Հենրին:

— Նա քիթ ունե՞ր,— հարցրեց Ջոն:

— Իհարկե, ուներ,— պատասխանեց Հենրին:

— Շատ լավ, ուրեմն ինչո՞ւ չես ասում. «Մովսեսը մի քիթ ուներ, այ, այսպիսի մի ահագին քիթ»,— ասաց Ջոն,— սա հին պատմության դաս է. ինչո՞ւ չես փորձում մի որևէ բան սովորել: Մովսես— քթի դեզ, հնություն— պատմություն: Հասկացա՞ր:

Հենրին փորձեց հասկանալ:

— Մովսես, քթի դեզ,— ասաց նա,— ոչ, սպասիր, Մովսեսի քիթը մեծ քիթ էր:

— Է՛,— ասաց Ջոն,— դու երբեք ոչինչ չես սովորի: Դու պիտի մեռնես անկելանոցում: Մովսեսը մի մեծ քիթ ուներ, մի ահագին քիթ, շատ քթերի պես: Հենրի, այդ շատ պարզ բանը պետք է հասկանաս: Այժմ մտածիր այդ մասին:

— Բավական է, թողեք այդ,— ասաց միսս Հիքսը,— ուրի՞շ:

— Ձեռքը ավելի արագաշարժ է, քան աչքը,— ասաց Ջոն,— բայց միայն քիթն է վազում:

— Միսս Հիքս,— ասաց Հոմերը,— դուք պետք է թույլ տաք ինձ մասնակցել երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքին:

— Ինձ որևէ վազքի մրցում չի հետաքրքրում,— ասաց միսս Հիքսը,— ուրիշ խոսող չկա՞ :

— Բայց, միսս Հիքս,— ասաց Հոմերը,— մի՞ թե ես այս քնած դասարանին ձեր փոխարեն կյանք չներշնչեցի: Մի՞ թե ես նրանց չստիպեցի, որ խոսեն քթի մասին:

— Դա նյութից դուրս է,— ասաց հին պատմության դասատուն:— Ուրի՞շ:

Բայց արդեն ուշ էր: Ջանգը հնչեց: Բոլորը վեր կացան և ուղղվեցին դեպի մարզադաշտ, բացի Հոմեր Մաքուլից և Հյուբերդ Էքլի Երրորդից:

Գլուխ տասներկուերորդ. ԵՐԿՈՒ ՀԱՐՅՈՒՐ ՔՍԱՆ ՅԱՐԴ ԱՐԳԵԼԱՎԱԶՔԸ

Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի ֆիզկուլտուրայի դասատուն կանգնած էր Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի դիրեկտորի առաջ: Դիրեկտորի ազգանունը Իք էր, մի հանգամանք որի մասին միստր Ռոբերտ Ռիբլեյը տեղական օրաթերթում ծաղրանկար էր տպել «Հավատա՞լ, թե ոչ» վերնագրով: Միստր Իքի անունը Օսկար էր, իսկ դա ուշադրության արժանի չէ:

— Միսս Հիքսը,— ասաց Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի դիրեկտորը,— ամենահին և ամենալավ դասատուն է, որ երբևէ ունեցել է այս դպրոցը: Նա իմ ուսուցչուհին էր, երբ ես հաճախում էի Իթաքայի միջնակարգ դպրոցը, նմանապես ձեր ուսուցչուհին էր, միստր Բայֆիլդ: Ցավում եմ, որ չեմ կարող նրա գլխի վրայով թռչել և ներել երկու տղաների, որոնք անկարգություն են արել:

— Հյուբերդ Էքլի Երրորդը անկարգ տղա չէ,— ասաց դասատուն:— Հոմեր Մաքուլին, այո, անկարգ է, իսկ Հյուբերդ Էքլին՝ ոչ: Նա օրինակելի փոքրիկ ջենտլմեն է:

— Այո,— ասաց դիրեկտորը,— Հյուբերդ Էքլին հարուստ ընտանիքից է: Բայց եթե միսս Հիքսը նրան ասել է դասերից հետո մնալ, ուրեմն պետք է մնա: Կասկած չկա, որ նա մի փոքրիկ, օրինակելի ջենտլմեն է: Ես նրա Հորը հիշում եմ: Օրինակելի էր: Բայց միսս Հիքսը հին պատմության դասատու է, և նա երբեք չի պատժի որևէ մեկին, եթե նա պատժվելու արժանի չլինի: Հյուբերդ Էքլին թող մեկ ուրիշ անգամ վազի:

Դիրեկտորը հարցը փակված համարեց: Ֆիզկուլտուրայի դասատուն գրասենյակից դուրս եկավ, բայց նա ֆիզկուլտուրայի հրապարակ չգնաց, այլ մտավ հին պատմության դասասենյակը: Այստեղ նա գտավ Հոմերին, Հյուբերդին և միսս Հիքսին: Նա խոնարհվեց ձեր ուսուցչուհու առաջ և ժպտաց.

— Միսս Հիքս,— ասաց նա,— այս խնդրի կապակցությամբ ես խոսել եմ միստր Իքի հետ:— Նա հասկացնել տվեց, որ ինքը իրավունք էր ստացել գալու և Հյուբերդ Էքլի Երրորդին տանելու: Սակայն այս խոսքի վրա անմիջապես Հոմեր Մաքոքին տեղից վեր թռավ, կարծես խոսքը իր ազատվելու մասին էր:

— Ես քեզ համար չեմ եկել,— ասաց դասատուն տհաճությամբ: Նա շրջվեց դեպի մյուս տղան ու ասաց,— միստր Էքլի:

— Ի՞նչ եք ուզում ասել,— ասաց հին պատմության դասատուն:

— Միստր Էքլին,— ասաց ֆիզկուլտուրայի դասատուն,— պետք է անմիջապես հագնի իր սպորտային շորերը և գնա երկու հարյուր քսան յարդ ցածր արգելքներով վազելու: Մենք նրան սպասում ենք:

— Այ թե ինչ,— ասաց Հոմերը: Նա վառվում էր արդար զայրությից:

— Լավ,— ասաց նա,— իսկ ես, միստր Մաքոլի՞ն:— Դասատուն առանց պատասխանելու դասարանից դուրս վազեց: Նրա ետևից, մի տեսակ հուզված և ամաչելով, դուրս գնաց Հյուբերդ Էքլի Երրորդը:

— Տեսա՞ք, միսս Հիքս,— բղավեց Հոմեր Մաքոլին,— կողմնապահությո՞ւն է, թե ոչ:

Հին պատմության դասատուն այնպես էր հուզվել, որ հազիվ կարողացավ խոսել:

— Միստր Բայֆիլդը,— շշտաց նա,— ընդունակ է ֆիզկուլտուրա դասավանդելու միայն իր նման ավանակներին:— Նա լռեց, զգալով իր նկատողության անհարմարությունը,— ներեցեք,— ասաց նա, բայց այդ մարդը ոչ միայն տգետ է, այլ նաև ստախոս:

Հրաշալի էր միսս Հիքսի բնական և անզուսպ բարկությունը: Հոմերը զգաց, որ նա աշխարհի լավագույն ուսուցչուհին է:

— Ես նրան երբեք չեմ հավանել,— ասաց Հոմերը,— լավ է, որ դուք ևս չեք համակրում:

— Երեսունհինգ տարի է, որ Իթաքայի միջնակարգ դպրոցում հին պատմություն եմ ավանդում,— ասաց միսս Հիքսը,— դաստիարակել եմ Իթաքայի հարյուրավոր տղաների ու աղջիկների: Դաս եմ տվել քո եղբորը՝ Մարկուսին, քրոջդ՝ Բեսին, և եթե տանը փոքր եղբայրներ ու քույրեր ունես, մի օր նրանց էլ դաս կտամ:

— Միայն մի եղբայր, միսս Հիքս,— ասաց Հոմերը,— նրա անունը Յուլիսիս է: Ինչպե՞ս էր սովորում Մարկուսը դպրոցում:

— Մարկուսը և Բեսը,— ասաց միսս Հիքսը,— երկուսն էլ լավն էին՝ ազնիվ և քաղաքավարի: Այո,— ավելացրեց նա,— բարեկիրթ էին,— և նա հատկապես շեշտեց այդ բառը:— Հին ժողովուրդների քաղաքակիրթ կենցաղի ժառանգությունը նրանց դարձրել էր քաղաքակիրթ հենց ծնված օրից: Մարկուսն էլ քեզ նման երբեմն ավելորդ խոսում էր, բայց երբեք չէր ստում: Մարդկության այս ստոր արարածները, աշխարհի այս

Բայֆիլդները, որոնք միշտ էլ հիմար են եղել, կարծում են, որ պառավ կին եմ և ոչինչ չեմ հասկանում: Նա այստեղ եկավ և բացարձակապես ստեց, ինչպես ստել է բազմաթիվ անգամներ, երբ դեռ երեխա էր և նստում էր այս դասարանում: Նա ոչինչ չի սովորել, բացի անամոթ կերպով նրանց քծնելուց, ովքեր իր կարծիքով, իրենից բարձր են:

— Ի՛նչ եք ասում,— ասաց Հոմերը հին պատմության ուսուցչուհուն՝ մղելով շարունակելու իր քննադատությունը:

— Ես ճանաչում եմ այնպիսի լավ մարդկանց, որոնց, նրա նմանները շահագործում են,— ասաց նա:— Այս մարդիկ կյանքում առաջ են գնում ստելով, խաբելով և ճնշելով նրանց, ովքեր ստոր արարքներից բարձր են կանգնած: Երկու հարյուր քսան յարդ վազք՝ ցածր արգելքներով: Իսկապե՛ս ցածր:

Հին աշխարհի պատմության դասատուն սարսափելի վիրավորված էր: Նա խոր շնչեց և թաշկինակով սրբեց աչքերը:

— Բան չկա, մի հուզվեք, միսս Հիքս,— ասաց Հոմերը:— Ես կմնամ: Դուք կարող եք ինձ պատժել ավելորդ խոսելուս համար: Երևի չկարողացա ինձ զսպել, բայց այսուհետև կաշխատեմ ինձ լավ պահել: Երբեք չէի մտածի, որ ուսուցիչները բոլոր մարդկանց նման են, նույնիսկ ավելի լավը: Ոչինչ, միսս Հիքս, դուք կարող եք ինձ պատժել:

— Ես քեզ պատժելա համար չէի պահում, Հոմեր Մաքուլի,— ասաց հին պատմության ուսուցչուհին,— ես միշտ դասերից հետո պահել եմ նրանց, ովքեր ինձ համար թանկ են... Պահել եմ՝ նրանց ավելի մոտ լինելու համար: Դեռ որ սխալվել եմ Հյուբերդ Էքլիի նկատմամբ: Միսս Բայֆիլդն էր, որ նրան անհնազանդության մղեց: Ձեր երկուսին էլ քիչ հետո դաշտ էի ուղարկելու: Դուք պատժվելու համար չէիք պահվել, այլ՝ դաստիարակվելու: Ես հետևում եմ աշակերտների հոգու աճին և ուրախանում եմ այդ աճի յուրաքանչյուր նոր փաստով: Դու ներողություն խնդրեցիր Հյուբերդ Էքլիից, և թեև քո այդ վարմունքը նրան ամաչեցրեց, որովհետև զգաց, որ արժանի չէ դրան, նա խելացիորեն ընդունեց քո ներողությունը: Ես ձեզ դասերից հետո պահեցի, որովհետև ուզեցի խոսել ձեր երկուսի հետ: Ձեզնից մեկը լավ ու հարուստ ընտանիքից է, իսկ մյուսը լավ ու աղքատ ընտանիքից: Կյանքին հարմարվելը գուցե նրա համար ավելի դժվար լինի, քան քեզ համար: Դա շատ կարևոր է: Ուզեցի խոսել ձեր երկուսի հետ:

— Ինձ թվում է, որ սիրում եմ Հյուբերդին,— ասաց Հոմերը,— միայն թե, նա ինչո՞ւ է կարծում, որ ինքն ավելի լավն է, քան մյուս տղաները:

— Այո, գիտեմ,— ասաց հին պատմության ուսուցչուհին,— ես քեզ հասկանում եմ, բայց այս աշխարհում, ի վերջո, յուրաքանչյուր մարդ ուրիշներից և լավ է, և վատ: Ջո Տերանովան ավելի խելացի աշակերտ է, քան Հյուբերդը, բայց Հյուբերդն էլ իր հերթին, նույնքան պարկեշտ է: Դեմոկրատական երկրում բոլոր մարդիկ հավասար պետք է լինեն: Դրանից հետո այդ արդեն իրենք գիտեն լավը կլինեն թե վատը, ազնիվ թե անազնիվ: Ես աշխատում եմ, որ իմ տղաներն ու աղջիկները իրենց դրսևորեն լավ գործերով և առաքինի մեծանան: Թե արտաքինից ինչպե՛ս են երևում իմ աշակերտները, ինձ համար

նշանակություն չունի: Ես չեմ խաբվում ոչ բարեկիրթ և ոչ էլ վատ ձևերից: Ինձ հետաքրքրում է, թե իսկապես ինչ կա այդ ձևերի տակ: Ինձ համար կարևորը այն չէ, որ իմ աշակերտը հարուստ է, թե աղքատ, կաթոլիկ է, բողոքական, թե հրեա, սպիտակ է, սև թե դեղին, սրամիտ՝ թե բթամիտ, հանճարեղ՝ թե պարզամիտ: Կարևորն այն է, որ նա մարդ լինի, ունենա սիրտ, սիրի ճշմարտությունն ու պատիվը, հարգի նրանց, ովքեր իրենից ցածր են գտնվում, և նրանց՝ ովքեր իրենից բարձր են: Եթե իմ աշակերտները մարդ լինեն, այդքանը բավական է: Ես չեմ ուզում, որ նրանք նման լինեն իրար: Ես ուզում եմ, որ իմ աշակերտներից յուրաքանչյուրն իր դեմքն ունենա: Չեմ ուզում, որ դու, Հովեր, լինես ուրիշի նման՝ ինձ հաճոյանալու կամ իմ աշխատանքը հեշտացնելու համար: Չանձրալի է այն դասարանը, որտեղ բոլորը փոքրիկ օրիորդներ ու ջենտլմեններ են միայն: Ուզում եմ, որ իմ երեխաները մարդ լինեն, յուրաքանչյուր՝ տարբեր, յուրաքանչյուրը՝ յուրահատակ, յուրաքանչյուրը՝ հաճելի և հետաքրքրական տարբերակը բոլոր մյուսների: Ուզում էի, որ Հյուբերդ Էքլին այս բոլորը քեզ հետ լսեր, քեզ հետ հասկանար, որովհետև, եթե այժմ դու չես սիրում նրան, և ինքը չի սիրում քեզ, դրանում անբնական բան չկա: Ուզում էի իմանար, որ ձեզնից յուրաքանչյուրը իսկական մարդ կլինի այն ժամանակ, երբ հակառակ ձեր փոխադարձ չսիրելուն կարողանաք իրար հարգել: Ահա թե ինչ է նշանակում դաստիարակված լինել, ահա թե ինչ է սովորեցնում մեզ հին աշխարհի պատմությունը:

Դասատուն մի վայրկյան դադար առավ և նայեց տղային, որը իրեն անհասկանալի ինչոր պատճառով քիչ էր մնում լաց լինի:

— Ուրախ եմ, որ հենց քեզ հետ խոսեցի,— ասաց ուսուցչուհին,— և ոչ թե ուրիշ որևէ աշակերտի: Երբ թողնես դպրոցը, ինձ մոռանալուց շատ հետո էլ, աշխարհում ես կհետևեմ քեզ և բնավ չեմ զարմանա այն լավ գործերի համար, որ, վստահ եմ, պիտի կատարես:

Հին պատմության ուսուցչուհին նորից խոր շնչեց և թաշկինակը տարավ աչքերին:

— Իսկ հիմա վազիր մարգահրապարակ,— ասաց նա,— մրցիր Հյուբերդ Էքլիի հետ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքում: Եթե ժամանակ չլինի շորերդ փոխելու փույթ չէ, վազիր, նույնիսկ եթե բոլորը ծիծաղեն քեզ վրա: Աշխարհում, նախքան ոտքի կանգնելդ, դեռ հաճախ կլսես այդ ծիծաղը: Ոչ միայն մարդկանց ծիծաղը, այլ նույնիսկ դառը ծիծաղը իրերի, որոնք պիտի փորձեն շփոթեցնել քեզ և շեղել ճանապարհիցդ, բայց, ես վստահ եմ, ուշադրություն չես դարձնի այդ ծիծաղին:

Ուսուցչուհին հոգոց հանեց և ասաց հոգնած.

— Վազիր դաշտ, Հովեր Մաքոլի: Ես կգամ քեզ դիտելու:— Կալիֆոռնիայի Իթաքա քաղաքի Մանթա Կլարա փողոցում ապրող Մաքոլիների ընտանիքի երկրորդ որդին շրջվեց և դուրս եկավ սենյակից:

Մարգահրապարակում Հյուբերդ Էքլին և երեք տղաները, որոնք այդ օրը նրա հետ արդեն վազել էին, իրենց տեղերն էին գրավում, երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքի

համար: Հոմերը հասավ հինգերորդ վազբուդուն ճիշտ այն ժամանակ, երբ դատավորը, ստրճանակը ձեռքին, վազքի մեկնարկն էր տալիս: Հոմերը մյուսների հետ վազեց: Նա իրեն շատ լավ էր զգում, բայց խիստ գայրացած էր ու հավատում էր, որ աշխարհում ոչ մի բան իրեն չէր կարող խանգարել շահելու համար այս մրցությունը. ոչ անհարմար կոշիկները, ոչ վազքի համար անհարմար շորերը, ոչ փորձ չունենալը, ոչ մի բան: Նա պարզապես պիտի հաղթեր, և վերջ:

Նրա կողքի վազբուդու վրա գտնվող Հյուբերդ Էքլին շրջվեց Հոմերի կողմը և ասաց.

— Դու այդ վիճակով չես կարող վազել:

— Ինչո՞ւ,— ասաց Հոմերը,— կտեսնես:

Տրիբունայում նստած միստր Բայֆիլդը դարձավ կողքի մարդուն և հարցրեց.

— Ո՞վ էր եզրային գծից առանց համազգեստի մեկնարկ վերցնողը:— Եվ անմիջապես հիշեց, թե ով էր:

Նա ուզեց կանգնեցնել վազքը, որպեսզի հեռացնի հինգերորդ վազողին, բայց շատ ուշ էր: Ատրճանակը կրակված էր, և մրցողները սլանում էին: Հոմերը և Հյուբերդը առաջին արգելքը հաղթահարեցին մյուսներից շուտ. երկուսն էլ հաջողությամբ թռչելով: Երկրորդ արգելքի մոտ Հոմերը մի քիչ անցավ Հյուբերդից և առջևում մնաց երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ, վեցերորդ, յոթերորդ ու ութերորդ արգելքները հաղթահարելիս: Բայց Հյուբերդ Էքլին նրան կպած գալիս էր: Տղաները վազելիս բառեր էին փոխանակում: Առաջին արգելքին Հյուբերդը բղավեց.

— Որտե՞ղ ես սովորել այդպես վազել:

— Ոչ մի տեղ,— ասաց Հոմերը,— հիմա եմ սովորում:

Երկրորդ արգելքին Հյուբերդը ասաց.

— Ինչո՞ւ ես շտապում, լավ չէ այդքան արագ վազելը:

— Ես մրցությունը շահելու եմ,— ասաց Հոմերը:

Երրորդ արգելքին Էքլին հարցրեց.

— Ո՞վ ասաց:

Իսկ չորրորդ արգելքին Հոմերը պատասխանեց:

— Ես եմ ասում:

Հինգերորդ արգելքին Հյուբերդը ասաց.

— Դանդաղեցրու, սա երկար վազք է, կհոգնես:— Հետո հանկարծ բղավեց,— Էհե՛յ, ուշադրություն, Բայֆիլդը գալիս է:

Հոմերը իններորդ արգելքին հասավ ճիշտ այն ժամանակ, երբ Իթաքայի տասնամյա դպրոցի ֆիզկուլտուրայի դասատուն հակառակ կողմից վրա հասավ: Այնուամենայնիվ, Հոմերը թռավ: Նա թռավ ուղիղ ֆիզկուլտուրայի դասատուի բաց թևերի մեջ, և նրանք երկուսով գետին ընկան: Հյուբերդ Էքլին կանգ առավ և դարձավ մյուսներին:

— Կանգնեք,— բղավեց նա,— թող վեր կենա: Նա հրաշալի էր վազում, բայց խանգարեցին:

Հոմերն արագ վեր կացավ և շարունակեց վազել: Նույն վայրկյանին սկսեցին վազել նաև մյուսները:

Դաշտում բոլոր գտնվողները, նույնիսկ Հելեն Էլիոթը, զարմացել էին կատարվածից: Հին աշխարհի պատմության դասատու միսս Հիքսը կանգնած էր վերջնագծի մոտ: Նա թափահարում էր ձեռքը և անխտիր քաջալերում բոլորին, տղաներից յուրաքանչյուրին.

— Շտապիր, Հոմեր,— ասում էր նա,— շուտ արա, Հյուբերդ, վազեցեք, Սա՛մ, Ջո՛րջ, Հե՛նրի:

Նախավերջին արգելքի մոտ Հյուբերդ Էքլին հասավ Հոմեր Մաքոլիին:

— Ցավում եմ,— ասաց նա,— ստիպված եմ անցնել:

— Անցիր,— պատասխանեց Հոմերը,— եթե կարող ես:

Հյուբերդ Էքլին Հոմերից մի քիչ առաջ անցավ, իսկ վազքը ավարտվում էր: Հոմերը վայր զցեց վերջին արգելքը և գրեթե հասավ առջևից վազողին: Վերջնագծում նրանք այնքան մոտ էին իրար, որ ոչ ոք չէր կարող ասել, թե ով շահեց մրցությունը՝ Հյուբերդ Էքլի՞ն, թե Հոմեր Մաքոլիին: Մամը, Ջորջը և Հենրին հասան նրանցից անմիջապես հետո, և միսս Հիքսը, հին աշխարհի պատմության դասատուն, բոլորին գրկեց:

— Հրաշալի էր, բոլորդ էլ շատ լավ վազեցիք,— ասաց նա:

— Դուք ինձ ներեցեք, միսս Հիքս,— ասաց Հյուբերդ Էքլին,— ես պետք է Հոմերի հետ դասարանում մնայի:

— Հիմա դա կարևոր չէ,— ասաց միսս Հիքսը,— լավ է, որ սպասեցիր մինչև Հոմերը բարձրանա, երբ նրան խանգարեցին:

Բարկացած, դառնացած և մի քիչ էլ ամաչելով իր ընկնելու համար, Իթաքայի տասնամյա դպրոցի ֆիզկուլտուրայի դասատուն վազելով գալիս էր դեպի տղաների խումբը, որին միսս Հիքսը հավաքել էր իր շուրջը:

— Մաքուլի,— բղավեց նա տասնհինգ յարդ հեռվից,— քո արածի համար այս կիսամյակում զրկվում ես դպրոցի սպորտային միջոցառումներին մասնակցելու իրավունքից:

Մարգիչը հասավ խմբին, կանգ առավ և սպառնալից հայացքով նայեց Հումեր Մաքուլիին: Հին պատմության դասատուն դարձավ նրան.

— Միստր Բայֆիլդ,— ասաց նա,— ինչո՞ւ եք պատժում Հումեր Մաքուլիին:

— Ներեցեք, միսս Հիքս,— ասաց դասատուն,— ես իմ որոշումները ընդունում եմ առանց հին պատմության ամբիոնի օժանդակության:— Նա դարձավ Հումերին և ասաց.— հասկացա՞ր:

— Այո, սըր,— պատասխանեց Հումերը:

— Այժմ գնա իմ առանձնասենյակը և առանց թույլտվության դուրս չգաս այնտեղից,— հրամայեց Բայֆիլդը:

— Ձեր առանձնասենյա՞կ,— հարցրեց Հումերը,— բայց ես գործ ունեմ,— նա հանկարծ հիշեց, որ ժամը չորսին աշխատանքի պետք է գնա:— Ժամը քանի՞ սն է,— հարցրեց նա:

Հյուբերդ Էքլին նայեց ձեռքի ժամացույցին:

— Չորսից քառորդ պակաս,— ասաց նա:

— Գնա իմ առանձնասենյակ,— բղավեց նա:

— Բայց դուք չեք հասկանում, միստր Բայֆիլդ,— ասաց Հումերը,— ես գնալու տեղ ունեմ, ես կուշանամ:

Ջո Տերանովան մոտեցավ խմբին:

— Իսկ ինչո՞ւ նա պետք է մնա դասերից հետո,— ասաց Ջոն,— նա ոչ մի վատ բան չի արել:

Դասատուն արդեն շատ էր բարկացել.

— Դու քո ստահակի կեղտոտ ռեխը փակիր, մակարոնի ճուտ,— բղավեց նա Ջոյի վրա:

Ապա մի կողմ հրեց տղային, որը երերալով ետետ գնաց ու գետին չընկած՝ բղավեց.

— Ի՛նչ, մակարոն...

Հումերը հարձակվեց միստր Բայֆիլդի վրա, կարծես ֆուտբոլի դաշտում լիներ, միաժամանակ ասելով.

— Չհամարձակվեք ընկերոջս անուններ կպցնել:

Մինչ Հումերը և Բայֆիլդը նորից գետնի վրա էին, Ջո Տերանովան վեր կացավ և կատաղությամբ այնպես նետվեց Բայֆիլդի վրա, որ վերջինս գետին թավալվեց: Շնչակտուր և հուզված՝ վազելով եկավ դպրոցի դիրեկտոր միստր Իքը:

— Պարոններ,— ասաց նա,— տղաներ, տղաներ:— Նա Ջո Տերանովային քաշեց մարզիչի վրայից, որն այդպես էլ մնաց գետնին պառկած:

— Միստր Բայֆիլդ,— խստությամբ նրան դիմեց դպրոցի դիրեկտորը,— ի՞նչ է նշանակում այս ամենը:

Բայֆիլդը առանց բառ արտասանելու մատնացույց արեց միսս Հիքսին:

Միսս Հիքսը կանգնած էր Բայֆիլդի գլխավերևը:

— Ձեզ բազմիցս ասել եմ, միստր Բայֆիլդ, որ մարդկանց հետ այդպես չվարվեք,— ասաց միսս Հիքսը,— նրանց այդ դուր չի գալիս:— Նա դարձավ դպրոցի դիրեկտորին.— միստր Բայֆիլդը պարտավոր է Ջո Տերանովայից ներողություն խնդրել:

— Մի՞թե, իսկապե՞ս, միստր Բայֆիլդ,— հարցրեց միստր Իքը:

— Ջոյի ծնողները Իտալիայից են եկել,— ասաց միսս Հիքսը,— բայց դա չի նշանակում, որ նրանց պետք է մակարոն անվանել:

Ջո Տերանովան ասաց.

— Ինձ պետք չէ նրա ներողությունը: Եթե նա ինձ անուններ կպցնի, ես նրա մոռոթին կհասցնեմ: Եթե ծեծի, եղբայրներիս կկանչեմ:

— Չոզեֆ,— ասաց միսս Հիքսը,— դու պետք է թույլ տաս, որ միստր Բայֆիլդը ներողություն խնդրի, նա քեզից կամ քո ծնողներից չէ, որ ներողություն է խնդրելու: Նա ներողություն է խնդրելու մեր երկրից: Դու պետք է թույլ տաս, որ նա վերստին փորձի ամերիկացի դառնալ:

— Ճիշտ է,— հաստատեց դպրոցի դիրեկտորը,— սա Ամերիկան է, և միակ օտարականը նա է, ով մոռանում է, որ սա Ամերիկան է:— Նա դարձավ մարզչին, որ դեռ նստած էր գետնին:— Միստր Բայֆիլդ:

Իթաքայի տասնամյա դպրոցի ֆիզկուլտուրայի դասատուն ոտքի ելավ:

— Ներողություն եմ խնդրում,— ասաց նա, խոսքը առանց որևէ մեկին ուղղելու, և շտապեց հեռանալ:

Ջո Տերանովան և Հումեր Մաքոլին միասին գնացին: Ջոն հանգիստ քայլում էր, իսկ Հումերը կաղում էր: Նա վնասել էր իր ձախ ոտքը, երբ Բայֆիլդը փորձել էր կանգնեցնել նրան:

Միսս Հիքսն ու միստր Իքը դարձան երեսուն թե քառասուն տղաներին ու աղջիկներին, որոնք հավաքվել էին իրենց շուրջը: Սրանք տարբեր դիմագծեր ունեին և տարբեր ազգությունների էին պատկանում:

— Այժմ տուն գնացեք, — ասաց միսս Հիքսը, բայց քանի որ երեխաները դեռ մի քիչ հուզված էին, նա շարունակեց, — աշխուժացե՛ք, քթներդ մի կախեք, այս բոլորը դատարկ բաներ են:

— Այո, — ավելացրեց դպրոցի դիրեկտորը, — աշխուժացե՛ք, պատերազմը հավիտյան չի շարունակվելու:

Երեխաները խմբերի բաժանվեցին և հեռացան:

Գլուխ տասներեքերորդ. ԹԱԿԱՐԴ, ԱՍՏՎԱԾ ԻՍ, ԹԱԿԱՐԴ

Մինչ Հոմեր Մաքուլին իր հեծանիվն էր քշում, որպեսզի որքան հնարավոր է շուտ հասնի աշխատանքի, Մեծ Քրիս անունով մի մուրդ մտավ Տուլարի փողոցում գտնվող Քովինգտոնի սպորտային իրերի խանութը: Նա մի վիթխարի մարդ էր՝ խարտյաշ մորուքով, արտասովոր կերպով բարձրահասակ, նիհար ու ջլուտ: Նա նոր էր իջել Պիեդրայի շրջակա բլուրներից՝ պարեն, փամփուշտ և թակարդներ գնելու:

Միստր Քովինգտոնը, խանութի տերն ու հիմնադիրը, անմիջապես սկսեց Մեծ Քրիսին ցույց տալ մի նոր թակարդ, որը վերջերս հնարել էր մի ֆրիանդեցի: Թակարդը մեծ էր և բարդ կառուցվածքի: Այն սարքված էր պողպատից, կիտրոնի փայտից, պարաններից և զսպանակներից: Այդ թակարդը գազանին բռնում է, գրտնից բարձրացնում և այդպես պահում՝ մինչև որսորդի գալը:

— Վերջին գյուտերից է, — ասաց միստր Քովինգտոնը, — Սաֆըրթի անունով մի ֆրիանդեցի է հնարել: Նա դիմել է մենաշնորհի իրավունք ստանալու համար և առայժմ երկու օրինակ է միայն սարքել: Մեկը որպես նմուշ ուղարկել է գյուտարարության գրասենյակ, իսկ այս մեկը ուղարկել է ինձ՝ վաճառելու: Թակարդը չորքոտանի որսալու համար է: Միստր Սաֆըրթին այն կոչում է «գազանին բարձրացնող, չորս կողմից բռնող և պահող Սաֆըրթիի թակարդ»: Նա քսան դոլար է պահանջում դրա համար: Թակարդը դեռևս չի փորձարկվել, բայց ինչպես ինքներդ տեսնում եք, ամուր է և ամենայն հավանականությամբ առանց որևէ դժվարության կարող է գետնից բարձրացնել, չորս կողմից բռնել և պահել մի մեծ արջ:

Մեծ Քրիսը սպորտային իրերի վաճառատան տիրոջը լսում էր երեխայի հափշտակությամբ, իսկ նրա ետևում կանգնած Յուլիսիա Մաքուլին էր լսում նրան նույն հափշտակությամբ: Նա գլուխը մտցրել էր երկու մարդկանց արանքը՝ թակարդն ավելի լավ տեսնելու համար: Միստր Քովինգտոնը մտածում էր, թե Յուլիսիսը Մեծ Քրիսի որդին է, իսկ Մեծ Քրիսը կարծում էր, թե Յուլիսիսը Քովինգտոնի որդին է: Այնպես որ՝ երկուսն

Էլ չէին նկատում փոքրիկ տղայի ներկայությունը: Ինչ վերաբերում էր Յուլիսիսին, ապա նա միայն այն գիտեր, որ իր տեղը հենց այնտեղ է, ուր տեսնելու որևէ հետաքրքրական բան կա:

— Այս թակարդի առավելությունն այն է,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— որ չի վիրավորում կենդանուն, մորթը անվնաս է թողնում: Միստր Սաֆրրթին երաշխավորում է տասնմեկ տարվա անխափան աշխատանք: Այդ վերաբերում է նաև թակարդի առանձին մասերին՝ փայտյա հենակների, թուկերի դիմացկունությանը, պողպատին, զսպանակներին և մյուս մասերին: Միստր Սաֆրրթին թեև որսորդ չէ, բայց վստահ է, որ դա աշխարհի ամենագործունակ և նվազագույն անգույթ թակարդն է: Յոթանասունի մոտ մարդ է նա, խաղաղ ապրում է Ֆրիանդում, գրքեր է կարդում և ամեն տեսակ բաներ հնարում: Ընդհանուր առմամբ նա հնարել է երեսունյոթ տարբեր տեսակի գործիքներ, որոնք բոլորն էլ օգտակար են:— Միստր Քովինգտոնը թակարդի մասին իր ասելիքն ավարտեց:— Դե,— ասաց նա,— կարծում եմ, որ թակարդը լարված է:

Ավելի լավ տեսնելու համար Յուլիսիսը այնքան մոտեցավ, որ թակարդը մեղմ, բայց և արագ նրան իր մեջ առավ, բարձրացրեց, շուտ տվեց և պահեց ոտքերը դետնից բարձր, հորիզոնական դիրքով: Տղան ոչ մի ձայն չհանեց, թեև մի քիչ այլալվեց: Մեծ Քրիսը, սակայն, այդ բանը սրտին մոտ ընդունեց:

— Զգույշ,— բղավեց նա Քովինգտոնին,— նայեցեք, որ ձեր որդին չվնասվի:

— Իմ որդի՞ն,— զարմացավ Քովինգտոնը կարծում էի, որ նա ձեր որդին է: Կյանքումս չեմ տեսել այդ տղային: Նա ձեզ հետ ներս մտավ:

— Ճի՞շտ,— ասաց Մեծ Քրիսը,— չնկատեցի: Ինչոր է, շտապեք: Նրան թակարդից դուրս հանեք, դուրս բերեք, խնդրում եմ:

— Այս րուպեին, սըր,— ասաց Քովինգտոնը,— ապա տեսնեմ:

Մեծ Քրիսը մտահոգ էր և շփոթված:

— Անունդ ի՞նչ է, մանչուկ,— հարցրեց նա:

— Յուլիսիս,— թակարդի միջից պատասխանեց աղան:

— Իմ անունը Մեծ Քրիս է,— ասաց բլուրներից իջած մարդը:— Մի քիչ համբերիր, Յուլիսիս, մի վախեցիր, այս մարդը քեզ հիմա դուրս կհանի այդտեղից: Մեծ Քրիսը դարձավ միստր Քովինգտոնին:— Դե, շտապեք,— ասաց նա,— տղային դուրս հանեք: Նրան դուրս բերեք, խնդրում եմ:

Միստր Քովինգտոնը պակաս շփոթված չէր, քան Մեծ Քրիսը:

— Լավ չեմ հիշում, թե միստր Սաֆրրթին ինչպես բացատրեց թակարդի այդ մասի կառուցվածքը,— ասաց նա,— միստր Սաֆրրթին չփորձարկեց իր թակարդը,

հասկանտ՞ւմ եք, որովհետև... մի խոսքով, ոչ մի գազան չունեինք այն փորձարկելու համար: Միստր Սաֆըրթին միայն բացատրություններ տվեց: Կարծեմ, այս մասը հարկավոր է դուրս քաշել... Ոչ, կարծես թե այդ մասը շարժական չէ:

Միստր Քովինգտոնն ու Մեծ Քրիսը գործի անցան: Մեծ Քրիսը բռնել էր Յուլիսիսին, որպեսզի նա երեսի վրա գետին չընկնի, եթե թակարդը հանկարծակի բացվի, իսկ մյուսը թակարդի տարբեր մասերն էր քաշքշում, հույս ունենալով, թե որևէ մաս կշարժվի:

— Շտապի՛ր, շո՛ւտ,— ասաց Մեծ Քրիսը,— հո չի կարելի ամբողջ օրը երեխային օդում գլխիվայր պահել: Չի ցավում այնպես չէ՞, Յուլիսիս:

— Ոչ, սըր,— ասաց Յուլիսիսը:

— Ոչինչ, դու միայն պինդ կաց,— ասաց Մեծ Քրիսը,— քեզ այդտեղից կհանենք:— Նա նայեց տղային և հետո ասաց,— ինչո՞ւ այդքան մոտ գնացիր:

— Ուզում էի լավ տեսնել,— ասաց Յուլիսիսը:

— Այո, շատ հետաքրքրական գործիք է,— ասաց Մեծ Քրիսը:— Շուտով այս մարդը քեզ դուրս կհանի, իսկ ես չեմ թողնի, որ գետին ընկնես: Քանի՞ տարեկան ես:

— Չորս,— ասաց Յուլիսիսը:

— Չո՞րս, ուրեմն ես քեզնից հիսուն տարով մեծ եմ: Այս մարդը քեզ շուտով դուրս կհանի, այնպես չէ՞,— Մեծ Քրիսը շրջվեց միստր Քովինգտոնին,— ձեր անունն ի՞նչ է,— հարցրեց նա:

— Ուոլտըր Քովինգտոն,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— խանութի տերն եմ:

— Հիանալի է,— ասաց Մեծ Քրիսը,— ուրեմն, Ուոլտըր, տղային թակարդից դուրս հանիր: Քաշիր այդ փայտյա մասը: Տղային ես պահում եմ: Մի վախենա, Յուլիսիս: Հորդ անունն ի՞նչ է:

— Մաթյու,— ասաց Յուլիսիսը:

— Նա շատ բախտավոր մարդ է, որ քեզ նման տղա ունի,— ասաց Մեծ Քրիսը,— աչքաբաց մի տղա: Ամբողջ աշխարհը կտայի քեզ նման տղա ունենալու համար, Յուլիսիս, բայց դժբախտաբար ինձ հարմար կնոջ չհանդիպեցի: Օկլահոմայում, երեսուն տարի առաջ, մի աղջկա հանդիպեցի, բայց նա ուրիշ մարդու հետ գնաց: Գտա՞ր, Ուոլտըր:

— Դեռ ոչ,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— բայց կգտնեմ: Կարծեմ, այս պետք է լինի... Ոչ... Միստր Սաֆըրթին բացատրեց, թե ինչպես պետք է գազանին դուրս հանել թակարդից, բայց, ըստ երևույթին, չեմ կարողանամ ճիշտ տեղը զանել: Գուցե ամեն ինչ փոխվում է, երբ գազանի փոխարեն փոքր երեխա է թակարդն ընկնում:

Երկու տղամարդ, մի կին՝ իր փոքրիկ աղջկա հետ, և ինըտասը տարեկան երկու տղաներ վաճառատուն մտան՝ կատարվածը դիտելու:

— Ի՞նչ է պատահել,— հարցրեց տղաներից մեկը:

— Թակարդի մեջ երեխա է ընկել,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— Յուլիսիա անունով մի տղա:

— Ինչպե՞ս է ընկել,— հարցրեց տղամարդկանցից մեկը:— Բժիշկ կանչե՞մ:

— Ոչ, վիրավորված չէ,— ասաց Մեծ Քրիսը,— տղան ողջ և առողջ է: Պարզապես գետնից բարձրացված է, ուրիշ ոչինչ:

— Գուցե ոստիկան կանչեք,— ասաց կինը:

— Ոչ, տիկին,— ասաց Մեծ Քրիսը,— տղան պարզապես թակարդն է ընկել: Այս մարդը, Ուոլտըրը, տղային շուտով դուրս կբերի:

— Խայտառակություն է, փոքր երեխաներին տանջում են ամեն տեսակի հիմար բաներով,— ասաց տիկինը:

— Տղան շատ լավ է զգում իրեն, տիկին,— ասաց Մեծ Քրիսը,— նա չի տանջվում:

Տիկինն ասաց.

— Եթե նա իմ տղան լիներ, ես անմիջապես ոստիկան կկանչեի:— Նա արագ շրջվեց և իր փոքր աղջկան ետևից քարշ տվեց:

— Ուզում եմ տեսնել, ուզում եմ տեսնել,— լաց եղավ փոքրիկ աղջիկը,— բացի ինձնից բոլորը նայում են:— Կինը քաշեց փոքր աղջկան և վաճառատնից դուրս բերեց:

— Մի անհանգստանա, Յուլիսիա,— ասաց Մեծ Քրիսը,— հիմա քեզ դուրս կհանենք այդտեղից:

Միստր Քովինգտոնը, այնուամենայնիվ, հուսահատվեց:

— Գուցե ավելի լավ է զանգահարեմ միստր Սաֆլըրթիին,— ասաց նա,— տղային չեմ կարողանում դուրս հանել:

— Այստե՞ղ պիտի մնամ,— հարցրեց Յուլիսիսը:

— Ոչ, չես մնա, մանչուկ,— ասաց Մեծ Քրիսը,— ոչ, այդտեղ չես մնա: Մենք քեզ դուրս կհանենք:

Մի տղա, թևի տակ տասնյակ երեկոյան լրագրեր, մտավ վաճառատուն: Նա խցկվեց ժողովրդի մեջ, շարժվեց դեպի բեմը, նայեց Յուլիսիսին, նայեց ժողովրդին, նորից նայեց Յուլիսիսին և հետո ասաց.

— Հելլո, Յուլիսիս, այդտեղ ի՞նչ ես անում:

— Հելլո, Օգի,— ասաց Յուլիսիսը,— բռնվել եմ:

— Ինչի համար,— ասաց Օգին:

— Բռնեցին,— ասաց Յուլիսիսը:

Լրագրավաճառ տղան փորձեց օգնել Մեծ Քրիսին, բայց շատ խանգարում էր: Նա սարսափահար շուրջը նայեց և բռնակալի շփոթությանից հետո փողոց նետվեց և վազեց հեռագրատուն: Հոմերը այդտեղ չէր, նորից փողոց դուրս եկավ, այս ու այն կողմ ընկավ՝ մարդկանց բախվելով և միաժամանակ գոռալով օրվա նորությունները:

Մի կին, որին բախվել էր, կիսաձայն ասաց.

— Գիժ է, գժվել է թերթ ծախելու մոլուցքից:

Օգին մի ամբողջ թաղամաս վազեց, դուրս եկավ փողոցի մեջտեղը, որպեսզի կարողանա նայել չորս կողմը ու գտնել Հոմերին: Եվ ուղղակի հրաշք էր, որ անկյունում երևաց Հոմերը՝ հեծանիվի վրա: Օգին վազեց Հոմերին ընդառաջ, ամբողջ ուժով բղավելով.

— Հոմեր, դու պետք է անմիջապես գաս: Հոմեր, դու պետք է...

Հոմերը հեծանիվից իջավ:

— Ի՞նչ է պատահել, Օգի,— ասաց նա:

— Հոմեր գիտե՞ս ինչ է պատահել,— բղավեց Օգին, թեև Հոմերը կանգնած էր իր կողքին,— դու պետք է ինձ հետ գաս, Հոմեր,— նա բռնեց Հոմերի թևը:

— Բայց ի՞նչ է պատահել,— ասաց Հոմերը:

— Քովինգտոնի մոտ, այնտեղ,— ասաց Օգին,— շտապիր... դու պետք է ինձ հետ գաս:

— Ինչ է,— ասաց Հոմերը,— ուզում ես ինչոր ձկնորսական կա՞րթ ցույց տալ ինձ կամ ցուցափեղկում դրված հրացան: Բայց ես այլևս չեմ կարող առաջվա պես աննպատակ թափառել Օգի: Ես հիմա աշխատում եմ, պարտավոր եմ աշխատանքի գնալ:

Հոմերը նորից հեծանիվ նստեց և սկսեց քշել, բայց Օգին բռնեց հեծանիվի նստոցից և վազեց՝ հեծանիվը հրելով դեպի Քովինգտոնի խանութի կողմը:

— Հոմեր,— բղավեց նա,— դու պարտավոր ես ինձ հետ գալ: Նա բռնված է: Նա չի կարողանում դուրս գալ:

— Ինչի՞ մասին ես խոսում,— ասաց Հոմերը:

Նրանք հասան Քովինգտոնի խանութը: Վաճառատան առաջ մի փոքրիկ բազմություն էր հավաքված, և Հումերը սկսեց մի քիչ վախենալ: Օգին ցույց տվեց մարդկանց: Երկու տղաները մխրճվեցին ժողովրդի մեջ, մտան խանութ, հասան թակարդին: Այնտեղ, թակարդի մեջ էր Հումերի եղբայրը՝ Յուլիսիսը, իսկ թակարդի շուրջը կանգնած էին Մեծ Քրիսը, միստր Քովինգտոնը և մի քանի օտար մարդիկ՝ կանայք ու երեխաներ:

— Յուլիսիս,— բղավեց Հումերը:

— Հելլո, Հումեր,— ասաց Յուլիսիսը:

Հումերը դարձավ բազմությանը:

— Ի՞նչ գործ ունի եղբայրս այս վանդակի մեջ,— հարցրեց նա:

— Նա բռնվեց,— ասաց միստր Քովինգտոնը:

— Իսկ այս մարդիկ ինչ են անում,— հարցրեց Հումերը:— Գնացեք, տուն, գնացեք,— ասաց նա մարդկանց,— մի թե չի կարող փոքրիկ երեխան թակարդի մեջ ընկնել, առանց ամբողջ աշխարհը իր շուրջը հավաքելու:

— Ճիշտ է,— ասաց միստր Քովինգտոնը:— Ովքեր հաճախորդ չեն, թող հեռանան այստեղից:— Միստր Քովինգտոնը մի հայացք գցեց ներկաների վրա:— Միստր Ուալլաս,— ասաց նա,— դուք կարող եք մնալ: Դուք նույնպես ինձ մոտ եք գնումներ կատարում, միստր Սիքերտ, Ջորջ, դուք նույնպես միստր Սպինդալ, Շորթի:

— Ես էլ եմ այստեղ առևտուր անում,— ասաց մի մարդ,— մի շաբաթ էլ չկա, որ այս խանութից կարթեր դնեցի:

— Ճիշտ է,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— ձկան կարթեր: Մյուսները, խնդրում եմ, թող հեռանան:

Միայն երկու հոգի մի քիչ հեռացան:

— Մի վախեցիր, Յուլիսիս,— ասաց Հումերը:— Հիմա ինչ որ պետքն է կանեմ: Լավ էր, որ Օգին գտավ ինձ: Օգի, վազիր հեռագրատուն և ասա միստր Սփանգլերին, որ Յուլիսիս եղբայրս թակարդի մեջ է ընկել Քովինգտոնի մոտ, և ես փորձում եմ նրան դուրս բերել: Արդեն ուշացել եմ: Բայց ասա նրան, որ այդտեղ կլինեմ անմիջապես, հենց որ Յուլիսիսին թակարդից դուրս հանեմ: Դե, շտապիր:

Օգին դուրս վազեց: Նա բխվեց մի ոստիկանի, որը վաճառատուն էր մտնում, և նրան համարյա գետին գցեց:

— Այս ի՞նչ իրարանցում է,— հարցրեց ոստիկանը:

— Մի փոքր երեխա է թակարդի մեջ ընկել,— ասաց միստր Քովինգտոնը:— Չենք կարողանում դուրս հանել:

— Հիմա կտեսնենք,— ասաց ոստիկանը:

Նա նայեց Յուլիսիսին, ապա դարձավ ժողովրդին:

— Դե լավ, — ասաց նա, — բոլորդ հեռացեք: Այսպիսի բաներ ամեն օր պատահում են: Ի՞նչ է, գործ չունե՞ք, ինչ եք աչքներդ չոել թակարդի մեջ ընկած մի երեխայի:— Ոստիկանը ժողովրդին վաճառատնից դուրս հանեց և փակեց գլխավոր դուռը: Նա շրջվեց դեպի միստր Քովինգտոնը և Մեծ Քրիսը:— Այժմ տղային դուրս հանեք ու շտապ տուն ուղարկեք,— ասաց նա:

— Ճիշտ է,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— և ինչքան արագ, այնքան լավ: Թե չէ խանութս փակեցիք, իսկ դեռ ժամը չորսն անց կես է:

— Ինչպե՞ս է աշխատում այս գործիքը,— ասաց Հոմերը:

— Սա նոր տեսակի թակարդ է,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— որ վերջերս հնարել է ֆրիանդեցի միստր Վիլֆրեդ Սաֆրրթին: Նա քսան դոլար է պահանջում սրա համար և դիմել է մենաշնորհի իրավունք ստանալու:

— Կամ ինքներդ եղբորս դուրս հանեք,— ասաց Հոմերը,— կամ էլ գտեք մեկին, որ կարողանա հանել: Կանչեք միստր Սաֆրրթին:

— Փորձեցի զանգահարել միստր Սաֆրրթին, բայց հեռախոսը փչացել է,— ասաց միստր Քովինգտոնը:

— Փչացե՞լ,— բղավեց Հոմերը: Այդ պատմությանը նրան շատ էր գայրացրել:— Իմ ի՞նչ գործն է, որ հեռախոսը փչացել է,— ասաց նա:— Շուտ այդ մարդուն այստեղ բերեք և եղբորս թակարդից ազատեք:

— Այո, լավ կլինի, այդպես էլ անենք,— ասաց ոստիկանը միստր Քովինգտոնին:

— Պարոն ոստիկան,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— ես աշխատում եմ օրինավոր առևտուր անել: Ես օրենքին հլու քաղաքացի եմ և վճարում եմ իմ բոլոր հարկերը, որից և, կարող եմ ասել, դուք ստանում եք ձեր աշխատավարձը: Ես արդեն փորձեցի հեռախոսով գտնել միստր Սաֆրրթին: Հեռախոսը, ըստ երևույթին, փչացել է: Ես չեմ կարող օրը ցերեկով թողնել խանութը և գնալ նրան փնտրելու:

Հոմերն ուղիղ նայեց միստր Քովինգտոնի աչքերին և մատը թափ տվեց նրա քթի տակ:

— Գնացեք գտեք այս տանջանքի մեքենան հնարողին,— ասաց նա,— և եղբորս դուրս հանեք այդտեղից: Հասկացա՞ք:

— Դա տանջանքի մեքենա չէ,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— վաճառքում եղած լավագույն թակարդն է: Այն ողջ է պահում գազանին, առանց վնասելու նրա մորթը և մարմինը: Ոչ ճզմում է, ոչ էլ քերծվածք, կտրվածք պատճառում: Այս գործիքը գազանին

տեղից հանում է և օդում պահելով՝ անվնաս դարձնում: Բացի այդ, միստր Սաֆըրթին գուցե ն տանը չէ:

— Ի՞նչ,— ասաց Հումերը,— այդ ինչէ՞ր էս ասում:

Ոստիկանը որոշեց ուսումնասիրել թակարդը:

— Գուցե,— ասաց նա,— ավելի լավ է պողպատը սղոցել և այդ ձևով դուրս հանել տղային:

— Պողպատը սղոցե՞լ,— զարմացավ միստր Քովինգտոնը,— ինչպե՞ս:

— Յուլիսիս,— հարցրեց Հումերը,— որևէ բան ուզո՞ւմ ես: Լա՞վ էս: Քեզ ի՞նչ բերեմ:

Մեծ Քրիսը, թակարդի վրա աշխատելուց քրտնած, նախ մի եղբորը նայեց, ապա մյուս եղբորը՝ խորապես հուզվելով թակարդի մեջ եղողի հանգստությունից ու մեծ եղբոր նվիրվածությունից:

— Յուլիսիս,— հարցրեց Հումերը,— որևէ բան ուզո՞ւմ ես:

— Հայրիկին,— ասաց Յուլիսիսը:

— Իսկ հայրիկից բացի ուրիշ բան չե՞ս ուզում,— հարցրեց Հումերը:

— Մարկուսին,— ասաց տղան:

— Մարկուսը բանակում է,— ասաց Հումերը:— Պողպատակ կամ դրա նման մի բան ուզո՞ւմ ես:

— Ոչ,— ասաց Յուլիսիսը,— միայն Մարկուսին:

— Մարկուսը բանակում է,— ասաց Հումերը: Նա դարձավ Քովինգտոնին:— Եղբորս դուրս հանեք այս թակարդից, շտապեք,— բղավեց նա:

— Մի բոպե սպասիր,— ասաց Մեծ Քրիսը:— Հապա, տղա, եղբորդ պահիր, որ չընկնի:— Մեծ Քրիսը սկսեց տենդորեն զբաղվել թակարդով:

— Դուք կոտորում եք թակարդը,— բղավեց միստր Քովինգտոնը,— ոչնչացնում, իսկ դա իր տեսակի մեջ միակն է ամբողջ աշխարհում: Չհամարձակվեք կոտրել այն: Ես կգտնեմ միստր Սաֆըրթիին: Դուք մի մեծ գյուտ եք ջարդում: Գուցե նա այլևս չկարողանա դրա նման մի ուրիշը սարքել: Երեխան իրեն շատ լավ է զգում: Նա անվնաս է: Ես կգնամ և միստր Սաֆըրթիին կգտնեմ: Դա շատ շատ մեկ կամ երկու ժամ կտևի:

— Մեկ կամ երկու ժամ,— բղավեց Հումերը: Նա աշխարհի ամենասարսափելի հայացքով նայեց միստր Քովինգտոնին և ապա ամբողջ վաճառատանը:— Ամբողջ այս խանութը ջարդուփշուր կանեմ,— ասաց նա ու դարձավ Մեծ Քրիսին:— Շարունակեք, միստր,— ասաց նա,— ջարդեցեք թակարդը, ջարդեցեք:

Մեծ Քրիստը իր մատների, թևերի, ուսերի և թիկունքի բոլոր մկաններով ընկավ թակարդի վրա, և թակարդը կամացկամար սկսեց տեղի տալ նրա ուժի առաջ:

Յուլիսիսը շուտ եկած դիտում էր այդ մարդուն: Ի վերջո, Մեծ Քրիստը կոտրեց թակարդը:

Յուլիսիսը փրկվեց:

Բռնելով եղբորը, որպեսզի չընկնի դեմքի վրա, Հոմերը նրան ոտքի կանգնեցրեց: Վաճառատան դիմացի ամբոխը «ուռռա» գոռաց, բայց ոչ այնքան միասնական, որովհետև կազմակերպված չէր և առաջնորդ չունէր: Յուլիսիսը փորձեց քայլել: Եվ քանի որ ամեն ինչ կարգին էր թվում, Հոմերը գրկեց եղբորը: Յուլիսիսը նայեց Մեծ Քրիստին: Այդ հսկա մարդը գրեթե ուժասպառ էր եղել:

— Իսկ ո՞վ պետք է վճարի թակարդի համար,— ասաց միստր Քովինգտոնը,— գործիքը ջարդված է: Մեկնումեկը պետք է վճարի դրա համար: Առանց որևէ խոսքի, Մեծ Քրիստը գրպանից փող հանեց, հաշվեց քսան դոլար և նետեց սեղանի վրա: Նա բռնեց Յուլիսիսի գլուխը և շոյեց նրա մազերը, ինչպես հայրն էր երբեմն անում: Հետո խանութից դուրս եկավ:

Հոմերը հարցրեց եղբորը:

— Ինչպե՞ս ես,— ասաց նա,— ինչպե՞ս ընկար այդ սարսափելի բանի մեջ:— Հոմերը նայեց ջարդոտված թակարդին և ոտքով խթեց դրան:

— Զգույշ,— ասաց ոստիկանը,— դա ինչոր նոր գյուտ է: Մեկ էլ տեսար մի բան մոզոնեց:

Միստր Քովինգտոնը փողոց դուրս եկավ և դիմեց ժողովրդին:

— Վաճառատունը նորից բաց է գնորդների առաջ,— հայտարարեց նա,— Քովինգտոնի խանութը բացվում է ամեն առավոտ ժամը ութին և փակվում է ամեն երեկո ժամը յոթին: Շաբաթ օրերը բաց է մինչև ժամը տասը, իսկ կիրակի օրերը փակ է: Սպորտային ամեն ինչ ունենք: Ձկնորսական ուռկաններ, վառող և մարմնամարզական գործիքներ: Տիկնայք և պարոնայք, խանութը բաց է: Ներս համեցեք:

Ժողովուրդը դանդաղ հեռացավ:

Խանութից դուրս գալով, Հոմերը դարձավ ոստիկանին:

— Ո՞վ էր եղբորս թակարդի միջից հանող մարդը,— հարցրեց նա:

— Առաջին անգամ եմ տեսնում այդ մարդուն,— պատասխանեց ոստիկանը:

— Մեծ Քրիստն է,— ասաց Յուլիսիսը Հոմերին:

— Դա նրա անո՞ւնն է, Մեծ Քրիստ,— հարցրեց Հոմերը:

— Այո,— ասաց Յուլիսիսը,— նրա անունը Մեծ Քրիս է:

Այդ ժամանակ վազելով խանութ մտավ Օգին: Նա նայեց Յուլիսիսին:

— Դո՞ւրս եկար, Յուլիսիս,— ասաց նա զարմացած,— ինչպե՞ս դուրս եկար, Յուլիսիսը:

— Մեծ Քրիսը օգնեց,— ասաց Յուլիսիսը:

— Հոմեր, ինչպե՞ս դուրս եկավ,— հարցրեց Օգին,— ի՞նչ պատահեց: Ի՞նչ եղավ թակարդը: Որտե՞ղ է մորուքով մեծ մարդը: Ի՞նչ եղավ իմ բացակայության ժամանակ:

— Ամեն ինչ կարգին է, Օգի,— ասաց Հոմերը,— դու իմ խնդիրքը հայտնեցի՞ր միստր Սփանգլերին:

— Հա, ասացի,— ասադ Օգին,— իսկ ինչպե՞ս պատահեց, Հոմեր: Թակարդն աշխատո՞ւմ է: Գազան կրոնի՞:

— Դատարկ բան է,— ասաց Հոմերը,— թակարդ չէ, թյուրիմացություն է: Ի՞նչ օգուտ դրանից, երբ բռնված որսը չես կարող դուրս հանել: Միստր Քովինգտոն,— դիմեց նա վաճառատան տիրոջը,— դուք շատ անխիղճ մարդ եք: Դուք միստր Քրիսից քսան դոլար վերցրիք այսպիսի անպետքության համար:

— Քսան դոլարը սակագինն է,— ասաց միստր Քովինգտոնը:

— Սակագի՞նը,— ասաց Հոմերը,— ինչե՞ր էք ասում: Արի, Օգի, արի այստեղից դուրս գանք:

Երեք տղաները թողեցին վաճառատունը և գնացին հեռագրատուն: Միստր Սփանգլերը հենվել էր սեղանին և փողոցն էր դիտում: Միստր Գրոգանը հեռագիր էր ուղարկում: Երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքի ժամանակ ֆիզկուլտուրայի դասատու միստր Բայֆիլդի հետ ունեցած միջադեպի պատճառով Հոմերն այժմ ավելի շատ էր կաղում: Նա կանգ առավ, որ խոսի հեռագրատան վարիչի հետ:

— Միստր Սփանգլեր, սա իմ Յուլիսիս եղբայրն է,— ասաց նա:— Մենք հենց նոր նրան հանեցինք մի ինչոր թակարդից՝ Քովինգտոնի խանութում: Մեծ Քրիսը նրան հանեց: Նա ստիպված եղավ ջարդել թակարդը և վճարել քսան դոլար... Ուղիղ քսան դոլար: Սա Օգին է: Նա հայտնե՞ց, թե ինչու ուշացա:

— Ամեն ինչ կարգին է,— ասաց Սփանգլերը:— Մի քանի հեռագրեր են կուտակվել, պետք է տեղ հասցնես, բայց ոչինչ: Ուրեմն սա քո եղբա՞յրն է, Յուլիսի՞ սը: Յուլիսիսը կանգնել էր հեռագրիչի ետևը ու դիտում էր նրա աշխատանքը: Հեռագրիչի առջև, սեղանի մյուս կողմը կանգնել էր Օգին և լսում էր հեռագրամեքենայի աղմուկը:

— Մի քանի զանգեր էլ եղան,— ասաց Սփանգլերը:— Մոտիկ տեղերը ես գնացի: Մյուս երկուսի հասցեները պահարանի դարակում են: Առաջ այդ կանչերին գնա: Հետո հեռագրերը բաժանիր:

— Լավ, սրբ,— ասաց Հովերը,— հենց հիմա: Դուք ինձ ներեցեք, միստր Սփանգլեր: Կարո՞ղ եք նայել Յուլիսիսին մինչև իմ վերադառնալը: Քիչ հետո, երբ աշխատանքը խաղաղի, ես նրան հեծանիվով տուն կտանեմ:

— Ես կնայեմ եղբորդ,— ասաց Սփանգլերը:— Դու գնա:

— Շնորհակալ եմ սրբ,— ասաց Հովերը,— Յուլիսիսը ձեզ նեղություն չի տա: Նա պարզապես հետաքրքրությամբ կդիտի, ուրիշ ոչինչ:

Հովերը կաղալով շտապ հեռացավ հեռագրատնից:

Գլուխ տասնչորսերորդ. ԴԻԱՆԱ

Մինչ Օգին լսում էր հեռագրական ապարատի տկտկոցը, Յուլիսիսը ավելի մոտեցավ միստր Գրոգանին:

— Ինչի՞ համար է սա,— հարցրեց Օգին՝ միստր Սփանգլերին ցույց տալով ապարատը:

— Միստր Գրոգանը հեռագիր է ուղարկում,— ասաց Սփանգլերը:

— Ո՞ւր է ուղարկում,— հարցրեց Օգին:

— Նյու Յորք,— պատասխանեց Սփանգլերը:

— Այստեղից Նյու Յորք,— զարմացավ Օգին,— իսկ ինչպե՞ս է այդքան երկար ճանապարհ գնում:

— Հեռագրալարերով,— ասաց Սփանգլերը:

— Սյուների վրայի հեռագրալարերո՞վ,— հարցրեց Օգին:— Այստեղից մինչև Նյու Յորք հեռագրալարե՞ր կան: Իթաքիայից մինչև Նյու Յո՞րք:

— Այո,— պատասխանեց Սփանգլերը:

— Իսկ ո՞վ է այդ հեռագիրը ուղարկում,— հարցրեց Օգին:

— Տարբեր մարդիկ,— պատասխանեց Սփանգլերը:

Լրագրավաճառը մի պահ մտածեց, հետո ասաց.

— Կյանքումս ոչ մի հեռագիր չեմ ստացել: Ինչպե՞ս են ստանում:

— Որևէ մեկը պետք է ուղարկի, որ ստանաս,— ասաց Սփանգլերը:

— Ոչ մի հատ չեմ ստացել,— ասաց Օգին,— իսկ ո՞վ կուղարկի:

— Բարեկամդ, կամ ուրիշ որևէ մեկը,— ասաց Սփանգլերը:

— Իմ ճանաչած բոլոր մարդիկ այստեղ են ապրում, Իթաքայում,— ասաց Օգին: Մի կանաչ լույս անցավ գործիքի վրայով:

— Ինչի համար է այդ կանաչ լույսը,— հարցրեց Օգին:

— Ազդարարում է, որ գիծը ազատ է,— ասաց Սփանգլերը:

— Ո՞ր գիծը,— հարցրեց Օգին:

— Սան Ֆրանցիսկոյի գիծը,— ասաց Սփանգլերը:

— Աա՛... Քանի տարեկան պետք է լինել հեռագրի ցրիչ դառնալու համար,— ասաց Օգին:

— Տասնվեց,— ասաց Սփանգլերը:

— Ես ինը տարեկան եմ,— ասաց Օգին,— ինչո՞ւ պետք է այդքան երկար սպասել: Տասնյոթ տարեկանում կարող ես նավատորմ ընդունվել:

— Դա օրենք է,— ասաց Սփանգլերը:

— Ինչո՞ւ են ստեղծվել բոլոր այդ օրենքները,— հարցրեց Օգին:

Սփանդլերը սկսեց հեռագրերը դասավորել:

— Ինչպես քեզ ասեմ,— պատասխանեց նա,— օրենքը նրա համար է, որ երեխաները չաշխատեն:

— Ինչո՞ւ,— ասաց Օգին:

— Որ չհոգնեն,— ասաց Սփանգլերը,— որ կարողանան խաղալ: Այդ օրենքը երեխաներին պաշտպանելու համար է:

— Պաշտպանելու ինչի՞ց,— հարցրեց Օգին:

— Ինչպես ասեմ,— ասաց Սփանգլերը,— պաշտպանելու ծանր աշխատանքից: Պաշտպանելու տերերից, որոնք երեխաներին շատ են աշխատեցնում և քիչ վճարում:

— Իսկ եթե երեխան չի ուզում, որ իրեն պաշտպանեն,— ասաց Օգին,— իսկ եթե նա ուզում է աշխատել:

— Բոլոր դեպքերում օրենքը նրան կպաշապանի,— ասաց Սփանգլերը:

— Քանի՞ տարեկան պետք է լինես, որ կարողանաս ինքդ քեզ պաշտպանել, կամ էլ անես ուզածդ գործը:

— Տասնվեց տարեկան պետք է լինես հեռագրատան ցրիչ դառնալու համար,— ասաց Սփանգլերը:

— Հումերն աշխատում է, այնպես չէ՞,— հարցրեց Օգին:— Այդ երբվանի՞ց է Հումերը տասնվեց տարեկան դարձել:

— Հումերը բացառություն է,— ասաց Սփանգլերը,— նա տասնչորս տարեկան է, բայց ուժեղ է և խելացի:

— Ի՞նչ էք ուզում ասել խելացի ասելով,— ասաց Օգին,— մի՞թե ցրիչ դառնալու համար անպայման պետք է խելացի լինել:

— Ոչ,— ասաց Սփանգլերը,— բայց դա օգնում է: Խելացի լինելը օգնում է, անկախ նրանից, թե ինչ ես անում:

— Լավ,— ասաց Օգին,— իսկ ինչի՞ց կարող էք իմանալ, որ մարդը խելացի է:

Սփանգլերը նայեց լրագրավաճառ տղային և ժպտաց:

— Նրա հետ մի քանի բոպե խոսելով կարելի է հասկանալ,— ասաց նա:

— Ինչո՞ւ էք այդ թղթերը դնում այդտեղ,— հարցրեց Օգին:

— Սրանք երեկ ուղարկված հեռագրերն են,— ասաց Սփանգլերը,— դասավորում ենք ըստ քաղաքների՝ մեր հաշվեմատյանների և արխիվի համար: Այս հեռագրերը Սան Ֆրանցիսկոյի համար են, ուրեմն՝ դնում եմ այստեղ: Այստեղի բոլոր հեռագրերը Սան Ֆրանցիսկոյի համար են:

— Այդ աշխատանքը ես էլ կարող եմ անել,— ասաց Օգին,— ես կարող եմ նաև հեծանիվ քշել... միայն թե հեծանիվ չունեմ: Եթե հեծանիվ ունենամ, միսոր Սփանգլեր, կարո՞ղ եմ ես էլ ցրիչ դառնալ, դուք ինձ աշխատանք կտա՞ք:

Տղային նայելու համար Սփանգլերը մի պահ դադարեցրեց աշխատանքը:

— Այո, կտամ, Օգի,— ասաց նա,— բայց ոչ հիմա: Ինը տարեկանը դեռ մեծ չէ: Տասներեքում կամ երբ լրանա տասնչորսդ, լա՞վ:

— Գուցե տասներկուսո՞ւմ,— հարցրեց Օգին:

— Գուցե,— ասաց Սփանգլերը,— բայց դու ինչո՞ւ ես ուզում ցրիչ լինել:

— Որ տարբեր բաներ սովորեմ,— ասաց Օգին:— Հեռագրեր կարդամ:— Նա մի պահ լռեց:— Երեք տարի հետո տասներկու տարեկան կդառնամ,— ասաց նա:

— Երեք տարին աննկատելի կանցնի,— ասաց Սփանգլերը:

— Չեմ կարծում,— ասաց Օգին,— արդեն ինչքան ժամանակ է, սպասում եմ:

— Այ, կտեսնես, որ տասներկու տարեկան կդառնաս և չես էլ իմանա, թե ինչպես անցավ,— ասաց Սփանգլերը,— ինչպե՞ս է քո ազգանունը:

— Գոթլիբ,— ասաց Օգին,— Օգյուստ Գոթլիբ:

Հեռագրատան վարիչը և լրագրավաճառ տղան նայեցին իրար, յուրաքանչյուրը զգույշ և լուրջ:

— Օգյուստ Գոթլիբ,— ասաց Սփանգլերը,— քեզ խոստանամ եմ, երբ ժամանակը գա...

Սփանգլերը ընդհատեց զրույցը՝ դիմավորելու համար վազքով գրասենյակ մտնող Դիանա Սթիդ անունով երիտասարդ կնոջը: Գրասենյակի դիմացը՝ փողոցում, կանգնած էր նրան բերող մեքենան: Ղեկի մոտ նստած էր արտահագուստով վարորդը: Յուրահատուկ, մի փոքր անբնական, բայց հմայիչ ձայնով աղջիկը դիմեց Սփանգլերին. — Ահա թե որտեղ ես գու, սիրելի՛ս,— և քնքշալից գայրույթով հարձակվեց Սփանգլերի վրա, գրկեց նրան և հուսալուրջ այնպես, որը իբրև իրականություն շատ անհավատալի էր, բայց փոքրինչ ավելի լավ էր, քան իրականը:

— Սպասիր,— ասաց Սփանգլերը: Նա աղջկան ետ պահեց, ձեռքի հեռագրատուփը դրեց սեղանին և շրջվեց նրա կողմը: Երիտասարդ կինը նորից ուզեց մոտենալ, բայց Սփանգլերը հեռացրեց նրան:

— Սպասիր,— ասաց նա,— ծանոթացիր, սա Օգյուստ Գոթլիբն է:

— Ինչպե՞ս ես, փոքրիկ,— ասաց երիտասարդ կինը:

— Ծանոթացիր, Օգյուստ,— ասաց Սփանգլերը,— սա միսս Սթիդն է:

— Հելլո,— ասաց Օգին: Եվ չիմանալով, թե ուրիշ ինչ ասի, շարունակեց,— թերթ ուզո՞ւմ եք, տիկին:

— Ի՞նչ, այո, անշուշտ,— ասաց Դիանան,— ի՞նչ արժի:

— Հինգ սենթ,— ասաց Օգին,— տեղական հրատարակություն է: Ձիարշավի արդյունքները, բորսայի փակումը և ռազմական վերջին նորությունները:

— Իսկապե՞ս,— ասաց Դիանան,— ահա քեզ հինգանոց. շատ շնորհակալ եմ:

Օգին վերցրեց հինգանոցը և միսս Սթիդին մի թերթ տվեց: Բայց նախքան թերթը տալը, ծալեց այն մեծ ճարպկությամբ և գործնականորեն թերթը զարկեց ծնկին, ծալեց, կիսածալ թերթը նորից զարկեց ծնկին, նորիդ ծալեց, ապա մեկնեց երիտասարդ կնոջը, նման գլխապտույտ առաջացնող համար կատարած աճպարարի:

— Շնորհակալ եմ, տիկին,— ասաց նա:— Չորեքշաբթի օրերը «Մաթըրդեյ իվինինգ փոստ» և «Լիբերթի» եմ վաճառում, ուրբաթ օրերը՝ «Քոլիերս»: Ամբողջ քաղաքն եմ մատակարարում:

— Վատ չէ,— ասաց Դիանան,— հույս անեմ, որ շատ փող ես աշխատում, մանչուկ:

— Օրական, միջին հաշվով, քառասուն սենթ, թերթերն ու ամսագրերը միասին վերցրած,— պատասխանեց Օգին,— երբ Նահանգային տոնավաճառներին էլ գազով ջուր եմ ծախում:

— Լավ է, միշտ զբաղված ես, ճի՞շտ է,— ասաց Դիանան իր հրաշալի, ուրախ ձայնով:

— Այո,— ասաց Օգին,— և նոր բաներ եմ սովորում: Ես շատ լավ եմ կարողանում մարդկանց ճանաչել:— Օգին թվում էր, որ ինքը ճանաչել էր միսս Սթիդին, և գոհ էր դրանից:

— Անշուշտ ճանաչում ես,— ասաց աղջիկը,— վստահ եմ, որ ճանաչում ես:— Նա դարձավ Սփանգլերին,— սպասեցի քո զանգին, սիրելիս,— ասաց նա,— դու ինձ ասացիր, որ ժամը հինգին զանգ կտաս, այդպես, չէ՞:

— Օհ, այո,— ասաց Սփանգլերը:— Մոռացել եմ: Այստեղ խոսակցության բռնվեցի Օգիի հետ: Նա ուզում է ցրիչ դառնալ, և հենց նոր նրան խոստացա, որ երբ ժամանակը գա, կընդունենք աշխատանքի:

— Ուրեմն, շնորհակալություն, միստր Սփանգլեր: Ես ձեզ նորից կհանդիպեմ,— ասաց Օգին:— Մնաս բարով, Յուլիսիս:

— Յուլիսի՞ս,— ասաց Դիանան Սփանգլերին,— ի՞նչ յուրահատուկ անուն: Յուլիսի՛ս: Յուլիսիսը Իթաքայում: Սիրելիս, ես ընդամենը մի րոպե ժամանակ ունեմ: Ճաշի գալու ես, չէ՞: Պետք է գաս, հասկացա՞ր:

Սփանգլերը փորձեց պատասխանել, բայց երիտասարդ կինը կանխեց նրան:

— Ոչ,— ասաց նա,— դու խոստացար: Այո, խոստացար: Մայրիկն ու հայրիկը մեռնում են քեզ տեսնելու համար: Ուղիղ ժամը յոթին:

— Մի րոպե սպասիր,— ասաց Սփանգլերը,— մի րոպե սպասիր:

— Սիրելիս,— ասաց Դիանան,— հո չես ուզում ինձ նորից հիասթափեցնել, չես ուզում, ճի՞շտ է:

— Աշխարհում ոչ մի բան քեզ հիասթափեցնել չի կարող,— ասաց Սփանգլերը,— այնպես որ՝ հանգիստ եղիյու: Ժամը ուղիղ յոթին: Ի՞նչ ես ուզում ասել՝ ուղղակի ասա: Ինչո՞ւ ես ինձ ընթրիքի հրավիրում:

— Որովհետև քեզ սիրում եմ, սիրելիս,— համբերատարությամբ ասաց երիտասարդ կինը, այնպես, կարծես Սփանգլերը երեխա լիներ,— ես քեզ սիրում եմ, սիրում եմ, լսո՞ւմ ես,— ասաց նա երջանիկ ծիծաղով:

— Դե, հանգստացիր,— ասաց հեռագրատան կառավարիչը:— Հանգստացիր...

— Բայց ես քեզ սիրում եմ, սիրելիս,— ասաց երիտասարդ կինը:

Սփանգլերը հոգոց հանեց:

— Իմ կյանքում ես երկու անգամ եմ ընթրիքի հրավիրվել, և երկուսին էլ ձանձրացել եմ,—
ասաց նա:

— Մայրիկն ու հայրիկը քեզ դուր կգան,— ասաց Դիանան, — մենք հատուկ զգեստներ
չենք հագնում, միայն երեկոյան զգեստներ:

— Ի՞նչ ես հասկանում երեկոյան զգեստ ասելով,— ասաց Սփանգլերը,— ես ցերեկն էլ,
երեկոյան էլ նույն զգեստով եմ:

— Ժամը յոթին,— ասաց Դիանան: Այդ պահին նա նկատեց Սփանգլերի սեղանի վրա ի
եփած ձուն:— Ահ, սիրելիս,— ասաց նա,— ի՞նչ է դա:

— Ձու է,— ասաց Սփանգլերը,— սովորական ձու: Երջանկություն է բերում:

— Ի՞նչ լավ է,— ասաց Դիանան,— բայց սիրելիս, ես պետք է վազեմ:— Նա մոտեցավ
հրաժեշտի համբույր տալու, բայց Սփանգլերը նրան մեղմորեն հեռու վանեց, ու աղջիկը
գրասենյակից դուրս եկավ:

Միստր Գրոգանը ավարտեց հեռագրի մեքենագրությունը: Սփանգլերը Յուլիսիսին
տարավ ծերուկի մոտ:

— Վիլլի,— ասաց նա,— ես գնում եմ Կորբերտի մոտ մի բաժակ խմելու: Ծանոթացիր, սա
Յուլիսիս Մաքուլին է, Հումերի փոքր եղբայրը: Այսօր նա մեծ փորձություն է ձեռք բերել:
Ընկել է ինչ-որ թակարդի մեջ: Յուլիսիս, սա միստր Վիլլի Գրոգանն է:

— Մենք արդեն հին ծանոթներ ենք,— ասաց միստր Գրոգանը,— նա դիտում էր իմ
աշխատանքը:

Յուլիսիսը գլխով արեց:

— Մի բաժակ խմեմ ու անմիջապես ետ գամ,— ասաց Սփանգլերը:

Գլուխ տասնհինգերորդ. ԱՆԿՅՈՒՆԻ ԱՂՋԻԿԸ

Սփանգլերը շրջվեց, որ գնա, բայց կանգ առավ հեռագրային գործիքի ձայնից, այն
ազդանշանից, որը հնչեց և անմիջապես նշանները սկսեցին տպագրվել ժապավենի վրա:
Սփանգլերը մոտեցավ գործիքին և սկսեց տպագրված նշանագրերը կարդալ:

— Իթաքա գինու ընկերությունից են կանչում,— ասաց նա Գրոգանին,— անտառի մեջ
կորած այդ վայրից: Եթե Հումերը գա, թող սպասի, մինչև որ «Բնական չամիչ»
ընկերությունից էլ կանչ լինի, ինչպես ամեն երեկո կանչում են: Հումերը արևմտյան
ընկերությանը հաղթեց երկու անգամ: Եթե կարողանա այսօր նորից հաղթել, այս ամիս
շատ լավ գործ արած կլինենք: Երեկ քանի՞ հեռագիր ստացանք նրանցից:

— Վաթսունյոթ,— ասաց Գրոգանը:

— Վաթսունութ հեռագրից վաթսունյոթը,— ասաց Սփանգլերը:— Առաջինը հասնող տղան ստանում է բոլոր հեռագրերը, բացի մեկից: Երկրորդ հասնողը՝ միայն մեկը: Լավ, ես գնամ մի բաժակ խմեմ:

Բայց այդ պահին մի ուրիշ ազդանշան տրվեց. կետ... կետ... գիծ... կետ... կետ... կետ... Երբ հեռագրատան վարիչը լսեց առաջին երկու կետերը, հասկացավ, որ «Բնական չամիչից» է, և որովհետև Հոմերը գրասենյակում չէր, բղավեց Գրոգանին:

— Ես կգնամ պատվերը բերելու, առաջինը այնտեղ ես պիտի հասնեմ:

Մինչ ազդանշանը կրկնվում էր երրորդ անգամ, Սփանգլերը վազելով, ինչպես ֆուտբոլիստը դաշտում, արդեն հասել էր հաջորդ թաղամասի կեսին: Դիմացի անկյունում, երեսուն յարդ հեռավորության վրա, կանգնել էր ամոթխած, տխուր տեսքով տասնութ կամ տասնինը տարեկան մի աղջիկ: Միբուն էր նա, հոգնած, լուռ և հրաշալի: Նա ավտոբուսի էր սպասում՝ աշխատանքից տուն գնալու համար: Թեև Սփանգլերը շտապում էր, բայց, միննույն է, չէր կարող չնկատել միայնակ աղջկան, որը նրան թվաց, մենության մարմնացում է աշխարհի վրա: Առանց կանխամտածության, առանց կոտրատվելու, նա արագ հասավ աղջկան, մի պահ կանգ առավ և համբուրեց նրա այտը: Հեռանալուց առաջ նա աղջկան ասաց միակ բանը, որ հնարավոր էր ասել այդ պահին:

— Դուք աշխարհի ամենասիրուն կինն եք:

Ու շարունակեց վազել: Երբ «Բնական չամիչ» ընկերության սանդուղքով վեր էր բարձրանում, միանգամից թռչելով երեքական աստիճան, Արևմտյան ընկերության ցրիչը ուշացած, որովհետև առաքման քարտուղարը ազդանշանները անգիր չգիտեր ինչպես Սփանգլերը, նոր էր հեծանիվից իջնում շենքի առաջ: Երբ Սփանգլերը արդեն գրասենյակ էր մտնում, Արևմտյան ընկերության ցրիչը սպասում էր վերելակի իջնելուն:

Կարծես դեռևս ցրիչ լիներ, Սփանգլերը մոտեցավ սեղանի առաջ նստած կնոջը.

— Փոսթալ թելեգրաֆ,— հայտարարեց նա:

— Թոմ,— ասաց ձեր կինը ուրախացած և զարմացած,— մի՞ թե դու հիմա նորից ցրիչ ես:

— Ով ժամանակին ցրիչ է եղել, միշտ էլ ցրիչ կմնա,— ասաց Սփանգլերը, բոլորովին չշփոթվելով այս անհիմաստ խոսքերից: Նա ժպտաց ձեր կնոջը և ասաց:— Բայց ամենից շատ ես ցանկանամ էի ձեզ տեսնել, տիկին Բրոքինգտոն:

Արևմտյան ընկերության ցրիչը գրասենյակ մտավ:

— Արևմտյան ընկերությունը,— հայտարարեց նա:

— Ցավում եմ, որ նորից պարտվեցիր, Հարի,— ասաց միսիս Բրոքինգտոնը և ցրիչին մի հեռագիր մեկնեց:— Գուցե հաջորդ անգամ բախտդ բերի,— ասաց նա:

Արևմտյան ընկերության տղան նոր պարտությունից փոքրինչ շփոթված, թեև այս անգամ պարտվել էր ոչ թե ուրիշ ցրիչից, այլ Փոսթալ թելեգրաֆի վարիչից, վերցրեց հեռագիրը և ասաց.

— Բոլոր դեպքերում շնորհակալ եմ, տիկին Բրոքինգտոն,— և գրասենյակից դուրս եկավ:

Ծեր կինը Սփանգլերին տվեց մի տրցակ հեռագիր:

— Այս բոլորը ձեզ, Թոմ,— ասաց նա,— հարյուր քսանինը գիշերային հեռագիրնամակներ են, երկրի բոլոր ծայրերը ուղարկելու համար, բոլորն էլ կանխիկ վճարված:

— Հարյուր քսանի՞նը,— ասաց Սփանգլերը,— այդ նշանակում է, որ այս ամիս գործերս վատ չեն: Նա կոստավ վանդակորմին և համբուրեց ծեր կնոջը:

— Դե, իսելոք, Թոմ,— ասաց միսիս Բրոքինգտոնը:

— Մի ընդդիմացեք,— ասաց Սփանգլերը,— դուք չպետք է վատ զգաք: Ես ձեզ համբուրել եմ ցանկացել դեռ այն օրվանից, երբ առաջին անգամ եկա այստեղ և ձեզ տեսա, հիշո՞ւմ եք: Քսան տարի է անցել, և դուք ամեն տարի գնալով ավելի եք գեղեցկանում:

— Օ՛, ի՞նչ եք ասում, Թոմ,— ասաց ծեր կինը,— ծեր կնոջը ձեռնալու լավ չէ:

— Ծեր,— ասաց Սփանգլերը,— դուք ծեր չեք:

— Դու ազնիվ ես, Թոմ,— ասաց տիկին Բրոքինգտոնը,— այդպես են քո բոլոր ցրիչները: Որտե՞ղ է այն նորեկը:

— Հոմե՞րը,— ասաց Սփանգլերը:— Ուզում եք ասել Հոմեր Մաքուլի՞ն: Դուք նրան ամեն օր կտեսնեք, և միշտ առաջինը: Այսօր ցերեկը մենք մի քիչ դանդաղեցրինք մի միջադեպի պատճառով, որ պատահել էր նրա փոքր եղբորը՝ Յուլիսիսին: Նա ընկել էր ինչ-որ թակարդի մեջ՝ Քովինգտոնի խանութում: Հոմերը ստիպված էր գնալ և նրան դուրս հանել այնտեղից: Բայց դուք սրանից հետո նրան հաճախ կտեսնեք:— Նա լռեց և ժպտաց ծեր կնոջը:— Ցտեսություն, Էմիլի,— ասաց նա:

— Ի՞նչ լավ է, որ հիշում եք իմ անունը,— ասաց ծեր կինը:

Փողոցում Սփանգլերը թեթևություն զգաց: Նա գոհ էր Հոմերից, որ Յուլիսիսին դուրս էր հանել թակարդից, Գրոգանից, որ հակառակ թոշակի տարիքը վաղուց անցած լինելուն, իր գործը հրաշալի էր կատարում, Յուլիսիսից, որը հափշտակվում էր հեռագրատան ամեն ինչով, Օգիից, որն ուզում էր արագ մեծանալ և ցրիչ դառնալ, և նույնիսկ Դիանա Սթիդից: Բայց ամենից ավելի ուրախանում էր այն աղջկա մասին մտածելով, որ քիչ առաջ, փողոցի անկյունում կանգնած, ավտոբուսի էր սպասում: Երբ հասավ փողոցի անկյունը, նա մի պահ կանգ առավ ու ինքն իրեն ասաց.

— Ճիշտ այստեղ էր սպասում: Շատ հավանական է նրան այլևս չեմ տեսնի այնպես, ինչպես տեսա այսօր, կեսօրից հետո:

Նա սուլելով քայլեց փողոցն ի վար: Երբ հասավ Կորբետի խորտկարան, դաշնամուրի ձայն լսեց: Նվագում էին «Իմ միակ ուզածը դու ես» հին վալսը: Նա առաջացավ դեպի դահլիճի պտտվող դուռը, մի րոպե ականջ դրեց, ապա ներս մտավ: Կորբետը կանգնած էր բուֆետի առաջ: Սփանգլերին նկատելով, նա անմիջապես գործի անցավ, բերեց նրա սովորական խմիչքը՝ շոտլանդական վիսկի և ջուր:

— Հելլո, Ռալֆ,— ասաց Սփանգլերը,— ինչպե՞ս են գործերը,— նա նայեց երաժշտություն լսող երեք զինվորներին:

— Ոչ լավ, ոչ վատ,— ասաց Կորբետը:— Զինվորներ են գալիս, որոնք վատնելու շատ ժամանակ ունեն, բայց ծախսելու՝ քիչ փող: Նրանց մեկ դուլարի դիմաց ես երեքն եմ դնում, և երբ նրանց փողը վերջանում է և պատրաստվում են գնալու, փողը վերադարձնում եմ իրենց: Ինչ արած:

— Կարո՞ղ ես այդքան շոտլանդություն թույլ տալ,— հարցրեց Սփանգլերը:

— Ոչ,— ասաց Կորբետը,— բայց ինչ արած: Պատերազմից հետո գուցե դրա մի մասը վերադարձեն: Խորտկարանում աշխատելը պարզապես իմ բանը չէ: Միշտ մնում եմ նույն երիտասարդ Կորբետը:— Նա մի րոպե լռեց՝ ինչոր մտահոգող մի բան հիշելով:

— Երեկ գիշեր, Թոմ,— ասաց նա,— ըմպելարանի առջև աշխատում էի, երբ ինքն իրեն մեծ բանի տեղ դնող մի տղա բղավեց վրաս. «Հեյ, հաստագլուխ մի բաժակ էլ խմիչք բեր»: Նա զինվոր չէր: Ինչոր տեղացի էր, Իթաքայից: Նայեցի շուրջս, ինձնից բացի ուրիշ սպասարկող չկար: «Հաստագլու՞ լի: Դու ի՞նձ հետ ես այդպես խոսում»,— ասում եմ նրան: «Հո ես ինձ հետ չեմ խոսում, հաստագլուխ»,— պատասխանում է լակոտը: Լավ, ի՞նչ պետք է անեի: Չէի կարող նրան խփել, որովհետև բոնցքամարտիկ եմ եղել: Գնացի մտոր և նրան այսպես բռնեցի:— Կորբետը մի ձեռքով բռնեց Ափանգլերի օձիքից, իսկ մյուս ձեռքը բարձր պահած, սպասեց մի պահ, որ ցատումն անցնի, հետո ասաց այն, ինչ ասել էր նախորդ գիշեր այն խմած մարդուն:

— Դու երիտասարդ Կորբետի հետ ես խոսում: Եթե քեզ խփեմ, շունչդ կփչես, իսկ ես չեմ ուզում, որ որևէ մեկը մեռնի իմ խորտկարանում: Հիմա կորիք այստեղից և այլևս չերևաս: Քանի դեռ ապրում ես, էլ չհամարձակվես ոտքդ այստեղ դնել: Ու երբ կորչես-գնաս, ուրախ եղիր, որ ողջ ես մնացել:

Կորբետը թողեց Սփանգլերի օձիքը: Նա կատաղությունից դողում էր:

— Դրանից հետո ձեռքերս ամբողջ գիշեր դողում էին,— ասաց նա,— բայց երեկ գիշերվա դեպքը միակը չէ: Համարյա ամեն գիշեր պատահում է: Եվ ամեն անգամ ես ինձ ասում եմ. հերիք է, պետք է փակել սա ու հեռանալ: Սկսում եմ վախենալ: Վախենում եմ, որ մի գիշեր կկորցնեմ գլուխս և մեկին կսպանեմ: Խորտկարան պահելը հեշտ գործ չէ: Խորտկարանատերը պետք է մի քիչ կոշտ մարդ լինի, իսկ ես չափից դուրս լավ սիրտ ունեմ:

Հեռագրատան վարիչն ու մրցանակ շահած նախկին բոնգքամարտիկը մի հինգ բուսե էլ խոսեցին, որից հետո Սփանգլերը վերադարձավ գրասենյակ: Երբ նա հեռանում էր խորտկարանից, երեք զինվորները սկսեցին դաշնամուրը ավելի բարձր նվագել: Այժմ նվագում էին «Սպիտակ կոկոն» երգը: Զինվորները կարդում էին նոտայի տակի բառերը և փորձում էին դաշնամուրի նվագակցությամբ երգել: Սփանգլերը մի բուսե լսեց: Նրանք այնքան լավ չէին երգում, բայց երգում էին մի զգացմունքով, որ բոլորովին վատը չէր:

Գլուխ տասնվեցերորդ. ՔԵԶ ՆՈՐԻՑ ՏՈՒՆ ԿՏԱՆԵՍ

Կալիֆոռնիայի Իթաքա քաղաքի հեռագրատան կառավարիչ Սփանգլերը գրասենյակ մտավ: Առաքման սեղանի մոտ նա տեսավ երկու եղբայրներին, Հումերին և Յուլիսիսին. ցրիչը հեռագիր էր ծալում և ծրարների մեզ տեղավորելով, դասավորում, իսկ կրոստեր եղբայրը մեծ հիացմունքով դիտում էր նրան: Ցրիչը դարձավ իր պետին.

— «Բնական չամիչ» ընկերության հեռագիրը կարողացա՞ք ստանալ, միստր Սփանգլեր, — հարցրեց նա:

— Այո, ստացա, — ասաց Սփանգլերը, — հարյուր քսանինը հեռագիր: Նա հեռագրերը ցույց տվեց ցրիչին:

— Հարյուր քսանինը, — ասաց Հումերը, — ինչպե՞ս եղավ, որ դուք առաջինը հասաք:

— Վազեցի, — ասաց Սփանգլերը:

— Եվ վազելով հաղթեցի՞ք Արևմտյան ընկերությանը, — հարցրեց Հումերը:

— Անշուշտ, — ասաց Սփանգլերը: — Դա հասարակ բան է: Ճանապարհին նույնիսկ կանգ առա գեղեցկությանն ու անմեղությունը հարգանքներս մատուցելու:

Հումերը չհասկացավ, բայց Սփանգլերը շարունակեց.

— Ոչ, ոչ, չեմ բացատրի, — ասաց նա: — Դու Յուլիսիսին տուն տար:

— Լավ, սրբ, — ասաց Հումերը, — մեզ կանչել են Գյուզենհեյմից: Դա մեր ճանապարհի վրա է, այնպես որ ես Յուլիսիսին հեծանիվով տուն կտանեմ, հետո կհանդիպեմ Գյուզենհեյմ և այդտեղից կգնամ Իթաքա Գինու ընկերություն, հետո Ֆոլի և անմիջապես կվերադառնամ: Անհապաղ կվերադառնամ:

Ցրիչը դուրս եկավ գրասենյակից, և Սփանգլերը տեսավ, թե ինչպես է նա եղբորը զգուշությամբ նստեցնում հեծանիվի առջև: Ավագ եղբայրը իրեն զգեց հեծանիվի վրա և սկսեց քշել փողոցն ի վար: Երբ նրանք քաղաքի կենտրոնից հեռացել էին, Յուլիսիսը շուտ եկավ և նայեց եղբորը: Այդ օրը առաջին անգամ նրա դեմքը պայծառացավ Մաքուլիների նշանավոր ժպիտով:

— Հումե՞ր, — ասաց նա:

— Ի՞նչ ես ուզում,— հարցրեց Հումերը:

— Ես կարող եմ երգել,— ասաց Յուլիսիսը:

— Դա լավ է,— ասաց Հումերը:

Յուլիսիսը սկսեց երգել: «Մենք պիտի երգենք մի երգ»: Նա լռեց և նորից սկսեց: «Մենք պիտի երգենք մի երգ...», բայց նորից լռեց և անմիջապես նորից վերսկսեց: «Մենք պիտի երգենք մի երգ»:

— Դա երգ չէ, Յուլիսիս,— ասաց Հումերը,— դա երգի մի մասն է միայն: Այժմ լսիր ինձ ու հետո ինձ հետ երգիր:— Ավագ եղբայրը սկսեց երգել, իսկ փոքր եղբայրը լսում էր.

*Այլևս մի լար, մի լար, լեղի, այսօր մի լար,
Եկ մի երգ երգենք մեր Քենթրքիի տան պատվին,
Եկ այդ հեռավոր տան երգը երգենք:*

— Նորից երգիր, Հումեր,— խնդրեց Յուլիսիսը:

— Օ քեյ,— ասաց Հումերը և սկսեց նորից երգել, բայց այս անգամ փոքր եղբայրը երգեց մեծի հետ և մինչ նրանք երգում էին, Յուլիսիսը նորից տեսավ գնացքը, նեզրին որը հենվել էր վագոնի եզրին ու ժպտալով ձեռքով էր անում: Դա ամենահրաշալի բաներից մեկն էր, որ երբևէ պատահել էր Յուլիսիս Մաքուլին՝ աշխարհում ապրած նրա չորս տարվա կյանքի ընթացքում: Նա ձեռքով արեց այդ մարդուն, և մարդը պատասխանեց նրա ողջույնին, ոչ թե մի անգամ, այլ բազմաթիվ անգամներ: Նա այդ կհիշի իր ողջ կյանքում:

Մաքուլիների տան առջև Հումերը իջավ հեծանիվից և Յուլիսիսին զգուշությամբ ցած բերեց: Նրանք մի պահ կանգնեցին, ունկնդրեցին իրենց մոր ու քրոջ տավիղն ու դաշնամուրը և հարևանուհի Մերի Արենայի երգը:

— Դե լավ, Յուլիսիս,— ասաց Հումերը,— այժմ դու տանն ես: Ներս գնա: Մայրիկն այդտեղ է, ինչպես նաև Բեսն ու Մերին: Ես պետք է աշխատանքս շարունակեմ:

— Աշխատանքդ շարունակե՞ս,— զարմացավ Յուլիսիսը:

— Այո,— ասաց Հումերը,— բայց զիջերը տանը կլինեն: Ներս գնա, Յուլիսիս:

Փոքր եղբայրը սկսեց սանդուղքով բարձրանալ: Երբ հասավ դռանը, մեծ եղբայրը նստեց հեծանիվը և փողոցն ի վար քշեց:

Գլուխ տասնյոթերորդ. ԵՐԵՔ ԶԻՆՎՈՐ

Երբ Մթիղների ընտանիքը և նրանց հյուրերը, ներառյալ Թոմաս Սփանգլերը, նստած էին ընթրիքի, Իթաքայամ ուժեղ անձրև էր գալիս: Բես Մաքուլին և Մերի Արենան, անձրևանոցներ և կրկնակոշիկներ հագած, Հումերի ճաշը հեռագրատուն էին տանում: Դեղատան առջևով անցնելիս, դռան մոտ կանգնած մի երիտասարդ նրանց աչքով արեց:

— Է՛յ, սիրուն,— ասաց նա Բեսին,— ինչպե՞ս ես:

Բեսը, սեղմվելով Մերիին, ուշադրություն չդարձրեց երիտասարդի ասածին: Նրանց դիմացից գալիս էին երեք երիտասարդ զինվորներ, որոնք փողոցում երջանկությունից գժություններ էին անում, նոր-նոր խաղեր հնարում: Նրանք երջանիկ էին, որովհետև այդ գիշեր ազատ էին, որովհետև իրենց շուրջը ազնիվ և ծիծաղելի աշխարհն էր՝ իր հավիտենական կատակերգությամբ, երջանիկ էին նույնիսկ տեղացող անձրևի պատճառով: Նրանք իրար հրմշտկում էին և ծաղրում, անգուսպ ծիծաղից պայթում, իրար մականուններ կպցնում. Հաստլիկ, Տեխաս և Ջի: Երբ երեք տղաները տեսան Մերիին և Բեսին, հարգալիր կանգ առան և մեկը մյուսի ետևից գլուխները ցած խոնարհեցին: Աղջիկներին այդ բանը դուր եկավ, բայց նրանք չգիտեին թե ինչ է հարկավոր անել, ինչ վերաբերմունք է պետք ցույց տալ:

— Նրանք տնից և ընտանիքից հեռու զինվորներ են, Բես,— շշնջաց Մերին:

— Արի կանգ առնենք,— ասաց Բեսը:

Աղջիկները կանգ առան երեք զինվորների առջև:

Նա, որ Հաստլիկ էր կոչվում, որպես խմբի պաշտոնական ներկայացուցիչ, զինվորների դեսպանը ամերիկացի աղջիկների մոտ, առաջ եկավ:

— Լեդիներ,— ասաց նա,— մենք՝ դեմոկրատական մեծ բանակի մարտիկներս, ձեր հյու ծառաները, մենք, զինվորներս, որ այսօր այստեղ ենք և հույս ունենք, որ այստեղ կլինենք նաև վաղը, շնորհակալ ենք ձեր գեղեցիկ դեմքերի համար, ինչպես պարզ, այնպես էլ այս անձրևոտ եղանակին: Թույլ տվեք ներկայացնել ձեզ իմ ընկերներին և ձեր հավատարիմ երկրպագուներին: Սա Տեխասն է, Նյու Ջերսիից: Այս մեկը Ջին է՝ Տեխասից: Իսկ ես Հաստլիկն եմ՝ քաղցի աշխարհից: Սակայն այժմ, ամեն ինչից ավելի, ես զգում եմ ամերիկացի գեղեցիկ աղջիկների ընկերակցության քաղց: Ի՞նչ կասեք այս առթիվ:

— Մենք կինո ենք գնում,— ասաց Բեսը:

— Կինո՞,— բացականչեց Հաստլիկը ողբերգական ձայնով,— արդ, կարո՞ղ ենք մենք՝ զինվորներս, որ այսօր այստեղ ենք, իսկ վաղը գուցե մեկնած կլինենք այստեղից, ընկերակցել ձեզ՝ ամերիկացի աղջիկներիդ: Այս գիշերն այս գիշեր է, իսկ վաղը՝ վաղն է, բայց վաղը մենք, պետք է վերադառնանք մեր զորանոցները, պետք է վերադառնանք պատերազմի զգվելի, բայց անհրաժեշտ ու սուրբ գործին՝ ոչնչացնելու համար մարդու մեջ այն մանրէն, որը ձգտում է կործանել մարդու ազատ ոգին: Այս գիշեր մենք ձեր եղբայրներն ենք՝ հեռու քշված մեր տաք անկյուններից ու տխուր: Այո, թեև երջանիկ ենք և հպարտ, բայց տխուր ենք, որովհետև Իթաքան մեր հայրենի հողը չէ: Ամերիկյան զինվորի այս զգեստի մեջ եմ մտել Չիկագո վայրագ քաղաքի խուլ փողոցներից, Բլինտյսի այդ հին երկրից: Այս գիշեր հիշողությամբ ետ տարեք ինձ դեպի այդ քաղաքն ու այդ ժողովուրդը, և իմ բարի եղբայրներից յուրաքանչյուրին նույնպես տարեք իրենց հարազատ վայրերը: Բարի սրտով ընդունեցեք մեր համեստ խնդրանքը, որովհետև մենք բոլորս մարդկային

նույն ընտանիքից ենք, և եթե պատերազմը չլիներ, մենք իրար երբեք չէինք հանդիպի: Այս պահը կանխորոշված էր բոլոր դարերի կողմից:— Ջինվորը, որ Հաստիկ էր կոչվում, խոնարհվեց, հետո ուղիղ կանգնելով, ասաց, — Ի՞նչ է ձեր որոշումը:

— Նա խեղճ է, — շնջաց Մերին:

— Ոչ, — ասաց Բեար, — նա պարզապես տխուր է: Արի նրանց հետ կինո գնանք:

— Շատ լավ, Բեա, — ասաց Մերին, — բայց դու ասա նրանց: Ես չեմ կարող:

Բեար դարձավ զինվորին.

— Շատ լավ, — ասաց նա:

— Շնորհակալություն, լեդիներ, — ասաց Հաստիկ կոչված զինվորը:—

Շնորհակալություն:— Նա թևն առաջարկեց Բեսին:— Ուրեմն գնա՞նք, — ասաց նա:

— Նախ ես պետք է եղբորս ընթրիքը տանեմ, — ասաց Բեար, — նա հեռագրատանն է աշխատում: Մի րոպե էլ չի տևի:

— Հեռագրատո՞ւն, — ասաց Հաստիկ կոչվող զինվորը, — ուրեմն ես էլ մի հեռագիր կուղարկեմ, — նա դարձավ մյուսներին, — դու ի՞նչ կասես, Տեխաս:

— Ի՞նչ արժե Նյու Ջերսի հեռագիր ուղարկելը, — հարցրեց Տեխասը:

— Ավելի քիչ, քան կգնահատեն ստացողները, — ասաց Հաստիկը: Նա դարձավ մյուս զինվորին:— Իսկ դո՞ւ, Ջի:

— Այո, — ասաց Ջի կոչվող զինվորը, — կարծեմ լավ կլինի հեռագիր ուղարկել մայրիկին, Ջոյին և Քեթին: Դա իմ աղջիկն է, — դարձավ նա Բեսին:

— Աշխարհի յուրաքանչյուր աղջիկ իմ աղջիկն է, — ասաց Հաստիկը, — և քանի որ ես չեմ կարող հեռագիր ուղարկել նրանցից յուրաքանչյուրին, կուղարկեմ միայն մեկին: Այդ մեկ հեռագրի մեջ ևս միլիոնավոր հեռագրեր կուղարկեմ:

Ծեր հեռագրիչ Վիլի Գրոգանը մենակ էր գրասենյակում, երբ երկու դեռատի աղջիկները և երեք զինվորները ներս մտան:

Ծերունին կանգնեց սեղանի ետև:

— Ես Հոմերի քույր Բեսն եմ, — ասաց Բեար:— Ես նրա ընթրիքն եմ բերել:— Նա ճաշը դրեց սեղանին:

— Ինչպե՞ս էք, միսս Մաքոլի, — ասաց Գրոգանը:— Շուտով Հոմերը կգա: Ես ճաշը կհանձնեմ նրան:

— Իսկ այս տղաներն ուզում են հեռագիր ուղարկել, — ասաց Բեար:

— Շատ լավ, երիտասարդներ,— ասաց Գրոզանը,— ահա ձեզ հեռագրի բլանկներ և մատիտներ:

— Ի՞նչ արժե Ջերսի Սիթի հեռագիր ուղարկելը,— ասաց Տեխասը:

— Քսանհինգ բառը հիսուն սենթ,— ասաց Գրոզանը,— գումարած մի փոքր հարկ: Բայց հասցեն և ստորագրությունը մի հաշվեք: Հեռագիրը տեղ կհասնի վաղ առավոտ:

— Հիսուն սենթ,— ասաց Տեխասը,— դա այնքան էլ սարսափելի չէ,— նա սկսեց հեռագիրը գրել:

— Իսկ ի՞նչ արժե Սան Անտոնիոյի համար հեռագիրը,— ասաց Ջոն:

— Ջերսի Սիթիի արժեքի կեսը,— ասաց Գրոզանը,— Սան Անտոնիոն Իթաքային ավելի մոտ է, քան Ջերսի Սիթին:

Հաստիկ կոչվող զինվորը հեռագիրը գրելուց հետո մեկնեց ծերունուն: Գրոզանը կարդաց այն՝ բառերը հաշվելով.

«Էմմա Դանա

Չիկագոյի համալսարան,

Չիկագո, Իլինոյս

Սիրելիս, քեզ սիրում եմ, քեզ կարոտում եմ, միշտ քո մասին եմ մտածում, շարունակիր գրել: Շնորհակալ եմ սվիտրի համար: Այժմ ես իսկական, գործնական քաղաքատնտեսություն եմ սովորում: Շուտով ռազմաճակատ կմեկնենք: Մի մոռացիր կիրակի օրը եկեղեցի գնալ և աղոթել մեզ համար: Ես երջանիկ եմ: Սիրում եմ քեզ:

ՆՈՐՄԱՆ»:

Այնուհետև իր հեռագիրը տվեց Տեխաս կոչվող զինվորը:

«Տիկին Էդիթ Անթոնի

1702½ Վիլմինգտոն փողոց

Ջերսի Սիթի, Նյու Ջերսի

Սիրելի մայրիկ: Ինչպե՞ս ես: Ես հրաշալի եմ: Ստացա նամակդ և չոր մրգերը: Շնորհակալություն: Ոչ մի բանի մասին մի մտածիր:

Ցտեսություն: Սիրով՝

Բեռնար»:

Հետո Ձի կոչվող զինվորը ծերունի հեռագրողին մեկնեց իր հեռագիրը:

«Տիկին Հարվեյ Գիլֆորդ

211 Սանդիֆորդ բուլվար

Սան Անտոնիո, Տեխաս

Բարև, մայրիկ: Պարզապես ուզում եմ ողջունել քեզ արևոտ Կալիֆոռնիայի Իթաքա քաղաքից: Միայն թե անձրև է գալիս: Հա, հա: Բարևներ հաղորդիր բոլորին: Ասա Ջոյին, որ կարող է իմ հրացանն ու փամփուշտները օգտագործել: Մի մոռանա գրել:

Քվենտին»:

Զինվորներն ու աղջիկները հեռացան գրասենյակից, իսկ միստր Գրոզանը գնաց իր սեղանի մոտ՝ հեռագրերն ուղարկելու:

Երբ երեք զինվորներն ու ամերիկացի երկու աղջիկները «Կինեմա» կինոթատրոնի կենտրոնական մուտքից ներս մտան, Էկրանի վրա երևաց Անգլիացի պրեմիերմինիստր Ուինսթոն Չերչիլը, որը ելույթ էր ունենում Կանադայի պառլամենտի առաջ, մեր թվարկության 1942 թվականին: Մինչ երիտասարդները նստում էին, միստր Չերչիլը իրար ետևից երեք բան ասաց, որը մեծ ուրախություն պատճառեց Կանադայի պառլամենտի անդամներին և Իթաքայի «Կինեմա» կինոթատրոնի հանդիսատեսներին: Հաստիկ կոչվող զինվորը թեքվեց դեպի Բես Սաքոլին:

— Ահա,— ասաց նա,— մեր ժամանակի ամենամեծ մարդկանցից մեկը և միևնույն ժամանակ՝ մեծ ամերիկացի:

— Ես կարծում էի, որ Չերչիլը անգլիացի է,— նկատեց Ձի կոչվող զինվորը:

— Անշուշտ,— ասաց Հաստիկը,— բայց նաև ամերիկացի է: Այսուհետև աշխարհի յուրաքանչյուր նշանավոր մարդուն մենք պետք է ամերիկացի համարենք:— Նա մի փոքր մոտեցավ մյուս կողմի աղջկան՝ Մերի Արենային:— Շատ շնորհակալության, որ թույլ տվեցիք ձեզ հետ կինո գալ,— ասաց նա:— Մարդ իրեն լավ է զգում, երբ կողքին աղջիկներ կան: Նրանք ավելի լավ են բուրում, քան զինվորները:

— Միևնույն է, մենք կինո էինք գնում,— ասաց Մերին:

Այնուհետև Էկրանի վրա երևաց Ֆրանկլին Դելանո Ռուզվելտ կոչվող մարդը, Միացյալ Նահանգների պրեզիդենտը, որը Հայդ Պարկի իր բնակարանից ռադիոէլույթ էր ունենում ազգի առաջ: Նա խոսում էր իրեն հատուկ լուրջ և հումորով համեմված ոճով: Հինգ երիտասարդները ուշադիր լսեցին նրան, և երբ ճառն ավարտվեց, ամբողջ սրահը ծափահարեց:

— Ահա այդ մեծերից ամենամեծը,— ասաց Ձի կոչվող զինվորը:

Այդ պահին էկրանի վրա երևաց Ամերիկայի դրոշը, ու հանդիսատեսների մի զգալի մասը սկսեց ծափահարել:

— Եվ ահա,— ասաց Տեխաս կոչվող զինվորը,— աշխարհի ամենամեծ դրոշը:

— Ջարմանալի բան է,— ասաց Հաստիկ կոչվող զինվորը Բեսին,— մարդ սկսում է ավելի շատ սիրել հայրենիքը, երբ այն վտանգի մեջ է: Ուրիշ ժամանակ հայրենիքը շատ սովորական է թվում, ինչպես ընտանիքը:

— Իմ կոկորդը լցվում է ամեն անգամ, երբ տեսնում եմ այդ դրոշակը,— ասաց Բեսը:— Առաջ այն ինձ մտածել էր տալիս Վաշինգտոնի և Լինքոլնի մասին, իսկ այժմ մտածել է տալիս եղբորս՝ Մարկուսի մասին: Նա նույնպես զինվոր է:

— Ուրեմն դու բանակում զինվոր եղբա՞յր ունես,— ասաց Հաստիկը:

— Այո,— ասաց Բեսը,— վերջին անգամ, երբ նրանից լուր ստացանք, նա գտնվում էր ինչ որ տեղ Հյուսիսային Կարոլինայում:

— Ինձ թվում է,— ասաց Հաստիկը,— որ դրոշակը յուրաքանչյուր մարդուն հիշեցնում է այն, ինչը նրա համար ամենամեծն է և ամենաթանկը: Դրոշակը ինձ հիշեցնում է Չիկագոն, իսկ Չիկագոն ինձ համար ամեն ինչ է, որ իր մեջ ունի և լավ, և վատ բաները: Օրինակ, իմ ընտանիքը, իմ սիրած աղջիկը՝ դրանք լավ բաներն են, իսկ խուլ, կեղտոտ ետնախորշերն ու քաղաքական խարդավանքները՝ դրանք վատ բաներ են, բայց ես այդ բոլորը սիրում եմ: Մի օր մենք կազատվենք և՛ ետնախորշերից, և՛ քաղաքականությունից:

— Իմ կարծիքով Իթաքայում ետնախորշեր չկան,— ասաց Բեսը,— պարզապես աղքատ մարդիկ են: Մենք կարծես ինչոր քաղաքային կառավարություն ունենք, բայց չեմ կարծում, որ նա այնքան է զբաղվում քաղաքականությամբ, որ արժե դրա մասին խոսել: Համենայն դեպս, մեր ընտանիքը նման բաներով չի զբաղվում: Մենք երաժշտություն ենք սիրում: Ես գրագ կգամ, որ հենց հիմա իմ Մարկուս եղբայրը մի ինչոր տեղ ակորդեոն է նվագում:

Այդ պահին նրա Մարկուս եղբայրը գտնվում էր Հյուսիսային Կարոլինայի փոքրիկ քաղաքներից մեկի՝ «Սուզվող սավառնակ» կոչվող զինետանը: Նրա հետ էին Թոբի Ջորջ անունով ընկերը և ուրիշ երեք զինվորներ: Մարկուսը նվագում էր «Մի երագ» երգը, իսկ Թոբին երգում էր: Դահլիճում երկու զինվոր պարում էին երկու աղջիկների հետ, որ նման էին Մերիին և Բեսին: Երգից Հետո Թոբին նստեց Մարկուսի մոտ և խնդրեց, որ մի քիչ էլ պատմի Իթաքայի և Մաքոլինների ընտանիքի մասին:

Այն ժամանակ, երբ Մարկուսը սկսեց Թոբի Ջորջին պատմել Իթաքայի մասին, Թոմաս Սփանգլերն ու Դիանա Սթիդը մտան «Կինեմա» կինոթատրոնի դահլիճը: Կինոնկարը սկսվեց: Երբ նրանք նստած էին, էկրանը նկարների փոխարեն լցվեց բառերով, որ նշում էին կինոնկարի անվանումը և այն մարդկանց անունները, որ մասնակցել էին կինոնկարի ստեղծմանը: Բազմաթիվ բառեր հարգանքի տուրք տվեցին բազմաթիվ մարդկանց

աշխատանքին: Դրան ուղեկցում էր հանդիսավոր, բայց անտեղի մի երաժշտություն, որը հատուկ ստեղծված էր այդ առթիվ:

Սփանգլերն ու Դիանան էկրանին շատ մոտ նստեցին, երրորդ կարգում, Բեսից, Մերիից և երեք զինվորներից տասը կարգ առաջ: Նրանց աթոռները շարքի կենտրոնում էին. կողքի աթոռները զբաղեցնում էին փոքր երեխաներ: Էկրանի վրա երևաց հիվանդանոցի սրահը, որի հատակը ծածկված էր նոր լինոլիումով: Սրահի ծայրում դրված բարձրախոսից հնչեց մի մաղձոտ բուժքրոջ խոսքոս ձայն, որի խոսքը խիստ շեշտված էր:

— Դոկտոր Կավանա՛կ,— բղավեց նա,— շտապ վիրաբուժության բաժանմունք: Դոկտոր Կավանա՛կ:

Թոմաս Սփանգլերը հենց որ այդ ձայնը լսեց, վեր կացավ: Նա մի քանի բաժակ խմել էր, և այդ երեկո, որ բավական հաճելի էր անցել նրա համար, կոչված էր կարևոր դեր խաղալ նրա կյանքում: Այդ օրը նա բավականին մտատանջություններ էր ունեցել, բայց այդ բոլորն արդեն անցել էին: Այնպես որ, ոչ մի պատճառ չկար, որ նա իրեն պահեր այնպես, ինչպես պահում էին իր պատանի հարևանները:

— Օ՛Ֆ,— ասաց նա:— Մխալ տեղ ենք ընկել,— նա բռնեց Դիանայի ձեռքը և ասաց,— գնանք:

— Բայց, սիրելիս, ֆիլմը դեռ չի ավարտվել,— շնչաց երիտասարդ կինը:

Սփանգլերը նրան քաշեց:

— Ինձ համար ավարտվել է,— ասաց նա:— Արի:— Նրանք անցան մի փոքրիկ տղայի մոտով, որը էկրանին էր նայում մեծ հափշտակությամբ:

— Դու դրախտ կգնաս,— ասաց Սփանգլերը տղային, հետո դարձավ Դիանային,— դե արի գնանք, մի կանգնիր տղայի առաջ:

— Բայց, սիրելիս, ֆիլմը նոր է սկսվում,— ասաց Դիանան:

Տղան խոսեց Սփանգլերի հետ:

— Դուք ի՞նչ ասացիք, միստր,— հարցրեց նա:

— Դրախտ, դրախտ,— ասաց Սփանգլերը,— ասում եմ, որ դու դրախտ պիտի գնաս:

Երեխան վստահ չէր, թե հասկացավ Սփանգլերին:

— Ժամը քանի՞ սն է,— հարցրեց նա:

— Չգիտեմ,— պատասխանեց Սփանգլերը,— բայց դեռ շուտ է:

— Անշուշտ, սրբ,— համաձայնեց տղան:

Սփանգլերն ու երիտասարդ կինը անցնում էին դահլիճով:

— Գնանք Կորբետի մոտ,— ասաց Սփանգլերը:— Մի քանի բաժակ կխմենք, դաշնամուր կլսենք և հետո դու կարող ես տուն գնալ:— Էկրանին նայելով, նա սկսեց դուրս դալ դահլիճից:

— Դու կտոր Կավանակին տես,— ասաց նա:— Ձեռքի այդ զույգ աքցաններով նա հիմա մի բան կանի: Հավանաբար սխալմամբ առողջ ատամը կհանի, նայիր նրան:

Երբ հասան կինոթատրոնի առաջամասը, երիտասարդ կինը այլևս չէր մտածում կինոյից այդքան շուտ դուրս գալու մասին:

— Դու ինձ սիրում ես, չէ՞,— ասաց նա Սփանգլերին:— Այո, սիրում ես: Ինքդ գիտես, որ սիրում ես:

— Սիրո՞ւմ,— Սփանգլերը համարյա բղավեց:— Հապա ինչպես, չէ՞ որ քեզ կինո տարա:

Նրանք փողոց դուրս եկան և ուղղվեցին դեպի Կորբետի գինետունը: Տեղացող անձրևից խուսափելու համար նրանք քայլում էին պատերի տակով:

Գլուխ տասնութերորդ. ՄԻՍՏՐ ԳՐՈԳԱՆԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՄԱՍԻՆ

Այն պահին, երբ Սփանգլերն ու Դիանան անձրևի տակ վազում էին դեպի Կորբետի խորտկարանը, Հոմեր Մաքուլին, մինչև ոսկորները թրջված, հեծանիվը կանգնեցրեց հեռագրատան առաջ և ներս մտավ: Նա նայեց առաքման սեղանին: Ոչ մի տեղից պատվեր չկար, միայն մի հեռագիր կար հանձնելու:

Միստր Գրոգանն ավարտեց հեռագրի մեքենագրությունը ու վեր կացավ:

— Քո քույր Բեռը ճաշ բերեց,— ասաց նա:

— Ճի՞շտ,— ասաց Հոմերը:— Էհ, դրա կարիքը չկար: Ես ուզում էի մեզ համար երկու կարկանդակ գնել:— Նա վերցրեց կապոցը և ասաց:— Բավական էլ շատ է: Միստր Գրոգան, չէ՞ք ցանկանա ինձ հետ ընթրել:

— Շնորհակալ եմ,— պատասխանեց ծերունի հեռագրիչը,— քաղցած չեմ:

— Գուցե թե սկսեք ուտել,— ասաց Հոմերը,— և ձեր ախորժակը բացվի, միստր Գրոգան:

— Ոչ,— պատասխանեց ծերունին,— շատ շնորհակալ եմ: Բայց դու ջուր ես կտրել: Լսիր, մենք անձրևանոցներ ունենք:

— Գիտեմ,— ասաց Հումերը,— ես անձրևի տակ ընկա:— Հումերը մի սանդվիչ կծեց:— Միայն այս մեկը կուտեմ,— ասաց նա,— հետո հեռագիրը կտանեմ:— Նա մի պահ ծամեց, հետո նայեց ծեր հեռագրիչին:

— Իսկ ի՞նչ հեռագիր է,— ասաց նա:

Միստր Գրոզանը չպատասխանեց: Հումերը հասկացավ, որ մահվան գույժ է: Նա դադարեց ծամելուց և հացը չորչոր կուլ տվեց:

— Կուզենայի այդպիսի հեռագիր չհանձնել,— ասաց ցրիչը հեռագրիչին:

— Գիտեմ,— պատասխանեց միստր Գրոզանը: Նա լռեց, իսկ ցրիչը ձեռքին պահում էր կիսատ թողած սանդվիչը:

— Շարունակիր, տղա,— ասաց միստր Գրոզանը,— ճաշդ կեր: Քույրդ մի ուրիշ աղջկա հետ էր, մի շատ գեղեցիկ աղջկա:

— Օ, դա Մերին կլինի,— ասագ Հումերը,— նա մեր հարևանուհին է, բանակում գտնվող իմ եղբայր Մարկուսի նշանածը: Պատերազմից հետո պիտի ամուսնանան:

— Քո քույրը և Մերին երեք զինվորների հետ էին, որոնք հեռագրեր ուղարկեցին,— ասաց ծերունի հեռագրիչը:

— Ճի՞շտ,— ասաց Հումերը,— որտե՞ղ են հեռագրերը:

Միստր Գրոզանը ցույց տվեց երկայթե ձողիկը, որի վրա շարված էին հեռագրերը: Հումերը վերցրեց և մեկ առ մեկ կարդաց, ապա նայեց ծեր հեռագրիչին:

— Միստր Գրոզան,— ասաց ցրիչը,— երբ որևէ մեկը պատերազմում մեռնում է, կարևոր չէ, թե ով՝ ծանոթ, թե անծանոթ, դրանից աշխարհում որևէ բան բարելավվո՞ւմ է: Մա միայն Իթաքան է: Մա միայն մի փոքրիկ քաղաք է Ամերիկայում: Իսկ այսպիսի հեռագրեր ամեն տեղ ստանում են, հարուստ թե աղքատ, յուրաքանչյուր տուն: Ի՞նչ կասեք այդ մարդկանց մասին: Գուցե նրանք իզուր են մահանում:

Ծեր հեռագրիչը պատասխանելուց առաջ մի պահ սպասեց և մտածելով ծելով, որ միևնույն է, չի կարող ճշգրիտ պատասխան տալ, մոտեցավ իր սեղանին և դարակից հանեց շիշը: Նա մի մեծ կում խմեց և նայեց ցրիչին:

— Ես բավական երկար եմ ապրել աշխարհում,— ասաց նա,— գուցե շատ երկար: Թույլ տուր ասել քեզ, որ պատերազմում կամ խաղաղ ժամանակ ոչ մի բան իզուր չի կատարվում, ուր մնաց մեռնելը:— Ծերունին փոքրիկ լռեց, որպեսզի մի կում ևս խմեր, ապա շարունակեց.— Մարդկությունը մի ամբողջություն է, ինչպես դու,— ասաց նա,— ինչպես քո մեջ լավի կողքին կա վատը, այնպես էլ մարդկանց մեջ կա և լավը, և վատը: Դրանք բոլորի մեջ կան անբաժան վիճակում, բոլոր ազգերի միլիոնավոր մարդկանց մեջ: Այո, մեր ազգի մեջ նույնպես: Եվ ինչպես որ մարդու խիղճը պայքարում է իր

բնավորության հակասությունների դեմ, այնպես էլ այդ հակասությունները պայքարում են ապրող ամեն մի մարմնի մեջ, մարդկային հասարակության մեջ, ամբողջ աշխարհի մեջ: Դրանից էլ առաջանում են պատերազմները: Մարդկությունը ձգտում է ազատվել հիվանդությունից: Բայց դու մի մտահոգվիր, որովհետև լավը անպարտելի է, իսկ վատը, ի վերջո, պարտվում է և փախուստի դիմում: Հիվանդ մարմինն ու հիվանդ հոգին առողջանում են: Նրանք կարող են նորից հիվանդանալ, բայց նրանք միշտ պիտի ապաքինվեն, իսկ յուրաքանչյուր նոր հիվանդությունից ու ապաքինումից մարմինն ու հոգին ամրապնդվում են և ի վերջո այնքան ուժեղ կդառնան, որ զերծ կլինեն կեղտերից, կլինեն ավելի նուրբ, ավելի ազնիվ, ավելի գեղեցիկ և վարակից հեռու: Աշխարհում ապրող յուրաքանչյուր մարդ, արդար է նա թե անարդար, այդ նպատակին է ձգտում:— Ծերուկը մի փոքր հոգնած էր:— Նույնիսկ գողը և մարդասպանը ձգտում են հասնել այդ բանին,— հառաչեց նա:— Ոչ ոք իզուր չի մեռնում: Մարդիկ մեռնում են՝ ձգտելով դրախտի, տենչալով անմահություն, տենչալով ճշմարտություն ու արդարություն: Կգա օրը, երբ բոլոր մարդիկ, մենք բոլորս, մեզնից ամենահետինն անգամ, կհասնեն վերջնական օթևանի, կհանգստանան, կսփոփվեն, կհասնեն անմահության, չարությամբ լեցուն այս աշխարհը կդառնա բարության մի աշխարհ:

Ծերունին ավելի խոր հառաչեց: Նա մի պահ լռեց, ապա բաճկոնի գրպանից մի թղթի կտոր հանեց և մեկնեց ցրիչին:

— Խնդրում եմ, նորից դեղատուն գնա,— ասաց նա:

— Իսկույն, սըր,— ասաց Հոմերը և իրեն գրասենյակից դուրս շարտեց:

Վիլյամ Գրոգանը հեռագրատանը մենակ մնաց: Նա շուրջը նայեց գործանքի տարօրինակ հայացքով, ինչ-որ ցասումով ու սիրով: Դժվարությամբ բարձրացնելով ձեռքը, նա բռնեց սիրտը, կարծես համբերությամբ սպասելիս լինե՞ր ուժեղ մի նոպայի, որը այլևս չէր կարող զարմացնել նրան: Նա գնաց դեպի իր աթոռը և նստեց սարսափելի ինքնազսպումով, մինչև որ նոպան սկսեց մեղմանալ:

Ցրիչը վերադարձավ դեղատնից և հեռագրիչին տվեց փոքրիկ տուփը:

— Ջո՛ւր,— ասաց ծերուկը:

Հոմերը լիքը լցրեց թղթե բաժակը և տվեց ծերուկին, որը փոքրիկ տուփից երեք դեղահաբ հանեց, դրեց բերանը և վրայից ջուր խմեց:

— Շնորհակալ եմ,— ասաց նա,— շնորհակալ եմ, տղաս:

— Չարժե, սըր,— ասաց Հոմերը:

Նա մի պահ նայեց ծերունուն և վստահ լինելով, որ նա իրեն լավ է զգում, գնաց դեպի առաքման սեղանը, վերցրեց մահվան հեռագիրը: Մի փոքր կանգնեց, նայեց հեռագրին, հետո բացեց ծրարը, որ հեռագիրը կարդա: Ապա հեռագիրը դրեց նոր ծրարի մեջ, կնքեց և տեղացող անձրևի տակ գրասենյակից դուրս եկավ: Ծեր հեռագրիչը վեր կացավ և մինչև

փողոց հետևեց տղային: Նա կանգնեց մայթին և դիտեց տղայի պայքարը քամու և անձրևի դեմ: Գրասենյակի ներսում հեռագրատուփն սկսեց տկտկալ, բայց ծերուկը չլսեց: Հեռախոսը զնգաց, բայց ծերուկը այդ էլ չլսեց: Նա այն ժամանակ միայն շրջվեց, և գրասենյակ մտավ, երբ հեռախոսն արդեն յոթ անգամ զանգ էր տվել:

Գլուխ տասնիններորդ. ՄԱՅՐԻԿԻՆ՝ ՍԻՐՈՎ

Տասնգինգ ընդհատ հետո Հովեր Մաքուլին հեծանիվից իջավ մի մեծ, գեղեցիկ հին տան առջև: Այդ տանը ինչոր տոնախմբություն էր: Լուսամուտներից երևում էին պարող երիտասարդ զույգեր: Երբ տեսավ, որ այդ հարկի տակ երջանկություն է տիրում, տղան վատ զգաց: Նա ուղղվեց դեպի դուռը և, մի պահ կանգնելով, ունկնդրեց ներսից եկող երաժշտությունը: Նրա մատը դողաց դռան զանգի վրա, հետո անզոր ցած ընկավ:

— Ես գրասենյակից կհեռանամ,— ասաց նա իրեն:— Ես կփախչեմ: Ես այսպիսի աշխատանք չեմ ուզում:

Նա նստեց տան աստիճաններին: Երկար ժամանակ հետո վեր կացավ, մոտեցավ դռանը և մատը սեղմեց կոճակին: Երբ դուռը բացվեց, նա տեսավ մի երիտասարդ կնոջ և առանց մտածելու, թե ինչ է անում, ետ դարձավ ու վազեց դեպի հեծանիվը: Երիտասարդ կինը նախամուտք դուրս եկավ և կանչեց.

— Է՛յ, ի՞նչ է պատահել:

Հովերը իջավ հեծանիվից և դանդաղ քայլեց դեպի նախամուտք:

— Ներողություն,— ասաց նա երիտասարդ կնոջը,— ես հեռագիր եմ բերել միսիս Քլոդիա Բոֆրերին:

— Մայրիկի ծննդյան օրն է,— ասաց երիտասարդ կինը ուրախացած: Նա սրահ վերադարձավ:— Մայրի՛կ,— կանչեց նա,— քեզ հեռագիր են բերել:

Դեպի դուռը եկավ աղջկա մայրը:

— Վստահ եմ, որ Ալանից է,— ասաց նա:— Ներս արի, երիտասարդ,— ասաց նա Հովերին,— դու իմ ծննդյան տոթից մի կտոր պետք է ուտես:

— Շնորհակալ եմ, տիկին,— ասաց Հովերը,— ես պետք է աշխատանքի վերադառնամ:— Նա հեռագիրը մեկնեց կնոջը, որը այն վերցրեց այնպես, կարծես բացի շնորհավորագրից ուրիշ բան լինել չէր կարող:

— Միևնույն է,— ասաց նա ցրիչին,— ես քեզ բաց չեմ թողնի, մինչև որ մի կտոր տոթ չուտես և մի բաժակ փունջ չխմես:— Նա բռնեց Հովերի թևից և նրան քաշեց դեպի սենյակ՝ սեղանի մոտ, որը բեռնված էր խմորեղենով, սանդղիչներով և փունջով: Երաժշտությունն ու պարը շարունակվեցին:— Իմ ծննդյան օրն է, տղաս,— ասաց կինը:— Աստված իմ,—

ծիծաղեց նա,— ծերանում եմ, բայց դու ինձ պետք է երջանկություն ցանկանաս, տղաս:—
Նա Հոմերին մի բաժակ փունջ տվեց:

— Ես ձեզ ցանկանում եմ,— սկսեց Հոմերը: Նա լռեց և հետո նորից սկսեց:— Ես ձեզ ցանկանում եմ,— բայց շարունակել չկարողացավ: Նա փունջի բաժակը դրեց սեղանին և ուղղվեց դեպի դուռը: Մայրը նայեց սենյակի չորս կողմը, հետո մի անկյուն քաշվեց, որտեղ կարող էր աննկատ մնալ, իսկ աղջիկը, հայացքը մորից չբաժանելով, գնաց դիմացի անկյանը: Հոմերը իր հեծանիվի վրա էր արդեն և անձրևի տակ շտպում էր հեռագրատուն: Մրահի պատի վրա, մոր դիմաց, սիրունատես, խարտյաշ գլխով մի տղայի դիմանկար էր կախված: Նկարի անկյունում գրված էր. «Մայրիկին՝ սիրով Ալանից, իր 12-րդ տարեդարձի առթիվ»: Մայրը բացեց հեռագիրը, կարդաց և սկսեց անձայն հեկեկալ: Պատեֆոնը շարունակում էր նվազել «Իմ սևուկի համար» երգը, իսկ երջանիկ հյուրերը շարունակում էին պարել: Աղջիկը նայեց մորը, հետո խելագարի նման վազեց դեպի պատեֆոնը և լռեցրեց այն:

— Մայրի՛կ,— բղավեց աղջիկը և ամբողջ ուժով վազեց դեպի սրահում կանգնած կինը:

Գլուխ քսաներորդ. ԴԱ ՁԵՐ ԴԺԲԱԽՏՈՒԹՅՈՒՆՆ Է, ՈՉ ԹԵ ԻՄ

Վերջին սեանսն ավարտվեց, և «Կինեմա» կինոթատրոնը դատարկվեց: Փողոցում Բեսը դարձավ Հաստլիկ կոչվող զինվորին և ասաց.

— Մենք արդեն պետք է տուն գնանք:

— Շնորհակալություն, լեղիներ,— ասաց Հաստլիկ մականունով զինվորը:

Ժամանակն էր, որ նրանք հրաժեշտ տային իրար, բայց փողոցում կանգնել էին և կարծես սպասում էին ինչոր մի հրաշալի, լինելության սահմանի վրա գտնվող անբացատրելի բանի: Հաստլիկ մականունով զինվորը նայեց Բեսին ու Մերիին, հետո, շատ պարզ ու անմեղ, համբուրեց նախ Բեսին, հետո՝ Մերիին:

Այդ ժամանակ Ձի մականունով զինվորը գոռաց.

— Օհո, բա մե՞նք, բա ես ու Տեխաս՝ սը: Մե՞նք ինչով ենք վատ, մենք թլ ենք զինվոր:

Նա էլ համբուրեց Բեսին ու Մերիին: Այնուհետև Տեխասը համբուրեց նրանց: Փողոցով անցնող մի կին նայեց նրանց դժգոհությամբ: Աղջիկներն արագ շրջվեցին և շտապեցին փողոցով ցած: Ձի մականունով զինվորը ցատկեց և հրեց Տեխաս անունով զինվորին, որն իր հերթին հրեց Հաստլիկին: Նրանք պոկվեցին տեղից՝ իրար կանչելով:

— Հուուո՛ւ: Քեզ տեսնեմ, Տեխաս, քեզ տեսնեմ, Հաստլիկ,— գոռում էր Ձին:

— Ոսկի խոսքեր ես ասում, տղա,— Տեխասը գոռաց Հաստիլիին:— Ոսկի խոսքեր, ով Չիկագոյի համալսարանի մեծարգո սենատոր, Հաստիլի:

Հաստիլի կոչվող զինվորը բարձրաձայն ծիծաղեց:

Նրանք գնում էին մութ փողոցով, իրար հրմշտելով, ծիծաղելով և գոռալով:

— Է՛յ, տղաներ,— բղավեց Հաստիլի կոչվող զինվորը,— երբ կոնգրես հասնեմ, ես նրանց մի երկու խոսք պիտի ասեմ:

— Յիպիայայ,— բղավեց Ջին,— քայլեք շան որդիներ, դա ձեր դժբախտությունն է, ոչ թե իմ:

Ջինվորներն սկսեցին իրար վրայից թռչել, իրար հրել ու խենթորեն խորասուզվել մութ, անվտանգ փողոցի մեջ՝ ընդառաջ գնալով պատերազմին:

Գլուխ քսանմեկերորդ. ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ԱՇԽԱՐՀ, ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ՄԱՐԴԻԿ

Երբ դժբախտ ցրիչը Բոֆերների տնից վերադարձավ հեռագրատան գրասենյակը, անձրևը դադարել էր: Լուսինը փայլում էր, և դատարկված ու հոգնած ամպերը, այժմ սպիտակած, քշվում էին երկնքով: Յրիչը շատ էր հոգնած ու կաղալով գրասենյակ մտավ:

— Ի՞նչ է պատահել ոտքիդ, այ տղա,— հարցրեց ծեր հեռագրիչը,— առավոտվանից կաղում ես:

— Դատարկ բան է,— ասաց Հոմերը,— նոր հեռագրեր կա՞ն:

— Չկան, մաքրված է,— ասաց միստր Գրոգանը,— շուտով կարող ես տուն գնալ ու քնել: Այժմ ասա, ի՞նչ է պատահել ոտքիդ:

— Կարծես ծնկիս հողը խախտել եմ կամ դրա նման մի բան,— ասաց Հոմերը: Նա փորձեց ոտքը ձգել:— Երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքի մասնակցեցի,— ասաց նա,— պարզվում է, որ Իթաքայի միջնակարգ դպրոցի մարզիչը ինձ չի սիրում: Ես առաջինն էի վազում, երբ նա մտավ վազքուղի և փորձեց կանգնեցնել ինձ: Ես եմ մեղավորը: Ես տեսա նրան և եթե ուզենայի, կարող էի կանգնել բայց չուզեցի: Նա իրավունք չուներ ինձ կանգնեցնելու, դրա համար էլ վազեցի, և երկուսով վայր ընկանք: Նրա այդ միջամտությունը տեսնելով, մյուս տղաները դադարեցրին իրենց վազքը: Մի տղա, որի անունը Հյուբերդ Էքլի Երրորդ է, կանգնեցրեց նրանց: Այդ տղան ինձ երբեք դուր չի եկել: Նա հարուստ ընտանիքից է և ինչոր շատ լավ դաստիարակված: Եվ, բացի այդ, նա դուր է գալիս Հելեն Էլիոթին, այն աղջկան, որն ինձ դուր է գալիս: Որքան նա Հելենին դուր է գալիս, այնքան ես վառվում եմ և ավելի սիրում այդ աղջկան: Ես կարծում եմ, որ այդ աղջիկը ինձ պարզապես չի նկատում: Այսինքն՝ նա չի կարող ընդհանրապես ինձ չնկատել, բայց, ինձ թվում է, որ, նրա կարծիքով, ես ինձ շատ խելացի եմ համարում: Ըստ

երևույթին ես այդ աղջկան բոլորովին դուր չեմ գալիս: Գուցե նա ինձ ատում է, բայց ամբողջ աշխարհում, բացի հարազատներիցս, ամենից շատ նրան եմ սիրում: Ուրեմն, միստր Գրոգան, Բայֆիլդ անունով այդ դասատուն, իհարկե, վատը չէ, եթե նրան հասկանաս, բայց ես չգիտեմ որևէ մեկին, որ կարողանա հասկանալ նրան: Նա միշտ անախորժություններ է փնտրում: Միսս Հիքսն ասում է, որ նա սուտ էլ է խոսում: Միսս Հիքքը մեր հին պատմության դասատուն է: Նա երեսունհինգ տարուց ավելի է՝ դաս է տալիս Իթաքայում: Նա դաս է տվել իմ Մարկուս եղբորը և Բես քրոջս: Ընկնելուց հետո ես, իհարկե, վեր կացա և սկսեցի նորից վագել: Մյուս տղաները նույնպես սկսեցին վագել: Արդարացի մրցում էր, հավասար պայմաններում: Զգացի, որ ինչոր բան կատարվեց իմ սրունքի հետ, բայց չկանգնեցի, որովհետև ուզում էի հաղթել: Ես չէի ուզում հաղթել՝ պարզապես հաղթելու համար, չէի ուզում նույնիսկ Էքլիին հաղթել: Այդ տղան ինձ զարմացրեց: Նա կանգնեցրեց մյուսներին, երբ միստր Բայֆիլդը խանգարեց ինձ: Ըստ երևույթին, Էքլին լավ տղա է, պարզապես մի քիչ շատ է բարեկիրթ և վերջ: Ձեզ ճիշտն ասեմ, միստր Գրոգան, իմ երկու հարյուր քսան յարդ արգելավագքին մասնակցելու գլխավոր շարժառիթը սկզբում այն էր, որ միստր Սփանգլերը մասնակցել է այդ վագքին, Իթաքայի դպրոցը հաճախած ժամանակ, և հետո, ես ուզում էի հաղթել միսս Հիքսի համար:

— Գիտե՞ք ինչպես եղավ. հասկանալի է, Էքլին և ես դասարանում մի փոքր վիճեցինք, և ուսուցչուհին ստիպված եղավ դասերից հետո մեզ պահել: Այնուհետև Բայֆիլդը, այդ մարզիչը, եկավ միսս Հիքսի մոտ, ստեց և Էքլիին մրցության տարավ, իսկ ինձ չտարավ: Միսս Հիքսը ասաց, որ Բայֆիլդը աշակերտ եղած ժամանակ նույնպես ստում էր: Միսս Հիքսը խորապես վիրավորված էր: Ինձ թվում է, որ նա պարզապես չի կարողանում հանդուրժել ստող մարդկանց: Նա ինձ պատմեց իմ Մարկուս եղբոր մասին և ապա թույլ տվեց, որ գնամ և մասնակցեմ վագքին: Միստր Սփանգլերը Հովտի չեմպիոնն է եղել: Ես նույնպես ուզում եմ Հովտի չեմպիոնը դառնալ, թեև, ճիշտն ասած, չեմ կարծում, որ այս տարի կկարողանամ հասնել իմ նպատակին:— Ցրիչը ոտքը մի քանի անգամ ձգեց:— Երևի այս գիշեր պետք է ինչոր դեղ քսել: Երևո՞ւմ է, որ կաղում եմ:

— Ոչ,— ասաց միստր Գրոգանը,— չէ, բայց մի քիչ նկատելի է: Չե՞ս դժվարանում հեծանիվ քշելիս:

— Այո,— ասաց Հոմերը,— մի քիչ ցավում է, հատկապես երբ ձախ ոտքս եմ բարձրացնում: Աշխատում եմ աջ ոտքով քշել հեծանիվը և թողնել, որ ձախ ոտքս պարզապես հետևի աջին: Երբեմն ոտքս ոտնակից հանում եմ և կախում: Այդ ձևով հանգստանում է: Երևի մի բան է պատահել հողի հետ, հարկավոր է դեղով շփել:

Լռություն տիրեց: Հետո հին հեռագրիչն ասաց.

— Երեք օրվա ընթացքում բավական փոխվել ես:

— Նկատե՞լ եք, միստր Գրոգան,— ասաց ցրիչը:— Այո, ինձ էլ է թվում, որ բավական փոխվել եմ, կարծես մեծացել եմ: Արդեն ժամանակն է, որ մեծանայի: Մինչև այստեղ աշխատելու ես ոչինչ չգիտեի: Անշուշտ, շատ բաներ գիտեի, բայց այս բոլորի կեսն էլ

չգիտեի, և, հավանաբար, եթե չաշխատեի, չէի էլ իմանա: Բայց անհրաժեշտ էր իմանալ: Եթե որևէ մեկը պիտի իմանար, ուրեմն ես էլ պետք է իմանայի: Բոլորը, նաև նրանք, ովքեր ինձ չեն սիրում, ասում են, որ Իթաքայի դպրոցի ամենաաչքաբաց տղան եմ: Բայց ես այնքան էլ խելացի չեմ: Ինձ թվում է, որ շատ բաներում, նույնիսկ կարևոր բաներում, ես նույնքան հետամնաց եմ, որքան մյուսները: Բայց ուզում եմ ամեն ինչ հասկանալ և միշտ պիտի ձգտեմ հասկանալ: Բայց ինչպե՞ս անել, մարդ ինչի՞ց կարող է իմանալ, որ արդեն հասկանում է:

— Ինչպե՞ս բացատրեմ,— ասաց ծեր հեռագրիչը,— ես ինքս էլ չգիտեմ, թե ինչպես կարելի է ամեն ինչ հասկանալ: Բայց ուրախ եմ, որ դու որոշել ես անպայման հասնել դրան, ձգտում ես հասնել:

— Հապա ինչպե՞ս,— ասաց ցրիչը:— Գիտե՞ք, միստր Գրոգան, ես ուրիշ մարդկանց չեմ ճանաչում, և չգիտեմ, թե արժե արդյոք այս մասին ձեզ ասել, բայց ես այն տղան չեմ, ինչ որ մարդիկ կարծում են: Ես միաժամանակ ուրիշ մարդ եմ, ավելի լավը: Երբեմն նույնիսկ ինքս չգիտեմ, թե դա ինչպես է ստացվում:— Ցրիչը շարունակեց խոսել, որովհետև հոգնած էր, ոտքը ցավում էր, մահվան գույժ էր տարել մի երջանիկ տուն և որովհետև գիտեր, որ ծեր հեռագրիչը շատ լավ մարդ էր:— Երբեմն մտածում եմ,— շարունակեց նա,— որ աշխարհում ամեն ինչ ուրիշ ձևով պետք է լինի, աշխարհը պետք է ավելի լավը լինի, մարդիկ պետք է ավելի լավը լինեն և աշխարհի գործերը չպետք է այնպես ընթանան, ինչպես ընթանում են:— Նա մի պահ լռեց, հետո շարունակեց:— Այս մասին, բացի ձեզնից, ուրիշ որևէ մեկին կամաչեի ասել, միստր Գրոգան, բայց մի օր ես կաշխատեմ և կձգտեմ մի բան անել: Չգիտեմ, թե ինչ կանեմ, բայց մի բան անպայման կանեմ: Ես ոչինչ չգիտեի և ապրում էի երջանիկ երազանքի մեջ: Մեր ամբողջ ընտանիքը երջանիկ է: Մենք երջանիկ մարդիկ ենք, բայց ես ոչինչ չգիտեի: Այժմ սկսել եմ քիչ-քիչ հասկանալ... Ամեն օր մի քիչ ավելի, և ամեն անգամ՝ տարբեր բան:— Ցրիչը նորեց լռեց, ստուգեց սրունքը, տեսնելու թե խոսելու ընթացքում չի՞ լավացել. չէր լավացել:— Ինձ դուր չի գալիս աշխարհի դրվածքը, միստր Գրոգան,— ասաց նա,— չգիտեմ ինչու, բայց ուզում եմ, որ ավելի լավ լինենք: Ես համոզված եմ, որ ավելի լավը կլինենք: Այժմ այնքան եմ սովորել, որ թվում է, թե ոչինչ չգիտեմ, բայց սրանից հետո պիտի ջանամ միշտ ավելին սովորել: Սրանից հետո միշտ պիտի դիտեմ: Պիտի միշտ մտածեմ իմ տեսածի մասին: Դա մարդուն տխուր է դարձնում, բայց հոգ չէ: Մենք, ճիշտ է, գոհ ու երջանիկ մարդիկ ենք, բայց և միաժամանակ՝ արի ու տոկուն: Հոգ չէ, որ տխուր կլինեմ: Ես մտածում եմ այն մարդկանց մասին, որոնք տխուր են և անարգված, բայց դիմացկուն չեն, և ինձ թվում է, որ աշխարհը լեցուն է նման մարդկանցով: Ես այդ առաջ չգիտեի: Հիմա ես չեմ էլ մտածի, եթե նույնիսկ Հելեն էլիոթը ինձ չսիրի: Կուզենայի, որ սիրեր, բայց եթե չսիրի, փույթ չէ: Ես նրան սիրում եմ: Ես նրան սիրում եմ ամբողջ սրտով, բայց եթե նա ուզում է իմ փոխարեն Հյուբերդ Էքլի Երրորդին սիրել, թող սիրի, հոգ չէ: Նա լավ տղա է, և ինձ թվում է, որ Հելեն էլիոթի նման նուրբ մեծացած աղջիկը պետք է Հյուբերդ Էքլի Երրորդի նման բարեկիրթ տղային սիրի: Ես պարզապես անում եմ այն, ինչ իմ կարծիքով ճիշտ է և պարտավոր եմ անել: Դպրոցում ես շատ ծիծաղելի բաներ եմ ասում, բայց ոչ ուսուցիչների գործը դժվարացնելու համար: Ես դրանք ասում եմ, որովհետև անհրաժեշտ է ասել: Բոլորը այնքան տխուր ու շփոթված են, և ամեն ինչ այնքան թերի է, սխալ ու խառնակ, որ ես

ասիւլված եմ երբեմն ծիծաղելի բաներ ասել: Ինձ թվում է, որ բացի ողջ լինելուց մենք պետք է մի քիչ էլ ծիծաղենք: Ես չեմ կարծում, որ կարող եմ նպատակադրված ձևով քաղաքավարի կամ բարեկիրթ լինել, նույնիսկ եթե ուզենամ: Ես չեմ կարող քաղաքավարի լինել, եթե դա իմ ներսից չի բխում:

Յրիշը նորից ոտքը ձգեց և խոսեց այնպես, կարծես իր ոտքը չլինէր:

— Սրան ինչոր բան է պատահել:— Հետո նայեց ժամացույցին:— Ժամը տասներկուսն անց է հինգ րոպե: Միստր Գրոզան,— ասաց նա,— երեի պետք է տուն գնամ, թեև քունս այնքան էլ չի տանում: Վաղը շաբաթ է: Առաջ շաբաթ օրը ինձ համար ամենալավ օրն էր: Բայց այսուհետև այդպես չի լինի: Հավանաբար գրասենյակ կգնամ: Գուցե օգնեմ մի քիչ:— Առաքման սեղանից նա վերցրեց ճաշի ամանը:— Մի սանդվիչ չեի՞ք ցանկանա, միստր Գրոզան,— հարցրեց նա:

— Ճիշտն ասած,— պատասխանեց ծեր հեռագրիչը,— վատ չէր լինի: Լավ, լավ, կուտեմ, ես արդեն քաղցած եմ:— Միստր Գրոզանը բաց տուփից մի սանդվիչ վերցրեց և կծեց:

— Խնդրում եմ մորդ իմ շնորհակալությունը հայտնես:

— Ոչինչ,— ասաց ցրիչը:

— Ոչ,— ասաց միստր Գրոզանը,— դա ոչինչ չէ: Խնդրում եմ իմ կողմից շնորհակալություն հայտնես նրան:

— Շատ լավ, սրբ,— պատասխանեց Հոմերը և, դուրս գալով գրասենյակից, տուն գնաց:

Գլուխ քսաներկուերորդ. ԵՂԻՑԻ ԼՈՒՅՍ

Հեռագրատանը մենակ մնալով միստր Վիլլի Գրոզանը, որը մի ժամանակ երիտասարդ էր եղել և աշխարհի ամենաարագաշարժ հեռագրիչը, առանց շտապելու սկսեց իր սեղանը կարգի բերել: Նա շատ մեղմ մի երգ էր մրմնջում, որը նրա հիշողության մեջ մնացել էր վաղ մանկությունից: Մինչ ծերունին իր գործն էր անում, գրասենյակ մտավ Թոմաս Սփանգլերը: Նա նոր էր դուրս եկել Կորբետի խորտկարանից և ակոհով ազդեցության տակ իրեն երջանիկ էր զգում: Մոտենալով սեղանին, նա նայեց ծեր հեռագրիչին, բայց ոչինչ չասաց: Նրանք իրար հասկանում էին: Հաճախ նրանք մի քանի ժամ աշխատում էին առանց որևէ բառ փոխանակելու: Սփանգլերը հեռագրերի վրայից վերցրեց նվիրական ձուն և ուշադիր նայեց: Հետո նորից այն դրեց հեռագրերի վրա և հաճույքով հիշեց աղջկան: Նրա շուրթերը բնագոյաբար ստացան աղջկա շուրթերի ձևը և ականա կրկնեց այն խոսքերը, որ աղջիկն ասաց.

— Դու ինձ սիրում ես, չե՞,— ասաց նա:— Այո, սիրում ես:

Ծեր հեռագրիչը նայեց գրասենյակի վարիչին:

— Ինձ հե՞տ ես, Թոմ,— ասաց նա:

— Վիլլի,— ասաց Սփանգլերը,— ի՞նչ կմտածեիր, եթե մի երիտասարդ կին քեզ այսպես ասեր. դու ինձ սիրում ես, այնպես չէ՞, այո, սիրում ես, սիրում ես: Դու գիտես, որ սիրում ես:

— Ճիշտն ասած,— պատասխանեց Գրոգանը,— չգիտեմ, ինչ կմտածեի:

— Այդ կնոջը կսիրեի՞ր, Վիլլի,— հարցրեց Սփանգլերը և շարունակեց ընդօրինակել աղջկան. «Դու ինձ սիրո՞ւմ ես, չէ՞: Նա միշտ այդպես է ասում»:

Սփանգլերը շփեց երեսը, կարծես երջանկությունը հաղթահարելու համար, հետո ասաց.

— Ինչպե՞ս են գործերը:

— Ամեն ինչ նույնն է,— պատասխանեց միսոր Գրոգանը,— բացի անձրևից:

— Իսկ ինչպե՞ս է նոր ցրիչը,— հարցրեց Սփանգլերը,— լա՞վ է աշխատո՞ւմ:

— Իմ տեսածների մեջ լավագույնն է,— ասաց հեռագրիչը,— դու ի՞նչ կարծիքի ես նրա մասին:

— Ես նրան սիրեցի հենց այն պահից, երբ նա եկավ և աշխատանք խնդրեց,— պատասխանեց Սփանգլերը: «Դու ինձ սիրում ես, չէ՞»:— Նա չէր կարողանում ազատվել Դիանա Սթիդից: Ուրախ եմ, որ սիրում ես ցրիչին,— շարունակեց Սփանգլերը,— գրասենյակը փակելու մասին մի մտածիր, Վիլլի. ես ինքս կփակեմ: Մի քիչ գործ ունեմ: Այդ ցրիչը ինչոր նշանավոր անուն ունի, չէ՞, Հոմեր Մաքուլի: Ի՞նչ ես կարծում, ինչու նրա հայրը նրան Հոմեր անվանեց, փոխանակ Թոմաս, Վիլյամ, Հենրի կամ դրանց նման մի բան: Սփանգլերը պատասխանի չսպասեց: «Այո, դու սիրում ես»:

— Հոմերի եղբոր անունը Յուլիսիս է, իսկ քրոջ անունը Բեա է:

— Հոմեր, Յուլիսիս, Բեա,— ասաց Սփանգլերը:

— Մի ուրիշ եղբայր էլ ունի,— ասաց միսոր Գրոգանը:— Մարկուսը ծառայում է բանակում:

— Մարկուս, Հոմեր, Յուլիսիս և Բեա,— կրկնեց Սփանգլերը,— իսկ դու ինչո՞ւ տուն չես գնում, Վիլլի:

— Տո՞ւն,— ասաց միսոր Գրոգանը և ժպտաց:— Եթե չես նեղանա, Թոմ, ես ուզում եմ քեզ հետ այստեղ նստել: Գնալու ոչ մի տեղ չունեմ, անելու ոչինչ չունեմ, բացի քնելուց, իսկ քնելն այլևս ինձ հաճույք չի պատճառում:

— Լսիր, Վիլլի,— ասաց Սփանգլերը այնպիսի տոնով, կարծես խոսում էր երեխայի հետ,— չեմ ուզում, որ դու մտահոգվես. գիտեմ, որ դու մտահոգվում ես, բայց կարիք չկա: Դու ծեր չես, և աշխարհում ոչ ոք չի կարող քեզ թոշակի ուղարկել: Դու շատ լավ գիտես,

որ այս գրասենյակում առանց քեզ կորած եմ: Դու հարյուր տարի պիտի ապրես և ամեն օր պիտի աշխատես:

— Շնորհակալություն,— ասաց ծեր հեռագրիչը: Նա լռեց մի պահ: Ապա ցածրաձայն շարունակեց:— Այս գիշեր ես մի փոքր նոպա ունեցա: Էհ, լուրջ բան չէր: Նախօրոք զգացի: Տղան այստեղ էր: Նրան դեղի ուղարկեցի: Դու գիտես, որ ես չպետք է դեղ խմեմ: Ինձ բուժում է պետք և հանգիստ:

— Բժիշկները ամեն ինչ չեն հասկանում, իսկ դու և ես ապրում ենք հոգով:— Հետո հանկարծ ասաց.— «Դու ինձ սիրո՞ւմ ես, չե՞»: Բժիշկները մարմնից բացի ոչինչ չեն հասկանում,— ասաց նա,— և, այնուամենայնիվ, գուցե դու մի քիչ հանգստանաս:

— Է՛հ, կհանգստանամ,— ասաց միստր Գրոգանը,— շուտով մեծ հանգստի կգնամ, Թոմ:

— Վիլլի,— ասաց Սփանգլերը,— գնա Կորբետի մոտ և մի բաժակ խմիր, դաշնամուր լսիր, հետո կխոսենք անցած ժամանակների մասին, Վուլինսկու, Թոմլինսոնի, ծերուկ Դեյվլնփորթի, հեռագրալարերը ձգող Հարրի Բուլի, խենթուկ Ֆրեդ Մքինտայրի և զարմանալի Ջերի Բիթիի մասին: Վեր կաց, Վիլլի: Մեկ-երկու բաժակ խմիր և երբ վերադառնաս, անցյալը կքրքրենք:

— Ինձ արգելված է խմել, Թոմ,— ասաց միստր Գրոգանը,— դու գիտես, որ ես չպետք է խմեմ:

— Անշուշտ, գիտեմ, որ չպետք է խմես,— ասաց Սփանգլերը,— բայց գիտեմ նաև, որ սիրում ես խմել. պետք է անել այն, ինչ սիրում ես, և դա հաճախ ավելի կարևոր է, քան այն, ինչ պարտավորված ես անել: Գնա և մի բաժակ խմիր:

— Շատ լավ, Թոմ,— պատասխանեց միստր Գրոգանը և գրասենյակից դուրս եկավ:

Վերջին մի քանի բոպեներին, գրասենյակի դռան մոտ՝ մայթի վրա ետուառաջ էր անում մի երիտասարդ և գրասենյակից հաճախ ներս էր նայում: Վերջապես նա ներս մտավ և կանգնեց սեղանի առաջ: Սփանգլերը նկատեց նրան և մոտ գնաց:

— Ինչպե՞ս ես,— ասաց Սփանգլերը, հիշելով տղային,— ինձ թվում էր, որ դու վաղուց Փենսիլվանիայի ճանապարհին ես: Չե՞ որ մայրդ փող ուղարկեց: Պարտքդ վերադարձնելու կարիք չկա:

— Պարտքը վերադարձնելու չեմ եկել,— ասաց երիտասարդը,— եկել եմ էլի վերցնելու և չեմ պատրաստվում խնդրել:— Նա հազաց:— Եկել եմ բռնի վերցնելու:

— Քեզ ի՞նչ է պատահել,— հարցրեց Սփանգլերը:

— Ահա թե ինչ է պատահել,— ասաց երիտասարդը և բաճկոնի աջ գրպանից մի ստրճանակ հանելով պահեց դողացող ձեռքերում: Թոմաս Սփանգլերը, որը դեռևս մի քիչ հարբած և երջանիկ էր, չէր կարողանում կատարվածից բան հասկանալ:

— Դե, շուտ,— ասաց երիտասարդը,— փող տուր, քո ունեցած ամբողջ փողը: Ամենուրեք մարդիկ իրար սպանում են, և փույթ չէ, եթե ես էլ քեզ սպանեմ կամ սպանվեմ: Հուզված եմ և ոչ մի անախորժություն չեմ ուզում, բայց եթե հիմա քո ունեցած ամբողջ փողը չտաս, կկրակեմ: Դե, փողը տուր, շուտ արա:

Սփանգլերը բացեց դրամարկղը և փողերը դուրս հանեց: Նա փողերը դասավորեց՝ մանրը, մեծ թղթադրամները և այլն, ու դրեց սեղանին՝ աղայի առջև:

— Առանց այն էլ քեզ փող պիտի տայի,— ասաց նա,— բայց ոչ թե նրա համար, որ ինձ վրա ատրճանակ ես ուղղել: Քեզ փող պիտի տայի, որովհետև դու դրա կարիքն ունես: Ահավասիկ: Եղած ամբողջ փողն այս է: Վերցրու և տուն գնա: Գնա ձերոնց մոտ: Գողության մասին ոչ ոքի չեմ հայտնի: Ինքս կփակեմ այդ հաշիվը: Այստեղ մոտավորապես յոթանասունհինգ դոլար կա:

Նա սպասեց, որ տղան վերցնի փողը, բայց վերջինս ձեռքը չմեկնեց:

— Լուրջ եմ ասում,— ասաց Սփանգլերը,— վերցրու փողը և գնա: Դու դրա կարիքն ունես: Դու հանցագործ չես և ոչ էլ այնքան հիվանդ, որ չկարողանաս բուժվել: Քո մայրը սպասում է քեզ: Այդ փողը ինձնից թող նվեր լինի նրան: Դու դրանով գող չես դառնա: Պարզապես վերցրու փողը, ատրճանակը մի կողմ դիր և տուն գնա: Ձենքը գցիր, այդպես ավելի լավ կզգաս:

Երիտասարդը ատրճանակը դրեց գրպանը: Այն ձեռքով, որով զենքն էր բռնել, ծածկեց դողացող շուրթերը:

— Ինձ մնում է ինքնասպան լինել,— ասաց նա:

— Հիմար բաներ մի ասա,— խոսեց հեռագրատան վարիչը: Նա վերցրեց փողերը և մեկնեց երիտասարդին:— Դե՛, վերցրու,— ասաց նա,— եղած ամբողջ փողը սա է: Վերցրու և տուն գնա: Եթե ուզում ես, զենքը թող այստեղ, ինձ մոտ: Վերցրու քո փողը: Այո, դա քոնն է, քանի որ դու դրա համար զենք բարձրացնելու անհրաժեշտություն չգացիր: Ես գիտեմ, թե դու ինչ ես ուզում, որովհետև ես ինքս նույնը զգացել եմ: Մենք բոլորս էլ այդ նույն բանը զգացել ենք: Գերեզմանատներն ու բանտերը լեցուն են ամերիկացի ազնիվ տղաներով, որոնց վատ բախտ և դժվարին պայմաններ են վիճակվել: Նրանք ոճրագործներ չեն: Վերցրու,— ասաց նա մեղմորեն,— վերցրու այս փողը: Տուն գնա:

Երիտասարդը զենքը գրպանից հանեց և սեղանի վրայով հրեց դեպի Սփանգլերը, որը այն զցեց դարակի մեջ:

— Չգիտեմ, ով եք դուք,— ասաց նա,— բայց ոչ ոք ինձ հետ հետ այդպես չի խոսել, ինչպես դուք: Ես զենքը չեմ ուզում և փողը չեմ վերցնի, բայց տուն կգնամ: Մի կերպ այստեղ հասա, մի կերպ էլ կվերադառնամ:— Մի պահ նա հազաց, ապա ասաց:— Չգիտեմ մայրս որտեղից էր ճարել այդ երեսուն դոլարը: Գիտեմ միայն, որ նա խնայած փող չուներ: Դրա մի մասը խմեցի, մի մասն էլ տարվեցի, իսկ...

— Նստիր,— ասաց Սփանգլերը: Մի պահ հետո երիտասարդը նստեց Սփանգլերի աթոռին: Սփանգլերը նստեց սեղանին:

— Քեզ ի՞նչ է պատահել,— հարցրեց նա երիտասարդին:

— Ճիշտն ասած, չգիտեմ,— պատասխանեց երիտասարդը:— Կարծեմ հիվանդ եմ, գուցեև թոքախտ: Եթե նույնիսկ չեմ, շուտով կլինեմ: Չեմ սիրում զանգատվել: Շատ անառողջ եմ, բայց դա իմ մեղքն է: Հիմա կգնամ: Շատ շնորհակալ եմ, կաշխատեմ մի օր ձեզ երախտահատույց լինել:— Երիտասարդը վեր կացավ և ուղղվեց դեպի գրասենյակի դուռը:

— Մի բոպե սպասիր,— ասաց Սփանգլերը,— նստիր: Հանգստացիր: Դու հիմա շատ ժամանակ ունես: Շտապելու կարիք չկա: Այսուհետև մի քիչ դանդաղ շարժվիր: Ի՞նչն է քեզ հետաքրքրում:

— Չգիտեմ,— ասաց երիտասարդը,— չգիտեմ, որ կողմը գնամ և ինչ անեմ, ինչին հավատամ ու ինչին չհավատամ: Հայրս քարոզիչ էր, բայց մահացավ, երբ ես երեք տարեկան էի: Պարզապես չգիտեմ ինչ անել:— Նա նայեց Սփանգլերին:— Ի՞նչ կարելի է անել,— հարցրեց նա:

— Առանձնապես ոչինչ,— ասաց Սփանգլերը,— որևէ հարմար գործ: Կարևոր չէ, թե մարդ ինչ է անում: Որևէ լավ, պատվավոր աշխատանք:

— Ես միշտ անհանգիստ ու դժգոհ եմ եղել,— ասաց երիտասարդը,— չգիտեմ թե դա ինչից է: Ինձ համար ոչ մի բան նշանակություն չունի: Ես մարդկանց չեմ սիրում: Չեմ սիրում նրանց հետ լինել: Նրանց չեմ վստահում: Չեմ սիրում նրանց ապրելը, խոսելը, այն բաները, որոնց հավատում եմ, այն, որ իրար անընդհատ հրմշտկում են:

— Ամեն ոք աշխարհում վաղ թե ուշ ապրում է այդ զգացումը,— պատասխանեց Սփանգլերը:

— Ես ինձ շատ լավ եմ ճանաչում,— ասաց երիտասարդը,— ես իմ արժեքը գիտեմ: Արդարանալու պատճառներ էլ չունեմ: Ամեն ինչի պատասխանատուն ես եմ: Այժմ պարզապես հոգնած եմ, ձանձրացած եմ ու հիվանդ: Ոչինչ ինձ չի հետաքրքրում: Ամբողջ աշխարհը գժվել է: Չեմ կարողանում իմ ուզած ձևով ապրել և ուրիշ կերպ ապրել չեմ ուզում է: Իմ ուզածը փողը չէ: Գիտեմ, որ կարող եմ որևէ գործ գտնել, մանավանդ հիմա, բայց չեմ սիրում այն մարդկանց, որոնցից կարելի է աշխատանք ստանալ: Նրանք լավ մարդիկ չեն: Չեմ ուզում նրանց առաջ գլուխ խոնարհել և թույլ չեմ տա, որ որևէ մեկը ինձ վիրավորի: Փորձեցի մի քանի տեղ Յորքում, Փենսիլվանիայում: Միշտ կոպել եմ և ինձ վտարել են: Երեք կամ չորս օր, մի շաբաթ կամ մի շաբաթուկես: Ամենաերկարը, որ դիմացել եմ՝ մի ամիս էր: Յորքում փորձեցի բանակ գնալ, մտածեցի, որ այդպես լավ կլինի: Ինչոր տեղ կգնաս և գուցե սպանվես: Եթե բանակում քեզ ճնշում են, ապա գոնե ասում են, որ դա ինչոր նպատակի համար է, ինչոր չափով անհրաժեշտ: Չգիտեմ, իսկապե՞ս անհրաժեշտ է թե ոչ, բայց այդպես են ասում: Նրանք ինձ մերժեցին:

Չկարողացա բժշկական քննությունից անցնել: Միայն թոքերս չէին, ուրիշ բաներ էլ կային: Չհետաքրքրվեցի:

Երիտասարդը սկսեց նորից հազալ, բայց այս անգամ համարյա մի ամբողջ րոպե: Մփանգլերը սեղանի գզրոցից մի շիշ հանեց:

— Վերցրու,— ասաց նա,— մի կում խմիր:

— Շնորհակալություն,— ասաց երիտասարդը,— թեև ես չափից շատ եմ խմում, բայց այժմ խմելու պահանջ եմ զգում:— Նա շշից մի կում խմեց, ապա վերադարձրեց Մփանգլերին:— Շնորհակալության,— կրկնեց նա:

Մփանգլերը որոշեց, որ ավելի լավ է երիտասարդը խոսի:

— Ի՞նչ ես կարդում,— հարցրեց նա:

— Էհ, տարբեր բաներ,— ասաց երիտասարդը,— գոնե այդպես էր, երբ տանն էի: Հայրս շատ գրքեր ուներ, ո՛չ միայն կրոնական, այլև լավ գրքեր՝ իսկական գրողների: Իմ սիրած հեղինակը Վիլյամ Բլեյկն էր: Գուցե ձեզ ծանոթ են նրա գործերը: Միրում էի նաև Շեքսպիր, Միլտոն, Պոպ, Դոնն, Դիկենս, Թեքերեյ: Կարդացել եմ իմ հոր ունեցած բոլոր գրքերը, մի մասը երկու անգամ, մի քանիսը՝ երեք: Միրում էի կարդալ, իսկ հիմա՝ ոչ: Հիմա ես չեմ ուզում նույնիսկ թերթերի երեսը տեսնել: Նախապես գիտեմ բոլոր լուրերը: Ապականություն ու սպանություն է ամեն տեղ, ամեն օր, և աշխարհում ոչ մի մարդ չի ազդվում դրանից:— Նա գլուխն առավ ափերի մեջ և շարունակեց ցածրաձայն խոսել՝ առանց գլուխը բարձրացնելու:— Չեմ կարող շնորհակալություն չհայտնել ձեր արածի համար,— ասաց նա,— պետք է ասեմ, որ կսպանեի ձեզ, եթե դուք վախենայիք ինձնից կամ կոպիտ վերաբերվեիք ինձ հետ: Աշխարհում բոլորը կամ վախկոտ են, կամ՝ կոպիտ: Հիմա գիտակցում եմ, որ այստեղ փողի համար չէ, որ եկա: Չգիտեմ, կհասկանա՞ք ինձ, բայց ես այստեղ եկա վերջնականապես համոզվելու, որ իմ ճանաչած բոլոր մարդկանց մեջ աշխարհի միակ պատվավոր մարդը դուք էիք, որ բարի էք եղել մի ուրիշի նկատմամբ: Ուզում էի իմանալ, թե արդյո՞ք բարի եղաք պարզապես այդպիսին լինելու համար: Եկա պարզելու, թե արդյո՞ք դա պատահականություն չէ: Չէի կարողանում հավատալ, թե որևէ մեկը կարող է իսկապես լավ լինել, որովհետև այդպիսով մարդկանց մասին ունեցած իմ ամբողջ պատկերացումը սխալ է դուրս գալիս: Երկար ժամանակ այնպես էի կարծում, որ մարդկային ցեղը անհուսալիորեն ապականված է, որ աշխարհում ոչ մի մարդ չկա, որը իսկապես մարդ լինի, արժանի հարգանքի: Երկար ժամանակ ատում էի ոչ միայն այս աշխարհի հզորներին, այլև անարգվածներին: Եվ ահա, տնից հազարավոր կիլոմետրեր հեռու, օտար քաղաքում հանդիպեցի մի մարդու, որ արժանապատվություն ունի: Երկար ժամանակ մտածում էի այդ մասին: Չէի կարողանում հավատալ: Ուզում էի ստուգել: Ուզում էի հավատալ, որովհետև տարիներ շարունակ ես ինձ ասում էի. «Թող աշխարհում չապականված գեթ մի մարդ գտնեմ, որպեսզի ես ինքս էլ անբասիր լինեմ, որպեսզի հավատամ և ապրեմ»: Առաջին անգամ, երբ մենք հանդիպեցինք, վստահ չէի դրան, բայց այժմ վստահ եմ: Ձեզնից ուրիշ բան չեմ ուզում: Դու իմ ամբողջ ուզածը տվեցիք: Ավելին տալ չեք կարող: Հասկանո՞ւմ եք: Հիմա ես

վեր կկենամ և ձեզ մնաք բարով կասեմ: Իմ մասին մի մտահոգվեք: Տուն եմ գնում: Այս հիվանդությունից չեմ մահանա, կապրեմ: Եվ հիմա գիտեմ, թե ինչպես պետք է ապրել:— Երիտասարդը մի պահ գլուխը բարձրացրեց, հետո դանդաղ վեր կացավ և նայեց Սփանգլերին:— Շատ շնորհակալ եմ,— ասակ նա:

Սփանգլերը հայացքով ճանապարհեց երիտասարդին: Վերադարձավ դրամարկդի մոտ և փողը տեղը դրեց: Նա վերցրեց երիտասարդի զենքը և դատարկեց: Նա զենքը ետ դրեց դարակի մեջ, իսկ փամփուշտները դրեց գրպանը: Հետո մոտեցավ պողպատե տուփին, որտեղ օրվա հեռագրերն էին պահվում, և մի ծրարի մեջ գտավ տղայի մորը ուղարկած հեռագիրը: Հեռագրատան վարիչը հեռագրի մի թերթիկ վերցրեց և սկսեց գրել:

Միսիս Մարգրրեթ Սթրիքման

Բիրթլ փողոց, 1874

Յորք, Փենսիլվանիա

Սիրելի մայրիկ, շնորհակալություն դրամի համար, շուտով տանը կլինեմ, ամեն ինչ լավ է:

Նա կարդաց հեռագիրը, հետո որոշեց «լավ» բառը փոխել «հրաշալի» բառով: Հետո մի պահ հիշեց երիտասարդին և ավելացրեց, «Սիրով, Ջոն»: Նա գնաց միստր Գրոգանի տեղը՝ հեռագրի սեղանի մոտ և ազդանշան ուղարկեց գծի մյուս ծայրը: Մի քանի վայրկյան հետո նրա կանչին պատասխանեցին, և Սփանգլերը ժպտալով հեռագիրն ուղարկեց գծի մյուս ծայրը: Երբ ավարտեց հաղորդումը, վեր կացավ և գնաց իր սեղանի մոտ:

Վիլյամ Գրոգանը ներս մտավ և նստեց իր աթոռին, որտեղ երիտասարդն էր նստել:

— Այժմ ինչպե՞ս ես,— հարցրեց Սփանգլերը ծեր հեռագրիչին:

— Ավելի լավ, անշուշտ,— ասաց միստր Գրոգանը:— Երկու բաժակ խմեցի, Թոմ: Լսեցի զինվորների երգը: Նրանք սիրում են այդ դաշնամուրը և այդ հին երգերը, երգեր որոնք երբեք լսելու առիթ չեն ունեցել:

— «Դու ինձ սիրում ես, այնպես չէ՞»,— ասաց Սփանգլերը,— «Այո, սիրում ես, ինքդ գիտես, որ սիրում ես»: Ահա թե ինչ է ասում նա, Վիլլի,— ասաց Սփանգլերը ծեր հեռագրիչին,— և թե ինչ ձևով է ասում: Ինձ թվում է, որ ես կամուսնանամ նրա հետ:

Սփանգլերը մի պահ դադարեց Դիանա Սթրիդի մասին երազելուց և ուշադիր նայեց իր հին ընկերոջ դեմքին:

— Հին երգերը,— ասաց նա,— հրաշալի են:

— Թոմ,— ասաց միստր Գրոգանը,— հիշո՞ւմ ես, թե Դեյվընփորթը ինչպես էր այդ բալլադները երգում:

— Անշուշտ,— պատասխանեց Սփանգլերը:— Քանի դեռ կա այս գրասենյակը, իմ ականջներում կհնչի նրա ձայնը: Հենց հիմա էլ ես լսում եմ նրան: Բայց ոչ միայն հին

բալլադները, այլն եկեղեցական երգերը: Մի մոռանա այն սաղմոսները, որ ծեր Դեյվընփորթը երգում էր ամեն կիրակի:

— Ես դրանք չեմ մոռացել,— ասաց միստր Գրոզանը,— բոլորն էլ հիշում եմ: Նա սիրում էր ցույց տալ, որ անհավատ է, բայց ամեն կիրակի կրոնական հիմներ էր երգում, ծխախոտ ծամելով, հեռագրեր ուղարկելով, երգելով և ծխախոտի մնացորդը թքամանի մեջ գցելով: Առավոտ շուտ երգում էր. «Բարի գալուստ, հրաշալի արշալույս, ամբողջ օրը թող սուրբ լինի»: Նա մեծ մարդ էր, Թոմ: Հետո բղավում էր. «Այս օրը լույսի օր է. եղիցի լույս»:

— Հիշում եմ,— պատասխանեց Սփանգլերը,— հիշում եմ: «Եղիցի լույս»: Եվ հետո ծամած ծխախոտը թքում էր թքամանի մեջ:

— Դրանից հետո,— ասաց միստր Գրոզանը,— երգում էր. «Տեր, առավոտվա և գիշերվա աստված, շնորհակալ ենք քո պարգևի՝ լույսի համար»: Մեծ անհավատ էր, ամեն ինչից առավել սիրում էր լույսը և կյանքը: Եվ հետո, օրվա վերջում, դանդաղ վեր էր կենում աթոռից, թևերը տարածում էր ու մեղմաձայն երգում. «Այժմ օրը ավարտված է, գիշերն է մոտենում»: Նա գիտեր բոլոր հին հրաշալի երգերը և բոլորն էլ սիրում էր: «Փրկիչ», գոռում էր նա, ձևացնելով, իբրև թե անհավատ է և ծաղրում է. «Փրկիչ, օրհնիր մեր երեկոն նախքան մեր հոգիների հանգստանալը: Մեր ցանկություններն ու մեղքը խոստովանում ենք քեզ. դու կարող ես փրկել և ամոքել մեզ»:

Հեռագրիչը լռեց՝ հիշելով իր ընկերոջը, որը տարիներ առաջ մահացել էր:

— Ճշմարիտ է, Թոմ,— ասաց նա,— ճշմարիտ է: Հեռագրատան վարիչը ժպտաց իր ծերունի ընկերոջը և խփեց նրա ուսին: Ապա գնաց լույսը հանգցնելու և գրասենյակը փակելու:

Գլուխ քսաներեքերորդ. ՄԱ՛Հ, ԻԹԱՔԱ ՄԻ ԳՆԱ

Հումեր Մաքուլին վերջապես պատկեց, բայց անկողնում անհանգիստ շուռումուռ էր գալիս: Երագում տեսավ, որ ինքը նորից վազում էր ցածր արգելքներով երկու հարյուր քսան յարդ արգելավազքը, բայց ամեն անգամ արգելքին մոտենալիս Բայֆիլդը դեմն էր ելնում և ուզում էր կանգնեցնել: Այնուամենայնիվ, նա փորձում էր թռչել, և երկուսով ընկնում էին: Հաջորդ թռիչքին Բայֆիլդը դարձյալ այդտեղ էր: Ի վերջո, Հումերի ոտքը այնպես ցավեց, որ երբ նորից փորձեց թռչել, ընկավ: Նա վեր կացավ, խփեց Բայֆիլդի դնչին ու գոռաց.

— Բայֆիլդ, դուք չեք կարող ինձ կանգնեցնել: Երբեք չեք կարող ինձ կանգնեցնել, ինչ տեսակ վազք էլ որ լինի՝ ցածր արգելքներով, թե բարձր:

Նա նորից սկսեց վազել, սկզբում կաղալով, հետո ավելի ու ավելի թեթև, բայց հաջորդ արգելքը շատ բարձր էր, գրեթե ութ ոտնաչափ: Այնուամենայնիվ, Հումեր Մաքուլին, Իթաքայի, գուցեն ամբողջ Կալիֆոռնիայի ամենամեծ մարդը, հրաշալի կերպով հաղթահարեց այդ արգելքը:

Մյուս երագում նա հեռագրիչի համազգեստ էր հագել և հեծանիվը արագ քշում էր փողոցն ի վար: Հանկարծ Բայֆիլդը հայտնվեց նրա ճանապարհին: Բայց Հոմերը նրան թափով մի կողմ հրեց:

— Բայֆիլդ,— բղավեց նա,— ես ձեզ ասացի, որ դուք չէք կարող ինձ կանգնեցնել:— Նա բարձրացրեց դեկը, և հեծանիվը գետնից բարձրանալով թռավ Բայֆիլդի գլխի վրայով ու թեթև ցած իջավ մյուս կողմում: Մակայն հենց որ հասավ գետնին, Բայֆիլդը նորից կտրեց նրա ճանապարհը: Հեծանիվը նորից բարձրացավ գետնից և սկսեց պտտվել նրա գլխի վերև: Բայց այս անգամ այն մնաց վերևում: Բայֆիլդի գլխից քսան ոտք բարձր: Նա կանգնեց փողոցում զարմացած և դժգոհ:

— Դու իրավունք չունես, դու խախտում ես ձգողականության օրենքը:

— Իմ ի՞նչ գործն է ձգողականության կամ միջին հավասարության, պահանջի ու հատուցման օրենքները և կամ մեկ այլ որևէ օրենք: Դուք ինձ կանգնեցնել չէք կարող: Դուք չէք կարող ինձ կանգնեցնել, հասկացա՞ք: Ճիճու, փոշի, կեղտ, ահա թե ինչ էք դուք, ես ձեզ հետ գործ չունեմ:— Տրիչը շարունակեց իր թռիչքը՝ փողոցում մենակ թողնելով այդ խայտառակ և ստոր մարդուն:

Այնուհետև Հոմերը հեծանիվով թռավ բարձր, սև ամպերի միջով: Երբ ցրիչը թռչում էր երկնքով, նա տեսավ ցրիչի համազգեստով մի ուրիշ հեծանվորդի, որը սև ամպերի մեջ ավելի արագ էր սլանում, քան ինքը: Երկրորդ ցրիչը զարմանալիորեն նման էր Հոմերին, կարծես նա հենց ինքն էր, բայց միևնույն ժամանակ Հոմերը վախենում էր նրանից: Հոմերը սուրաց նրա ետևից, որպեսզի պարզի նրա ով լինելը:

Երկու հեծանվորդները երկար տարածություն անցան, մինչև որ Հոմերը բավական մոտեցավ նրան: Հանկարծ մյուս ցրիչը շուտ եկավ Հոմերին նայելու, և Հոմերը զարմանքով նկատեց, թե ինչպես մյուս ցրիչը հար և նման էր իրեն: Ոչ այնքան արտաքին նմանությունը, որքան ինչոր ներքին նախազգացում Հոմերին ասում էր, թե իր ախոյանը Մահվան սուրհանդակն է: Հեծանվորդները արագ մոտենում էին Իթաքային: Հոմերը արշավեց Մահվան սուրհանդակի ետևից, ավելի արագ շարժվելով, քան երբևէ: Հեռվում նա տեսնում էր քաղաքի հատուկենտ լույսերը և գեղեցիկ, դատարկ փողոցները: Հոմերը վճռեց անցնել այդ ախոյանից ու թույլ չտալ, որ նա մտնի Իթաքա: Աշխարհում ոչ մի բան ավելի կարևոր չէր, քան թույլ չտալ, որ Մահվան սուրհանդակը Իթաքա մտնի:

Երկու հեծանվորդները արշավում էին ուժգնորեն և պատշաճության սահմաններում, առանց որևէ խարդախության: Արդեն երկուսն էլ հոգնած էին, բայց, ի վերջո, Հոմերը հասավ մյուս հեծանվորդին և սկսեց նրան Իթաքայից հեռու վանել: Մակայն հանկարծական արագությամբ Մահվան սուրհանդակը վերադարձավ քաղաք: Խորապես հուսախաբված, բայց դեռևս ամբողջ ուժգնությամբ քշելով հեծանիվը, Հոմերը տեսավ, թե ինչպես մյուս համբավաբերը հասավ Իթաքա: Այնուհետև Հոմերն այլևս չկարողացավ առաջանալ: Մահվան սուրհանդակին վանելու համար ուժ չէր մնացել նրա մեջ: Տղան համարյա ընկավ հեծանիվի վրա և դառն արտասվեց: Հեծանիվն սկսեց սրընթաց ցած ընկնել, և Հոմերը գոռաց մյուսին:

— Ետ վերադարձի՛ր, Իթաքա մի՛ գնա, նրանց հանգիստ թող, ետ դարձի՛ր:

Ահավոր վշտից տղան լաց եղավ:

Սանթա Կլարա փողոցի տանը փոքրիկ Յուլիսիսը կանգնած էր Հոմերի կողքին և լսում էր նրա երազի մեջ արտասվելը: Մութ սենյակի միջով նա գնաց մոր անկողնի մոտ և արթնացրեց նրան: Երբ մայրը վեր կացավ, տղան բռնեց նրա ձեռքից և նրանք լռությամբ եկան Հոմերի մահճակալի մոտ: Միսիս Մաքուլին մի պահ լսեց որդուն, Յուլիսիսին պառկեցրեց, վերմակով ծածկեց, ապա նստեց արտասվող որդու կողքին: Շատ քնքշությամբ նա խոսեց որդու հետ:

— Հանգստացիր, Հոմեր,— ասաց նա,— հանգստացիր: Շատ ես հոգնել, պետք է հանգստանալ: Դե, քնիր, հանգիստ քնիր:

Ցրիչը դադարեց արտասվելուց, և շուտով նրա դեմքի հուզված արտահայտությունը չքացավ:

— Դե, քնիր,— ասաց մայրը նրան,— խաղաղ քնիր:

Տղան քնեց: Մայրը նայեց կրտսեր որդուն, որը նույնպես քնել էր: Եվ հանկարծ սենյակի անկյունում տեսավ Մաթյու Մաքուլին, որը նայում էր նրան ու ժպտում: Կինը կամացուկ վեր կացավ, վերցրեց զարթուցիչը և վերադարձավ իր սենյակը:

Քունը ցրիչին սարսափի տիրապետությունից փոխադրեց ջերմության, լույսի և հանգստի թագավորություն: Հոմեր Մաքուլին այս անգամ իրեն գտավ մի աղբյուրի մոտ, թզենու տակ մեջքի վրա պառկած:

— Այս վայրը,— երազում ասաց նա ինքն իրեն,— պետք է Ռիվերդեյլում լինի, որտեղ առվակի մոտ տեսել եմ թզենին և արևը, որն այնպես հրճվագին այրում էր, և որտեղ ամեն ինչ ժպտում էր շուրջը: Հիշում եմ այս վայրը: Անցյալ ամառ Մարկուսն ու ես եկանք այստեղ լողալու, որից հետո նստեցինք առվակի մոտ և զրուցեցինք, թե ինչ ենք անելու, երբ մեծանանք:— Եվ այժմ, գիտակցելով այդ վայրի հաճելիությունը և հիշողությամբ զգալով այդ ջերմությունը, Հոմերը հանգիստ մեկնվեց ծառի տակի կանաչին և լրիվ մոռացավ, որ ինքը քնած է:

Նրա հագին նորից այն հնամաշ կոստյումն էր, որը հագել էր այն ամառ՝ Մարկուսի հետ այդտեղ եղած ժամանակ: Իր առջև, փխրուն հողի մեջ խրված, նա տեսավ ձկնորսական ձողը, բայց այդ ձողը ամառվա այդ օրվա հետ ոչ մի կապ չունեի և այստեղ գտնվում էր շատ հին ժամանակներից: Այժմ, առատորեն աճած խոտի մեջ, Հոմեր Մաքուլին տեսավ հրաշագեղ Հելեն Էլիոթին, իր նման բոբիկ և թեթև հագնված, որը մի նեղ կաճանով դեպի իր կողմն էր գալիս: «Դա Հելեն Էլիոթն է,— ասաց Հոմերը ինքն իրեն,— դա իմ սիրած աղջիկն է»:

Նա ժպտաց, ապա վեր կացավ ու գնաց նրան ընդառաջ: Առանց մի բառ արտասանելու և հանդիսավորությամբ Հոմերը բռնեց աղջկա ձեռքը և նրանք միասին քայլեցին դեպի

թզենին: Այստեղ նա հանեց իր շապիկն ու տաքատը և սուզվեց առվի մեջ: Աղջիկը գնաց ծառի բնի ետև ու հանեց զգեստը: Հոմերը դիտեց, թե նա ինչպես գնաց դեպի առուն, մի պահ կանգ առավ և հետո սուզվեց ջրի մեջ: Նույն հանդիսավորությամբ նրանք լող տվեցին և, կարճ ժամանակ անց դուրս գալով, պառկեցին ավազի վրա՝ արևի տակ, ու քնեցին:

Գլուխ քսանչորսերորդ. ԾԻՐԱՆԻ ԾԱՌԸ

Յուլիսիս Մաքուլին շատ վաղ արթնացավ և արևի տակ առաջին ճառագայթների տակ թռչկոտելով գնաց կով ունեցող հարևանի բակի ուղղությամբ: Բակ հասնելով, Յուլիսիսը տեսավ կովը: Փոքրիկ տղան կանգնեց և երկար դիտում էր: Վերջապես կովատերը դուրս եկավ տնակից՝ ձեռքին մի դույլ և մի աթոռակ: Մարդը մոտեցավ կովին և սկսեց կթել: Յուլիսիսը ավելի մոտեցավ և կանգնեց մարդու ճիշտ ետևը: Եվ, որովհետև դեռևս լավ չէր տեսնում, նա ծունկի եկավ համարյա կովի տակ: Մարդը տղային տեսավ, բայց ոչինչ չասաց: Նա շարունակեց կթել: Իսկ կովն ահա շրջվեց և նայեց Յուլիսիսին, Յուլիսիսն էլ նայեց կովին: Ըստ երևույթին, կենդանուն դուր չեկավ տղայի այդքան մոտ լինելը: Յուլիսիսը ելավ կովի տակից, հեռացավ և շարունակեց դիտել: Կովը իր հերթին նայում էր Յուլիսիսին այնպես, որ փոքրիկ տղան հասկացավ, որ իրենք բարեկամացան:

Տուն վերադառնալու ճանապարհին Յուլիսիսը կանգ առավ դիտելու, թե ինչպես է մյուս հարևանը ամբար շինում: Այդ մարդը շատ բարձրահասակ էր, նյարդային և անհամբեր. նա չպետք է ձեռնարկեր այդպիսի աշխատանք: Նա կատաղությամբ էր աշխատում, ամեն տեսակ սխալներ թույլ տալիս, Յուլիսիսը դիտում էր նրան ու ոչինչ չէր հասկանում:

Յուլիսիսը Սանթա Կլարա պողոտա վերադարձավ ճիշտ այն ժամանակ, երբ միստր Արենան հեծանիվով աշխատանքի էր գնում: Մերի Արենան դռնից ձեռքով հրաժեշտ տվեց հորը և տուն մտավ:

Շաբաթ էր, Իթաքայի դպրոցականների ամենասիրելի օրը: Փոքրինչ հեռու գտնվող մի տնից դուրս եկավ ութինը տարեկան մի տղա: Յուլիսիսը ձեռքով ողջունեց այդ տղային և տղան պատասխանեց: Այդ տղան Լայոնել Քեբոտն էր, որին թեև հարևանները հիմար էին համարում, սակայն մարդկային մի մեծ էակ էր, հավատարիմ, բարի և վեհանձն: Մի պահ հետո Լայոնելը նորից նայեց Յուլիսիսին և, չիմանալով անելիքը, դարձյալ ձեռքով ողջունեց: Յուլիսիսը պատասխանեց: Այսպես այդ փոխադարձ ողջույնը շարունակվեց կանոնավոր ընդմիջումներով, մինչև որ Արայի մթերային խանութի կողքի տնից դուրս եկավ Օգյուստ Գոթլիբը:

Օգին թաղի երեխաների առաջնորդն էր դարձել այն օրվանից, ինչ Հոմեր Մաքուլին, տասներկու տարեկան դառնալով, հրաժարվել էր այդ դիրքից: Նոր առաջնորդը նայեց շուրջը, տեսնելու համար, թե հետևորդներից ովքեր են ներկա: Նա ահամարհեց Լայոնելին՝ իբրև հիմարի և Յուլիսիսին՝ իբրև փոքրի, սակայն ողջունեց երկուսին էլ: Ապա գնաց փողոցի կենտրոնը և սուլեց՝ լրագրավաճառ տղաներին հատուկ ոճով: Դա մի զիլ

սուլոց էր շատ հեղինակավոր, խիստ հրամայական ու անպայմանորեն վճռական: Օգին սպասեց այն մարդու վստահությամբ, որը գիտե, թե ինչ է անում և ինչ արդյունքի պիտի հասնի: Անմիջապես լուսամուտներ բացվեցին և պատասխան սուլոցներ լսվեցին: Շուտով մի խումբ երեխաներ վազելով եկան փողոցի անկյունը: Մի քանի բռպեում խումբը հավաքված էր: Օգի Գոթլիբը՝ առաջնորդը, Նիքի Փալոդան, Ալֆ Ռայֆը և Շեկ Մանուկյանը:

— Ո՞ր եք գնում, Օգի,— ասաց Նիքին:

— Գնում ենք տեսնելու, թե Հենդերսոնի ծիրանները հասե՞լ են,— ասաց Օգին:

— Ես կարո՞ղ եմ գալ, Օգի,— հարցրեց Լայոնելը:

— Արի, Լայոնել,— ասաց Օգին,— եթե հասած լինեն, մի քիչ կգողանա՞ս:

— Գողանալը մեղք է,— ասաց Լայոնելը:

— Ճիշտ է, բայց դա չի վերաբերում ծիրաններին,— հանդիսավոր ասաց Օգին,— իսկ դու, Յուլիսիս,— ասաց նա,— գնա տուն: Սա փոքր տղաների գործը չէ: Վտանգավոր է:

Յուլիսիսը երեք քայլ հեռացավ, կանգնեց և դիտեց: Նա վիրավորված չէր Օգիի հրամաններից: Նա հասկանում էր օրենքը: Նա պարզապես դեռ պետք եղածին չափ մեծ չէր: Նա թեև ուզում էր հարգել օրենքը, բայց չէր կարողանում դիմանալ խմբի մեջ լինելու ցանկությանը:

Տղաները շարժվեցին դեպի Հենդերսոնի այգին: Փոխանակ փողոցներով ու մայթերով գնալու, նրանք անցնում էին դատարկ բակերով, մազլցում էին ցանկապատերի վրայով: Նրանք ուզում էին այդտեղ հասնել դժվարին, արկածախնդրական ճանապարհով: Որոշ հեռավորությունից նրանց հետևում էր Յուլիսիսը:

— Հասած ծիրանը աշխարհի ամենահամեղ միրգն է,— ասաց Օգին իր խմբի անդամներին:

— Մի՞ թե ծիրանը մարտին է հասնում,— հարցրեց Նիքի Փալոդան:

— Նախ, համարյա թե ապրիլն է,— ասաց Օգին,— և երկրորդ, վաղահաս ծիրանը շատ կարճ ժամանակում հասնում է, եթե արև է լինում:

— Վերջերս անձրև էր գալիս,— ասաց Ալֆ Ռայֆը:

— Քո կարծիքով, որտեղի՞ց է ծիրանը սնունդ առնում,— ասաց Օգին,— ջրից և անձրևից: Ծիրանի համար անձրևը նույնքան անհրաժեշտ է, որքան արևը:

— Ցերեկը՝ արև, գիշերը՝ անձրև,— ասաց Շեկ Մանուկյանը,— տաքացրու և ջուր տուր: Ես գրագ կգամ, որ այդ ծառի վրա բազմաթիվ հասած ծիրաններ կլինեն:

— Երանի այդպես լինի,— ասաց Ալֆ Ռայֆը:

— Ծիրանների համար դա դեռ շատ շուտ է,— ասաց Նիքի Փալոդան:— Անցյալ տարի հունիսին հազիվ հասան:

— Դա անցյալ տարի էր,— ասաց Օգին,— այս տարին ուրիշ է:

Շուրջ հարյուր մետր հեռավորության վրա տղաները կանգնեցին՝ հիանալու համար այդ հռչակավոր ծիրանի ծառով, որը ամբողջությամբ կանաչ էր, գեղեցիկ, շատ հին՝ շատ մեծ: Այն կանգնած էր Հենդերսոնի բակի անկյունում: Տասը տարի էր, ինչ թաղի տղաները հարձակվում էին ձերուկ Հենդերսոնի ծիրանի ծառի վրա: Հին, կիսաքանդ տան մեջ միստր Հենդերսոնը ամեն գարնան ուրախ անհամբերությամբ սպասում էր նրանց գալուն, միշտ գոհացնելով մանուկներին, որովհետև երևում էր վերջին բռնակներն ու, վախեցնելով, փախցնում էր նրանց: Եվ հիմա էլ լուսամասի վարագույրի ետևից, միստր Հենդերսոնը գլուխը բարձրացրեց գրքից.

— Օհո՛, մի տեսեք,— ասաց նա ինքն իրեն:— Մարտի մեջ, համարյա ձմռանը, ծիրան գողանալու են գալիս: Մի սրանց նայեցեք:— Նա նորից նայեց տղաներին, շշնջալով, կարծես թե ինքը դրանցից մեկը լիներ:— Գալիս են ձերուկ Հենդերսոնի ծառից ծիրան գողանալու,— ասաց նա:— Ահա, գալիս են, կամացուկ մոտենում են, հա, հա,— ծիծաղեց նա,— մի դրանց նայիր, նայիր այդ պուճուրին: Հավատացնում եմ՝ չորս տարեկանից մեծ չի լինի: Նորելուկ է: Եկեք, եկեք, մոտեցեք իմ հրաշալի ծառին: Եթե կարողանայի այս պահին ձեզ համար ծիրանները հասցնել, անպայման կանեի...

Միստր Հենդերսոնը դիտում էր, թե ինչպես Օգին հրահանգում, ուղղություն էր տալիս տղաներին, առաջնորդում էր հարձակումը: Տղաները աչալրջությամբ շրջապատեցին ծառը: Նրանց սրտերում վախի ու հույսի խառնուրդ կար: Եթե նույնիսկ ծիրանները խակ լինեին, գործի էությունը չէր փոխվում, նշանակություն չունեի՝ իրենք հասած ծիրանի գողության էին եկել, թե՛ խակ: Իհարկե, լավ կլիներ, որ ծիրանները հասած լինեին: Նրանք վախենում էին Հենդերսոնից, վախենում էին մեղքից, բռնվելու վտանգից և հանցանքից, վախենում էին, որ մի քիչ շատ են եկել, և ծիրանները կարող են խակ լինել:

— Գուցե տանը չէ, Օգի,— շշնջաց Նիքի Փալոդան, երբ տղաները համարյա հասել էին ծառին:

— Տանն է,— ասաց Օգին,— նա միշտ տանն է: Պարզապես թաքնվում է: Դա ծուղակ է: Նա ուզում է մեզ բռնել: Բոլորդ ուշադիր եղեք: Դժվար է ասել, թե նա որտեղ կլինի: Իսկ դու, Յուլիսիս, անմիջապես տուն գնա:

Յուլիսիսը հնազանդությամբ երեք քայլ ետ գնաց և կանգնեց դիտելու արտասովոր մենամարտը արտասովոր ծառի հետ:

— Հասա՞՞ ձե՞ն, Օգի,— ասաց Շեկը,— ինչ-որ դեղնավուն բան տեսնո՞ւմ ես:

— Միայն կանաչ,— պատասխանեց Օգին:— Դրանք տերևներ են: Ծիրանները տակն են լինում: Բոլորդ հանգիստ մնացեք: Որտե՞ղ է Լայոնելը:

— Ես այստեղ եմ, — շշնջաց Լայոնելը: Նա սարսափելի վախեցել էր:

— Լավ,— ասաց Օգին,— պատրաստ եղեք: Հենց որ ծերուկ Հենդերսոնին տեսնեք, փախեք:

— Իսկ որտե՞ղ է նա,— ասաց Լայոնելը այնպես, կարծես Հենդերսոնը կարող էր անտեսանելի լինել և կամ նապաստակից ոչ մեծ մի բան, որը կարող է խոտերի միջից հանկարծ վրա ցատկել:

— Ի՞նչ է նշանակում որտեղ է,— ասաց Օգին,— նա հավանաբար տանն է, բայց երբեք չի կարելի հասկանալ Հենդերսոնին: Կարող է թաքնված լինել դրսում, ինչ-որ տեղ, սպասելով, որ մեզ անակնկալի բերի:

— Դո՞ւ ես ծառը բարձրանալու, Օգի,— հարցրեց Ալֆ Ռայֆը:

— Հապա էլ ո՞վ,— ասաց Օգին,— իհարկե ես, բայց նախ գոնե տեսնենք ծիրանը հասած է:

— Հասած թե՛ խակ,— ասաց Շեկ Մանուկյանը,— մենք պետք է գոնե մի քանի հատ գողանանք:

— Անշուշտ,— ասաց Օգին:— Անշուշտ պետք է գողանանք: Իսկ եթե հասած է, պետք է շատ գողանանք:

— Իսկ վաղը, կիրակնօրյա դպրոցում, ի՞նչ պետք է ասես, Օգի,— հարցրեց Լայոնելը:

— Ծիրան գողանալը այն գողությունը չէ, որ գրված է Ավետարանում,— ասաց Օգին:— Դա ուրիշ բան է:

— Այդ դեպքում ինչո՞ւ ես վախենում,— հարցրեց Լայոնելը:

— Ո՞վ է վախենում,— ասաց Օգին:— Մենք պետք է պարզապես զգույշ լինենք և վերջ: Ինչո՞ւ բռնվենք, երբ կարող ենք փախչել:

— Ես ոչ մի հասած ծիրան չեմ տեսնում,— ասաց Լայոնելը:

— Դու ծառը տեսնում ես, չէ՞,— հարցրեց Օգին:

— Ծառը շատ լավ տեսնում եմ,— ասաց Լայոնելը,— բայց միայն այդքանը: Պարզապես մի մեծ ծառ է, ամբողջությամբ կանաչ: Բայց, իրոք, շատ գեղեցիկ ծառ է, այնպես չէ՞, Օգի:

Խումբն արդեն ծառի տակ էր: Յուլիսիսը, մի քիչ հեռվից, հետևում էր նրանց: Նա բոլորովին չէր վախենում: Նա ամեննին բան չէր հասկանում, բայց վստահ էր, որ սա շատ

կարևոր գործ է՝ և կապված ծառի հետ, և ծիրանի: Տղաները ուսումնասիրեցին ծիրանենու ճյուղերը, որոնք կանաչ էին, մատղաշ տերևներով: Ծիրանները բոլորն էլ փոքր էին, շատ խակ և հավանաբար շատ պինդ:

— Դեռ չեն հասել,— ասաց Ալֆ Ռայֆը:

— Ճիշտ է,— ընդունեց Օգին:— Ինձ թվում է, որ մի քանի օր էլ պետք է սպասել: Գուցե հաջորդ շաբաթ:

— Հաջորդ շաբաթ, անպայման,— ասաց Շեկը:

— Բայց շատ առատ է,— ասաց Օգին:

— Մենք չենք կարող դատարկ ձեռքով վերադառնալ, Օգի,— ասաց Շեկը:— Գոնե մի հատ պիտի քաղենք, իսակ թե հասած, գոնե մի հատ, անպայման:

— Օ քեյ,— ասաց Օգին: — Ես մի հատ կքաղեմ, իսկ դուք պատրաստ եղեք փախչելու:— Օգին թռավ, կախվեց մի ցածր ճյուղից: Խուսմբը, միատր Հենդերսոնը և Յուլիսիսը հետևում էին նրան հիացումով, զարմանքով և հափշտակությամբ: Այդ պահին միատր Հենդերսոնը տնակից դուրս եկավ ու կանգնեց աստիճանների վրա: Բոլոր տղաները ճնճուկների երամի նման շաղ եկան:

— Օգի՛,— բղավեց Շեկ Մանուկյանը,— Հենդերսոնը:

Ինչպես վախեցած օրանգուտանգը ջունգլիում, Օգին ծառի վրայից նայեց շուրջը, կախվեց մի ճյուղից և իրեն ցած գցեց: Նա վազել սկսեց ոտքը դեռ գետնին չառած: Բայց նկատելով Յուլիսիսին, հանկարծ կանգ առավ և գոռաց տղայի վրա.

— Յուլիսի՛ս, վազի՛ր, փախի՛ր:

Սակայն Յուլիսիսը տեղից չշարժվեց: Նա ոչինչ չէր հասկանում: Օգին ետ դարձավ, վազեց դեպի տղան, գրկեց նրան ու ետ վազեց, իսկ Հենդերսոնը նայում էր: Երբ տղաները անհայտացել էին, ու ամեն ինչ նորից խաղաղվել էր, ծերունին ժպտաց, նայեց ծառին: Հետո շրջվեց ու տուն մտավ:

Գլուխ քսանհինգերորդ. ԵՐՋԱՆԻՎ ԵՂԻՐ, ԵՐՋԱՆԻՎ ԵՂԻՐ

Ծերուկ Հենդերսոնի այգուց փախչելուց հետո Օգյուստ Գոթլիբի գաղտնի ընկերության անդամները մեկը մյուսի ետևից վերադարձան և հավաքվեցին Արայի խանութի առջև՝ սպասելով իրենց առաջնորդին: Ի վերջո, մի նրբանցքից դուրս եկավ այդ մեծ մարդը՝ Յուլիսիսի ձեռքից բռնած: Գաղտնի ընկերության անդամները լուռ սպասեցին

առաջնորդի մոտենալուն: Երբ նա հասավ, բոլորը հարցական նայեցին նրա դեմքին, և Ալֆ Ռայֆը վերջապես հարցրեց.

— Ծիրան կարողացա՞ր քաղել, Օգի:

Առաջնորդը նայեց թերահավատին և ասաց.

— Իզուր ես հարցնում: Դու ինքդ տեսար, որ ես ծառի վրա էի, ուրեմն պիտի իմանաս, որ քաղել եմ:

Խմբի բոլոր անդամները սկսեցին խոսել: (Բոլորը, բացի Լայոնելից, որը, ըստ երևույթին, խմբի անդամ չէր): Նրանք հիացմունքով բացականչեցին.

— Տեսնենք, Օգի: Ցույց տուր ծիրանը:

Փոքրիկ Ցուլիսիսը նայում էր նրանց, բայց լրիվ չէր ըմբռնում կատարվածի խորհրդավոր իմաստը, թեև վստահ էր, որ այն, ինչ կատարվում է, այդ պահին ավելի կարևոր է, քան աշխարհում որևէ ուրիշ բան:

— Ցույց տուր տեսնենք գողացածդ ծիրանը, Օգի,— նորից ասացին խմբի անդամները,— դե ցույց տուր:

Օգյուստ Գոթլիբը առանց բառ արտասանելու ձեռքը մտցրեց վերնազգեստի գրպանը և, դուրս հանելով սեղմված բռունցքը, առաջ մեկնեց: Հետևորդները շրջապատեցին նրան՝ հայացքները բռունցքից չհեռացնելով: Երբ բոլորը հարգալից լռեցին, Օգյուստ Գոթլիբը բացեց ավիր:

Այնտեղ, ավի մեջ, կար մի փոքրիկ, կանաչ, լորի ձվի մեծության ծիրան:

Մեծ մարգարեի հետևորդները ժպտացին, ավի մեջ տեսնելով այդ հրաշքը, և Լայոնելը, բոլորի մեջ ամենաբարին, որը թեև կրոնական այդ աղանդի լիիրավ անդամը չէր, բարձրացրեց Ցուլիսիսին, որպեսզի նա էլ կարողանար զմայլվել այդ կանաչավուն գնդով: Տեսնելով կանաչ ծիրանը, Ցուլիսիսը ցնցվեց, ցած իջավ և վազեց դեպի տուն: Նա ոչ թե հիասթափվել էր, այլ ուզում էր տեսածը որևէ մեկին պատմել:

Այդ ժամանակ խանութից դուրս եկավ ինքը՝ Արան, այն մարդը, որը յոթ տարի առաջ, Կալիֆոռնիայի Իթաքա քաղաքի այդ անկյունում հիմնել էր «Արայի շուկա» կոչվող կրպակը: Սպիտակ գոգնոցով նպարավաճառը բարձրահասակ, նիհար, թախծոտ, բայց միաժամանակ զվարթ մարդ էր:

Նա մի պահ կանգնեց խանութի շեմքին, դիտեց նոր մեսիային, և նրա աշակերտներին, լսեց նրանց հիացական բացականչությունները սրբազան կուռքի առաջ, ապա ասաց.

— Է՛յ, Օգի, դո՛ւ, Շեկ, Նիքի, Ալֆա, դո՛ւ, Լայոնել. այդ ի՞նչ բան է՝ Միացյալ Նահանգների կոնգրե՛սը Վաշինգտոնում: Գնացեք և ուրիշ տեղ գումարեցեք ձեր այդ կարևոր հավաքույթը: Մա խանութ է, ոչ թե կոնգրես:

— Այս րուպէին, միստր Արա,— պատասխանեց Օգյուստ Գոթլիբը,— մենք անմիջապէս կգնանք փողոցի մյուս կողմը: Ուզո՞ւմ եք ծիրան տեսնել:

— Դու ծիրան՞ն ունես,— ասաց խանութպանը,— որտեղի՞ց:

— Ծառի վրայից,— ասաց Օգին,— ուզո՞ւմ եք տեսնել:

— Հիմա ծիրանի ժամանակը չէ,— ասաց խանութպանը,— ծիրանը կլինի երկու ամիս հետո, մայիսին:

— Սա մարտի ծիրան է,— խանութպանին ասաց Օգյուստ Գոթլիբը՝ թափառող դերվիշների առաջնորդը:— Ա՛յ, նայեցեք:— Նա դարձյալ բացեց բռունցքը, մեջտեղ հանելով կանաչ, կարծր պտուղը:— Նայեցեք միստր Արա,— ասաց Օգին և ավելացրեց,— գեղեցիկ է, այնպէս չէ՞:

— Լավ, լավ,— ասաց միստր Արան,— գեղեցիկ է, շատ գեղեցիկ ծիրան է: Այժմ գնացեք և ուրիշ տեղ գումարեցեք Միացյալ Նահանգների կոնգրեսը: Այսօր շաբաթ է: Թույլ տվեք առևտուր անել: Ի՞նչ եք առավոտ վաղ հավաքվել այս փոքրիկ խանութի առջև: Փոքրիկ խանութ է, հաճախորդները կվախենան, կփախչեն:

— Շատ լավ, միստր Արա,— ասաց Օգին,— մենք չենք խոնվի ձեր խանութի առաջ: Մենք փողոցի մյուս կողմը կգնանք: Եկեք, տղաներ:

Միստր Արան դիտեց ֆանատիկոս աղանդավորների հեռանալը: Նա ուզում էր խանութ վերադառնալ, երբ մի փոքրիկ տղա, շատ նման իրեն, խանութից դուրս եկավ և կանգնեց կողքին:

— Հայրիկ,— ասաց փոքրիկը:

— Ի՞նչ է, Ջոն,— հայրը պատասխանեց իրենց մայրենի լեզվով:

— Ինձ խնձոր տուր,— ասաց նա լրջությամբ, համարյա տխուր:

Հայրը բռնեց որդու ձեռքը, նրանք մտան խանութ և մոտեցան այն արկղին, որի մեջ թարմ մրգեր կային:

— Խնձո՞ր,— հարցրեց հայրը տղային: Նա վերցրեց արկղի լավագույն խնձորը և տվեց աղային,— ահա քեզ խնձոր:

Հայրը վաճառասեղանի ետևն անցավ մի հաճախորդի սպասարկելու և միաժամանակ նայեց որդուն, որը նույնքան թախծոտ էր, որքան ինքը, թէն առնվազն քառասուն տարվա տարբերություն կար նրանց միջև: Տղան մի մեծ պատառ կծեց, դանդաղ ծամեց, կուլ տվեց և մի պահ հորը թվաց, որ նա էլ է մտածում խնձորի մասին, ինչպէս ինքը: Խնձորը, սակայն, տղային երջանիկ չդարձրեց: Նա այն դրեց սեղանին, հոր առջև, և հետո նայեց նրան: Ահավասիկ նրանք, հայր և որդի, Կալիֆոռնիայի Իթաքա քաղաքում, հավանաբար յոթ հազար մղոն հեռու այն վայրից, որը դարերով իրենց հայրենիքն էր եղել: Բնական է,

որ թախիժ կար նրանցից յուրաքանչյուրի աչքերում: Բայց արդյո՞ք նույն թախիժը չէր լինելու, եթե նրանք ապրեին այստեղից յոթ հազար մղոն հեռու՝ իրենց տանը, հայրենիքում: Հայրը նայում էր որդուն և նրա մեջ տեսնում էր իր սեփական դիմագծերը: Իր իսկ աչքերն էին և աչքերի խորքում՝ իր իսկ դժբախտությունը: Փոքրիկը նույն մարդն էր, միայն ավելի երիտասարդ: Հայրը վերցրեց մերժված խնձորը, մի պատառ կծեց և սկսեց աղմուկով ծամել և կուլ տալ: Գուցե ուտելու արագության և ծամելու աղմուկի մեջ խեղդեր վիշտը: Բացի այդ, խնձորը վատնելու և փչացնելու համար չի ստեղծված, հետևաբար, եթե որդին չէր ցանկանում ուտել, ինքը պետք է ուտեր, թեև ախորժակ չուներ ու խնձոր չէր սիրում: Նա պարզապես գիտեր, որ սխալ է որևէ բան փչացնելը: Նա շարունակեց կծել խնձորը, ծամել ու կուլ տալ: Բայց զգաց, որ այլևս չի կարող, խնձորը շատ մեծ էր: Ստիպված էր դրա մի մասը դնել նետել: Եվ իրեն ոչ հատուկ անհոգությամբ, գուցե մի քիչ ավստասալով, նա խնձորի մնացորդը զցեց աղբարկղը:

Այդ ժամանակ տղան նորից խոսեց.

— Հայրի՛կ:

— Ի՞նչ է, Ջոն,— պատասխանեց հայրը:

— Ինձ նարինջ տուր,— ասաց տղան:

Հայրն ընտրեց ամենամեծ նարինջը և մեկնեց որդուն:

— Նարի՞նջ ես ուզում,— ասաց նա,— շատ լավ, ահա քեզ նարինջ:

Տղան կծեց նարինջի կեղևը, հետո սկսեց մատներով հեռացնել կեղևը: Սկզբում մատները դանդաղ էին աշխատում, բայց վարպետորեն, հետո սկսեցին շարժվել այնպիսի արագությամբ, որ ոչ միայն տղային, այլև հորն էլ թվաց, որ կեղևի տակ ոչ թե ծառի պտուղն է, ոչ թե սովորական մի նարինջ, այլ նրա սրտի բոլոր ցանկությունների իրականացումը: Տղան նարինջի կեղևները դրեց սեղանին, հոր առջև, նարինջը կիսեց, մի շերտ անջատեց, դրեց բերանը, ծամեց և կուլ տվեց: Բայց ավստս: Դա պարզապես նարինջ էր և ոչ սրտի ցանկությունների իրականացում: Տղան մի պահ սպասեց, ապա նարինջի մնացորդը դրեց հոր առջև: Նորից հայրը փորձեց ավարտել որդու անավարտ գործը: Բայց շուտով հոգնեց և նարինջի համարյա կեսը նետեց աղբարկղը:

— Հայրի՛կ,— մի րոպե հետո նորից խոսեց տղան, և հայրը նորից պատասխանեց:

— Ասա, Ջոն:

— Ինձ կոնֆետ տուր,— ասաց տղան:

— Կոնֆե՞տ,— հարցրեց հայրը,— շատ լավ, ահա քեզ կոնֆետ:

Կոնֆետի բաժնից հայրը ընտրեց երեխաների շատ սիրած հինգ սենթանոց կոնֆետը և տվեց որդուն: Տղան լավ զննեց այն, հանեց վրայի թուղթը, մի մեծ կտոր կծեց շոկոլադով

պատած կոնֆետից, նորից դանդաղ ծամեց ու կուլ տվեց: Բայց դա էլ նրա ուզածը չէր. պարզապես կոնֆետ էր, քաղցր, այո, բայց ուրիշ ոչինչ, ոչինչ: Տղան հորը վերադարձրեց այդ կոնֆետը, որը, ավաղ, նրան երջանկություն չէր բերել: Հայրը համբերությամբ իր վրա վերցրեց այն չփչացնելու պարտականությունը: Նա վերցրեց կոնֆետի կտորը, կծեց, հետո փոխեց միտքը, շրջվեց և կոնֆետը նետեց աղբարկղը: Չգիտես ինչու, նա հանկարծ համակվեց զայրույթով և մտքում անիծեց այն մարդկանց, որոնք այժմ ապրում են յոթ հազար մղոն հեռու, և մի ժամանակ, թեև հարևան էին, իրենց նկատմամբ եղել էին անմարդկային, անողոք, կամ առնվազն տգետ. «Ախ, շներ», հայհոյեց նա սրտի խորքից:

Որդին դարձյալ խոսեց հոր հետ.

— Հայրի՛կ,— ասաց նա:

— Հա, Ջոն,— պատասխանեց հայրը:

— Ինձ բանան տուր,— ասաց տղան:

Հայրն այս անգամ ծանր հառաչեց, բայց հույսը չկորցրեց.

— Բանա՞ն,— ասաց նա,— շատ լավ, բանան տամ:— Նա ուշադիր զննեց մրգերի կույտերի վրա կախված բանանի ողկույզը և վերջապես գտավ այն մեկը, որը նրա կարծիքով լավագույնն էր, ողկույզի ամենահասուն և ամենաքաղցր բանանը: Նա այդ բանանը պոկեց և մեկնեց որդուն:

Այդ պահին խանութ մտավ մի հաճախորդ, մի մարդ, որին միտքը Արան երբեք չէր տեսել: Մի օտարական: Խանութպանն ու ճանապարհորդը գլխով իրար թեթևակի բարևեցին, հետո անձանոթն ասաց.

— Բլիթ ունե՞ք:

— Բլի՞թ,— հարցրեց խանութպանը պատրաստականությամբ,— ի՞նչ տեսակ բլիթ եք ուզում:

Մի ուրիշ հաճախորդ էլ մտավ խանութ: Այս հաճախորդը Յուլիսիա Մաքոլին էր: Նա մի կողմ կանգնեց և սկսեց դիտել շուրջը: Նա լսում էր ամեն ինչ և իր հերթին սպասում:

— Չամիչով բլիթ ունե՞ք,— հարցրեց օտարականը նպարավաճառին:

— Չամիչով բլի՞թ,— հարցրեց խանութպանը: Դժվար հարց էր:— Բլիթ չամիչո՞վ,— նորից ասաց նպարավաճառը՝ համարյա շշնջալով:— Չամիչով բլիթ,— կրկնեց նա: Խանութպանն իր շուրջը նայեց: Նրա որդին բանանը դրեց սեղանին, հոր առջև:

— Հայրիկ,— կանչեց տղան:

Հայրը հայացքը սևեռեց որդու վրա, հետո ասաց արագ.

— Դու խնձոր ուզեցիր, ես քեզ խնձոր տվեցի, նարինջ ուզեցիր, ես քեզ նարինջ տվեցի, կոնֆետ ուզեցիր, ես քեզ կոնֆետ տվեցի, բանան ուզեցիր, ես քեզ բանան տվեցի: Հիմա՞ ինչ ես ուզում:

— Բլիթ,— ասաց տղան:

— Ի՞նչ տեսակ բլիթ ես ուզում,— ասաց հայրը որդուն, առանց մոռանալու հաճախորդին և փաստորեն պատասխանելով նրան, բայց և միննույն ժամանակ դիմելով բոլորին, բոլորին, բոլոր նրանց, ովքեր որևէ բան են ուզում:

— Բլիթ, որի մեջ չամիչ լինի,— ասաց տղան:

Կատաղությունից ատամները սեղմելով, հայրը իր պատասխանը համարյա շշնջաց որդուն, բայց փոխանակ որդուն նայելու, նայեց հաճախորդին:

— Չունեմ,— շշնջաց նա,— ոչ մի տեսակի չունեմ: Ինչի՞՞ համար եք բլիթ ուզում: Ես ամեն ինչ ունեմ, բայց ոչ բլիթ: Ի՞նչ է բլիթը, ի՞նչ եք ուզում:

— Բլիթ,— ասաց օտարականը համբերությամբ,— փոքր երեխայի համար է:

— Չունեմ,— նորից ասաց նպարավաճառը:— Ես նույնպես փոքր երեխա ունեմ,— խանութպանը ցույց տվեց որդուն,— ես նրան խնձոր եմ տալիս, նարինջ, կոնֆետ, բանան, շատ ընտիր բաներ,— նա նայեց հաճախորդի աչքերի մեջ և ասաց համարյա բարկությամբ.

— Ի՞նչ եք ուզում:

— Իմ եղբոր տղան,— պատասխանեց հաճախորդը,— հիվանդ է: Նա լաց է լինում, բլիթ է ուզում, բլիթ, որի մեջ չամիչ լինի:

Բայց որովհետև ամեն մարդ իր կյանքով է ապրում և յուրաքանչյուր կյանք իր պահանջն ունի, ուստի նպարավաճառի որդին նորից նայեց հորը և ասաց.

— Հայրի՛կ:

Բայց այս անգամ հայրը նույնիսկ չնայեց որդուն: Նա նայեց այն մարդուն, որի եղբորորդին հիվանդ էր և չամիչով բլիթ էր ուզում: Նա այդ մարդուն նայեց հասկացողությամբ, համակրանքով և, միաժամանակ, գեղջկական ինչոր գայրությամբ, ոչ թե այդ մարդու դեմ, այլ աշխարհի դեմ, հիվանդության, վշտի դեմ, թախիծի դեմ, որը ուզում է այն, ինչ երբեք չի կարող ունենալ: Խանութպանը բարկացած էր նաև ինքն իր դեմ, որովհետև չնայած ինքն այս խանութը բացել էր Կալիֆոռնիայի Իթաքա քաղաքում, իր հայրենիքից յոթ հազար մղոն հեռու, բայց չամիչով բլիթ չունեք, չունեք այն, ինչ հիվանդ երեխան է ուզում: Խանութպանը նայեց որդուն և ասաց անձանոթին.

— Խնձոր, նարինջ, կոնֆետ, բանան... խնդրեմ, բայց ոչ բլիթ: Նա իմ որդին է: Երեք տարեկան է, հիվանդ չէ, բայց շատ բաներ է ուզում: Խնձոր է ուզում, նարինջ, կոնֆետ է

ուզում, բանան է ուզում: Չգիտեմ ինչ է ուզում, ոչ ոք չգիտե, թե ինչ է ուզում: Նա պարզապես ուզում է: Նայում է աստծուն և ասում՝ տուր ինձ այս, տուր ինձ այն, բայց երբեք գոհ չէ: Միշտ ուզում է և միշտ դժգոհ է: Իսկ խեղճ աստվածը ոչինչ չունի տխրությունը ամոքելու համար: Նա մարդկանց տվել է ամբողջ աշխարհը, արևի լույս, մայր, հայր, եղբայր, քույր, հորեղբայր, զարմիկ, տուն, հող, վառարան, սեղան, մահճակալ, խեղճ աստված ամեն ինչ տվել բայց ոչ ոք երջանիկ չէ. բոլորը այդ հիվանդ փոքրիկի նման են, բոլորն ասում են՝ «Չամիչով բլիթ տվեք»:— Խանութպանը մի պահ լուռ մնաց, հոգոց հանեց, ապա գոռաց.

— Չամիչով բլիթ չունեմ:

Նպարավաճառն սկսեց անհամբերությամբ և համարյա վեհասքանչ քայլել խանութում: Նախ՝ մի թղթե տոպրակ վերցրեց, լայն բացեց, ապա սկսեց զայրույթով տոպրակը լցնել մրգով:

— Ահա նարինջ, — ասաց նա, — շատ գեղեցիկ է: Ահա խնձոր՝ հրաշալի բան է: Ահա բանան, շատ լավ համ ունի: — Եվ մեղմորեն, այդ մարդու և նրա հիվանդ եղբորորդու նկատմամբ անսահման համակրանքով լցված, խանութպանը տոպրակը մեկնեց հաճախորդին: — Տարեք փոքր երեխային, — ասաց նա, — գուցե նա լաց չլինի: Ահա, տարեք սրանք փոքրիկ տղային: Մի վճարեք: Ես փող չեմ ուզում: — Եվ ապա հազիվ լսելի ձայնով կրկնեց. — Չամիչով բլիթ չունեմ:

— Նա լաց է լինում, — ասաց անծանոթը, — նա շատ վատ է զգում: Ասում է՝ չամիչով բլիթ եմ ուզում: Շատ շնորհակալ եմ, բայց մենք փոքրիկ տղային խնձոր, նարինջ և ուրիշ բաներ արդեն տվել ենք: — Մարդը տոպրակը դրեց սեղանին: — Հիվանդ տղան ասում է՝ «Ինձ չամիչով բլիթ տվեք»: Ոչ խնձորը, ոչ էլ նարինջը չեն օգնում: Ներեցեք, — ասաց մարդը: — Գնամ մյուս խանութը փորձեմ: Գուցե այնտեղ չամիչով բլիթ գտնվի:

— Շատ լավ, բարեկամս, — շնջաց խանութպանը, — շատ լավ: Դուք գնացեք այդ խանութում էլ փնտրեցեք: Բայց նրանք էլ չամիչով բլիթ չունեն: Ոչ ոք չունի: Համարյա ամաչելով, օտարականը խանութից դուրս եկավ: Ամբողջ մի րոպե նպարավաճառը իր սեղանի ետևում կանգնած նայում էր որդուն: Եվ հանկարծ սկսեց խոսել իր մայրենի լեզվով, հայերեն:

— Աշխարհը գժվել է, — ասաց նա փոքր տղային, — պատերազմի այս օրերին, Ռուսաստանում, որ այնքան մոտ է մեր հայրենիքին, մեր հրաշալի փոքր ազգին, միլիոնավոր մարդիկ, միլիոնավոր երեխաներ սոված են մնում: Նրանք մրսում են, թափառում են խեղճ, ոտաբոբիկ, անօթևան, նրանք աղոթում են մի կտոր չոր հացի համար, քնելու ու հանգստանալու տեղի համար, մի գիշեր խաղաղ լուսացնելու համար: Իսկ մե՞նք: Ինչո՞վ ենք մենք զբաղված այստեղ Կալիֆոռնիայի Իթաքա քաղաքում. այս մեծ երկրում՝ Ամերիկայում: Ինչո՞վ ենք զբաղված մենք: Մենք լավ զգեստներ ենք հագնում: Ամեն առավոտ, հենց որ ելնում ենք անկողնուց, հագնում ենք գեղեցիկ կոշիկներ, հանգիստ քայլում ենք փողոցներով, և ոչ ոք զենքով չի սպառնում, չի այրում մեր տները, չի սպառնում մեր երեխաներին, եղբայրներին, հայրերին: Մերենայով շրջում ենք և

հիանում գեղեցիկ բնությունով, ուտում ենք համեղ բաներ, ամեն գիշեր անկողնում հանգիստ քնում ենք, և ի՞նչ: Դժգոհում ենք: Մենք դեռ դժգոհ ենք:— Նպարավաճառը այս ապշեցուցիչ ճշմարտությունը գոռաց իր տղայի երեսին հայրական տանջալից սիրուց դրդված:— Մեզ պետք չէ,— ասաց նա,— ո՛չ խնձոր, ո՛չ նարինջ, ո՛չ կոնֆետ, ո՛չ բանան, վախեցիր աստծուց, տղաս, այդ բանը մի արա: Եթե ես այսպիսին եմ, դու իմ որդին ես, պետք է ինձնից լավը լինես: Երջանիկ եղիր: Ես դժբախտ եմ, բայց դու պետք է բախտավոր լինես:— Նա որդուն մատնացույց արեց ետնադուռը, որ խանութից տուն էր տանում, և որդին հնազանդ, մռայլ դեմքով դուրս եկավ խանութից, մտավ տուն:

Նպարավաճառը մի պահ փորձեց տիրապետել իրեն: Ի վերջո հանդարտվեց՝ և կարող էր հանգիստ խոսել խանութում սպասող հաճախորդի՝ Յուլիսիա Մաքուլիի հետ: Նա շրջվեց դեպի տղան և աշխատեց զվարթ լինել: Նույնիսկ ժպտաց.

— Ի՞նչ ես ուզում, փոքրիկ Յուլիսիա:

— Ձավար,— ասաց Յուլիսիսը:

— Ի՞նչ տեսակի ձավար ես ուզում,— հարցրեց նպարավաճառը:

— Վարսակի,— ասաց Յուլիսիսը:

— Երկու տեսակ ձավար ունեմ, փոքրիկ Յուլիսիա տղա,— ասաց խանութպանը,— սովորական և շուտ եփվող: Երկու տեսակ՝ հին և նոր, դանդաղ եփվող և արագ եփվող: Մայրդ ո՞ր տեսակից է ուզում, փոքրիկ Յուլիսիա:

Յուլիսիսը մի պահ մտածեց, ապա ասաց.

— Վարսակի ձավար:

— Հի՞ն, թե նոր տեսակը,— հարցրեց նպարավաճառը:

Բայց փոքրիկ տղան չգիտեր, թե ինչ պատասխանի: Խանութպանը նրա փոխարեն որոշեց:

— Շատ լավ,— ասաց նա,— ես քեզ նոր տեսակի կտամ, նոր: Վճարիր խնդրեմ տասնութ սենթ, փոքրիկ Յուլիսիա:

Յուլիսիսը բացեց ափը և ձեռքը մեկնեց նպարավաճառին, որը վերցրեց քառորդ դոլարը: Խանութպանը Յուլիսիսին վերադարձրեց փողի մանրը՝ ասելով.

— Տասնութ սենթ, տասնինը, քսան և մի հինգանոց, քսան և հինգ: Շնորհակալություն, փոքրիկ Յուլիսիա:

— Շնորհակալություն, սրբ,— պատասխանեց Յուլիսիսը: Նա վերցրեց ձավարի տուփը և խանութից դուրս եկավ: Շատ դժվար էր նրա համար այդ ամենը հասկանալ: Սկզբում ծիրաններն էին՝ ծառի վրա, հետո չամիչով բլիթը և ապա՝ նպարավաճառը, որ իր որդու

հետ խոսում էր անծանոթ լեզվով: Այդ ամենը շատ հետաքրքրական էր: Փողոցում փոքրիկ տղան ուստոստաց, ինչպես անում էր միշտ, երբ շատ ուրախ էր լինում, և տուն վազեց՝ ձեռքին նպարավաճառի տված փաթեթը:

Գլուխ քսանվեցերորդ. ԿՅԱՆՔՈՒՄ ՄԻՇՏ ՑԱՎ ԿԼԻՆԻ

Միսիս Մաքուլին խոհանոցում պատրաստել էր սեղանը և սպասում էր իր Հոմեր որդուն, որը նախաճաշելու պիտի գար: Նա ձավարով ճաշ էր դնում սեղանին, երբ որդին խոհանոց մտավ: Մոր հայացքը շատ արագ սահեց որդու վրայով, ու նա հասկացավ, որ որդին դեռևս նախորդ գիշերվա երազի ազդեցության տակ է: Թեև Հոմերը չէր հիշում, որ քնի մեջ լաց էր եղել, բայց նրա տրամադրությունը ընկած էր, ինչպես սովորաբար լինում է վշտից հետո: Նույնիսկ նրա ձայնը ավելի խորն էր և մեղմ:

— Շատ քնեցի,— ասաց նա,— արդեն ինն անց է քսան րոպե: Ի՞նչ է պատահել ժամացույցին:

— Դու շատ ես աշխատում,— ասաց միսիս Մաքուլին,— պետք է նաև հանգստանալ:

— Ես շատ չեմ աշխատում,— ասաց Հոմերը,— և հետո վաղը կիրակի է:

Նա առավոտյան աղոթքն արեց, միայն թե այդ օրը աղոթքը կրկնակի երկար թվաց: Հետո վերցրեց գդալը և երբ պատրաստվում էր ուտել, կանգ առավ տարօրինակ ձևով և սկսեց ուսումնասիրել գդալը: Տղան նայեց մորը, որ զբաղված էր խոհանոցում:

— Մայրի՛կ,— ասաց նա:

— Ի՞նչ է, Հոմեր,— պատասխանեց միսիս Մաքուլին, առանց շրջվելու:

— Երեկ գիշեր, աշխատանքից գալուց հետո, քեզ հետ չխոսեցի,— ասաց նա,— բայց դու ինձ նախազգուշացրել էիր, որ այդպես կարող է լինել: Ես չէի կարող խոսել: Տուն գալու ճանապարհին ես հանկարծ սկսեցի լաց լինել: Դու գիտես, որ ես երբեք լաց չեմ եղել, նույնիսկ երբ փոքր էի, նույնիսկ դպրոցում, երբ ինձ հետ որևէ տհաճ բան էր պատահում: Ես միշտ ամաչել եմ լաց լինելուց: Յուլիսիսը նույնպես լաց չի լինում, որովհետև ի՞նչ օգուտ դրանից: Բայց երեկ գիշեր ես պարզապես չկարողացա ինձ զսպել: Լաց եղա և նույնիսկ չամաչեցի իմ լացից: Եվ որովհետև հեկեկում էի՝ չկարողացա ուղիղ տուն գալ: Հասա մինչև «Իթաքայի գինիները» և հետո, որովհետև դեռ լաց էի լինում՝ հեծանիվս քշեցի քաղաքի միջով, մինչև միջնակարգ դպրոցը: Ճանապարհին անցա մի տան մոտով, որտեղ երեկ երեկոյան մարդիկ ուրախանում էին, իսկ այդ ժամին տունը մութի մեջ էր: Ես այդ մարդկանց մի հեռագիր էի տարել: Հասկանում ես, թե դա ինչ հեռագիր էր: Հետո քաղաք վերադարձա և հեծանիվս քշեցի փողոցներով, նայելով ամեն ինչին, բոլոր շենքերին, որոնք մանկությունից ծանոթ են ինձ: Այդ ժամանակ, կարծես առաջին անգամ, ես իսկապես տեսա Իթաքան և իսկապես ճանաչեցի այն մարդկանց, որոնք ապրում են

Իթաքայամ: Բոլորը լավ մարդիկ են: Ես ցավ զգացի բոլորի համար և նույնիսկ աղոթեցի, որ նրանց ոչինչ չպատահի: Դրանից հետո դադարեցի լավ: Կարծում էի, որ մարդ երբեք լաց չի լինի, երբ մեծանա, չափահաս դառնա, բայց պարզվում է, որ հենց այդ ժամանակ է մարդը սկսում լաց լինել, որովհետև այդ ժամանակ է, որ նա սկսում է հասկանալ ամեն ինչ:— Նա մի պահ լռեց, հետո նրա ձայնը նույնիսկ ավելի զուսպ դարձավ:— Գրեթե ամեն ինչ, որ մարդ ճանաչում է, կամ վատ է, կամ տխուր,— ասաց նա և սպասեց, որ մայրը մի բան ասի, բայց մայրը չխոսեց, նույնիսկ գլուխը չբարձրացրեց:

— Ինչո՞ւ է այդպես,— հարցրեց որդին:

Միսիս Մաքուլին սկսեց խոսել, բայց տղայի կողմը չդարձավ:

— Ժամանակը կգա, կհասկանա,— ասաց նա,— ոչ ոք չի կարող քեզ բացատրել: Ամեն մարդ ինքն իր խելքով պիտի հասկանա: Եթե կյանքը տխուր է, ազնիվ կամ անմիտ, դրա պատճառը մարդն է: Եթե հարուստ է և գեղեցկությամբ լեցուն, ուրեմն ինքը մարդն է այդպիսին և ոչ թե նրա շրջապատը: Այդպես է: Եթե որևէ բան վատ է, տգեղ կամ խեղճ, միշտ ինքը մարդն է այդպես, և յուրաքանչյուր մարդ ինքն իր մեջ մի աշխարհ է: Յուրաքանչյուր մարդ մի ամբողջական աշխարհ է, նա այդ աշխարհը կարող է վերակառուցել և սիրելի մարդկանցով բնակեցնել, եթե նրա սիրտը ընդունակ է սիրո, կամ լցնել ատելի մարդկանցով, եթե նրա սիրտը ընդունակ է ատելության: Աշխարհը պետք է վերակառուցվի նրա մեջ ապրող յուրաքանչյուր անհատի կողմից: Վերակառուցվի ամեն օր, ինչպես անկողինն ու այն տունը, որտեղ նույն մարդիկ են ապրում: Այդ մարդիկ միշտ նույնն են, բայց և միշտ փոխվում են:

Մայրն այժմ ինչոր գործով էր զբաղված բակ տանող մուտքի մոտ. Հումերը չէր տեսնում նրան, բայց շարունակում էր խոսել:

— Ինչո՞ւ երեկ գիշեր տուն գալիս ես լաց եղա,— հարցրեց նա: — Ես երբեք այդպիսի զգացում չեմ ապրել: Չեմ հասկանում: Եվ երբ դադարեցի լաց լինելուց, ինչո՞ւ չէի կարողանում խոսել, ինչո՞ւ ասելու ոչինչ չունեի ոչ քեզ, ոչ էլ ինձ:

Միսիս Մաքուլին պատասխանեց հեռվից, բայց այնքան հստակ ձայնով, որ տղան նրա յուրաքանչյուր բառը անսխալ լսեց:

— Կարեկցանքն էր, որ քեզ ստիպեց լաց լինել,— ասաց նա,— կարեկցանքը. կարեկցանքը ոչ թե այս կամ այն անհատի նկատմամբ, որ տառապում է, այլ ամեն ինչի նկատմամբ: Եթե մարդը խիղճ չունի, նա մարդ չէ, նա դեռ իսկական մարդ չէ, որովհետև կարեկցանքից է ծնվում բուժիչ բալասանը: Միայն բարի մարդիկ են լաց լինում: Այն մարդը, որը լաց չի լինում աշխարհի ցավի համար, նա վատ է, քան կեղտը, որի վրայով քայլում է, որովհետև կեղտը դեռ սնում է սերմը, արմատը, ծիլը և ծաղիկը, իսկ առանց խղճի ու կարեկցանքի մարդու հոգին անպտուղ է, ոչինչ չի կարող սնուցել, բացառությամբ ամբարտավանության, որը, ի վերջո, կարող է մարդուն առաջնորդել սպանության, գեղեցիկի սպանության կամ նույնիսկ մարդկային կյանքի սպանության:

Միսիս Մաքուլին խոհանոց վերադարձավ և սկսեց նոր գործով զբաղվել, մի գործ, որի ավելորդությունը նույնիսկ Հոմերը հասկացավ:

— Կյանքում միշտ էլ ցավ կլինի,— ասաց միսիս Մաքուլին,— սակայն այդ բանի գիտակցությունը չպետք է մարդուն հուսահատեցնի: Լավ մարդը աշխատում է հաղթահարել այդ ցավը: Իսկ հիմարը այդ նույնիսկ չի տեսնում, քանի դեռ չի զգացել իր մարմնի վրա: Իսկ չար մարդը այն ավելի կխորացնի և կտարածի իր շուրջը: Սակայն բոլորն էլ անմեղ են, որովհետև ինչպես չար մարդը, այնպես էլ հիմարն ու լավը իրենց կամքով չեկան այստեղ և ոչ էլ իրենք իրենց ստեղծվեցին ոչնչից: Նրանք ծնունդ են բազմաթիվ աշխարհների և բազմաթիվ սերունդների: Չարերը չգիտեն, որ իրենք չար են և, հետևաբար՝ անմեղ են: Չար մարդուն պետք է ներել: Նրան պետք է սիրել, որովհետև մեր յուրաքանչյուրից ինչոր բան կա աշխարհի ամենաչար մարդու մեջ, ինչպես որ նրանցից ինչոր բան՝ մեր մեջ: Նա մերն է, մենք՝ նրանը: Մեզնից յուրաքանչյուրը մյուսներից անջատ չէ: Գեղջուկի աղոթքը՝ իմ աղոթքն է, մարդասպանի ոճիրը՝ իմ ոճիրը: Անցյալ գիշեր դու լաց եղար, որովհետև սկսեցիր հասկանալ այս բաները:

Հոմեր Մաքուլին ձավարի վրա կաթ լցրեց և սկսեց նախաճաշել: Նա հանկարծ զգաց, որ վերջապես կարող է ուտել:

Գլուխ քսանյոթերորդ. ԲՈԼՈՐ ՀՐԱՇԱԼԻ ՍԽԱԼՆԵՐԸ

Յուլիսիս Մաքուլին և աշխարհում նրա լավագույն ընկերը՝ Լայոնել Քեբոտը՝ Մեծն Լայոնելը, մտան Մաքուլինների խոհանոցը: Բոլորովին չպետք է կասկածել այս բարեկամության վրա, թեև Լայոնելը ամբողջ վեց տարով Յուլիսիսից մեծ է: Նրանք միասին էին ման գալիս և միշտ իրար հետ էին լինում, ինչպես անում են լավագույն բարեկամները՝ այսինքն հանգիստ ու անհոգ, առանց նույնիսկ իրար հետ խոսելու կարիք զգալու:

— Միսիս Մաքուլի,— ասաց Լայոնելը,— ես եկա հարցնելու՝ կարո՞ղ է Յուլիսիսը ինձ հետ հանրային գրադարան գալ: Քրոջս՝ Լիլիանի գիրքը պետք է փոխեմ:

— Շատ լավ, Լայոնել,— ասաց միսիս Մաքուլին,— բայց ինչո՞ւ դու մյուսների հետ չես, ինչո՞ւ Օգիի, Ալֆի, Շեկի և մյուս տղաների հետ չես խաղում:

— Նրանք,— սկսեց Լայոնելը և հանկարծ կանգ առավ շփոթված ու ամոթահար: Մի րոպե հետո նա նորից սկսեց:— Նրանք ինձ վնդեցին,— ասաց նա,— նրանք ինձ չեն սիրում, որովհետև ես հիմար եմ:— Նա նորից լռեց և նայեց իր լավագույն ընկերոջ մորը:— Ես հիմար չեմ, չե՞մ, միսիս Մաքուլի:

— Ոչ, Լայոնել, դու հիմար չես,— ասաց Հիսիս Մաքուլին,— դու մեր թաղի ամենալավ տղան ես: Բայց մի նեղացիր մյուս տղաներից, որովհետև նրանք նույնպես հրաշալի տղաներ են:

— Չեմ նեղանում,— ասաց Լայոնելը,— ես նրանց բոլորին էլ սիրում եմ: Սակայն ամեն անգամ, երբ խաղի ընթացքում մի փոքր սխալ եմ անում, նրանք ինձ վռնդում են, նրանք ինձ նույնիսկ հայհոյում են, միսիս Մաքուլի: Անգամ իմ ամենափոքր սխալի համար նրանք բարկանամ են վրաս: «Բավական է, Լայոնել», ասում են նրանք: Եվ հենց որ այդպես են ասում, ես հասկանում եմ, որ իմ հեռանալու ժամանակն է: Երբեմն ես նույնիսկ հինգ րոպե չեմ դիմանում: Երբեմն ես սխալ եմ թույլ տալիս խաղի հենց սկզբից: Եվ նրանք անմիջապես ասում են. «Հերիք է, Լայոնել»: Ես նույնիսկ չեմ հասկանում, թե ինչ սխալ եմ արել, ի՞նչ պետք է անեմ: Ես ուզում եմ իմանալ իմ սխալը, բայց ոչ ոք ինձ չի բացատրում: Ամեն շաբաթ նրանք ինձ վռնդում են: Յուլիսիսը միակն է, որ չի լքում ինձ: Իմ միակ խաղընկերը նա է: Բայց մի օր նրանք պիտի գոջան: Կգա ժամանակ, երբ նրանք ինձ մոտ կգան, որ օգնեմ իրենց, այո, միսիս Մաքուլի, ես անպայման պիտի օգնեմ նրանց, և այդ ժամանակ նրանք պիտի գոջան, որ միշտ վռնդել են ինձ: Մի քիչ ջուր կտա՞ք:

— Խնդրեմ, Լայոնել,— ասաց միսիս Մաքուլին և տղային մի բաժակ ջուր տվեց, որը նա ազահորեն խմեց: Խմելիս նա այնպիսի ձայն էր հանում, ինչպես բոլոր երեխաները, երբ նրանց համար ջուրը դեռևս աշխարհի ամենալավ խմիչքն է:

Լայոնելը դարձավ ընկերոջը:

— Դու ջուր չե՞ս ուզում, Յուլիսիս,— հարցրեց նա:

Յուլիսիսը գլխով արեց, և միսիս Մաքուլին մի բաժակ էլ նրան տվեց: Երբ նա խմեց ջուրը, Լայոնելն ասաց.

— Այժմ կարո՞ղ ենք հանրային գրադարան գնալ, միսիս Մաքուլի:

Երկու ընկերները տնից դուրս եկան:

Հոմեր Մաքուլին նախաճաշելիս երկար նայում էր եղբորը: Երբ երկու տղաները գնացին, նա ասաց միսիս Մաքուլիին.

— Մարկուսը փոքր ժամանակ նմա՞ն էր Յուլիսիսին:

— Ի՞նչ ես ուզում ասել,— հարցրեց միսիս Մաքուլին:

— Դու գիտես,— ասաց Հոմերը,— թե ինչպիսին է Յուլիսիսը, ամեն ինչով հետաքրքրվող, միշտ ինչոր բանով տարված: Երբեք ոչինչ չի ասում, բայց ամեն ինչից մի բան եզրակացնում է: Միրում է բոլորին, և բոլորն էլ սիրում են նրան: Նա շատ բառեր չգիտի: Նա չի կարող կարդալ, բայց նրան միշտ կարող ես հասկանալ, պարզապես դիտելով նրա դեմքը: Գրեթե միշտ կարելի է հասկանալ, թե ինչ է ասում, նույնիսկ այն դեպքում, երբ ոչ մի բառ չի արտասանում: Մարկո՞ւսն էլ այդպես էր:

— Մարկուսն ու Յուլիսիսը հարազատ եղբայրներ են,— ասաց միսիս Մաքուլին,— այնպես որ, բնական է, որ Յուլիսիսը նման լինի եղբորը, բայց ոչ ամեն ինչում:

— Յուլիսիսը մի օր մեծ մարդ է դառնալու, ճիշտ չէ՞, մայրիկ,— ասաց Հումերը:

— Ոչ,— ժպտաց միսիս Մաքուլին,— ոչ, ես այդ կարծիքին չեմ, բոլոր դեպքերում ոչ աշխարհի համար, բայց անշուշտ նա մեծ է լինելու, որովհետև նա այժմ էլ մեծ է:

— Մարկուսը նույնպես մե՞ծ էր, երբ փոքր էր,— ասաց Հումերը:

— Դուք բոլորդ էլ ինչոր բանով նման եք իրար,— ասաց միսիս Մաքուլին,— բայց ոչ ամեն ինչով: Մարկուսը քեզ նման անհանգիստ չէր: Նա էլ, իհարկե, անհանգիստ էր, բայց յուրովի: Յուլիսիսը սիրում է դուրս գալ, նայել մարդկանց, իսկ նա ամաչկոտ էր և հաճախ մենակ էր մնում: Մարկուսը սիրում էր կարդալ, երաժշտություն լսել, երբեմն էլ պարզապես պարապ նստել կամ գնալ ինչոր հեռու տեղ զբոսանքի:

— Յուլիսիսը անշուշտ սիրում է Մարկուսին,— ասաց Հումերը:

— Յուլիսիսը բոլորին է սիրում,— նկատեց միսիս Մաքուլին:— Նա աշխարհի բոլոր մարդկանց սիրում է:

— Ճիշտ է,— ասաց Հումերը,— բայց նա Մարկուսի հանդեպ յուրահատուկ սեր ունի, և ես գիտեմ, թե ինչու. որովհետև Մարկուսը նրա նման դեռ երեխա է, թեև բանակում է: Ինձ թվում է, որ երեխան միշտ ինչոր մանկական բան է որոնում մեծերի մեջ: Եվ եթե գտնում է դա որևէ մեկի մեջ, այդ մարդուն մյուսներից ավելի է սիրում: Ես կուզենայի հետո էլ, երբ մեծանամ, նման լինեմ Յուլիսիսին: Ինձ թվում է, որ աշխարհում բոլորից ավելի ես նրանով եմ հիացած, բացի մեր ընտանիքի անդամներից: Նա քեզ ասա՞ց, թե երեկ ինչ պատահեց իր հետ:

— Ոչ մի բան չի ասել,— ասաց միսիս Մաքուլին:— Այդ մասին Օգին եկավ ու պատմեց:

— Լավ,— ասաց Հումերը,— իսկ նա ի՞նչ ասաց, երբ նրան տուն բերեցի հեռագրատնից:

— Ոչինչ չասաց,— ասաց միսիս Մաքուլին:— Նա պարզապես նստեց, երաժշտության լսեց, ապա ընթրեցինք: Երբ նրան անկողին դրեցի, նա ասաց՝ «Մեծ Քրիս»: Միայն այդքանը և քնեց: Ես չհասկացա, թե ով էր Մեծ Քրիսը, մինչև որ Օգին եկավ ու պատմեց:

— Մեծ Քրիսը Յուլիսիսին թակարդից դուրս հանեց,— ասաց Հումերը,— և հետո Քովինգտոնին քսան դոլար վճարեց այդ հիմար գյուտի դիմաց, որովհետև թակարդը կոտրել էր: Իբրև թե թակարդ է, բայց կասկածում եմ: Ես կարծում եմ, որ այդ թակարդը որևէ բան որսալ չի կարողանա, բացի Յուլիսիսից: Ոչ մի կենդանի այդքան բարդ գործիքի չի մոտենա: Յուլիսիսը ամենից շատ ո՞ւմ է նման,— հարցրեց Հումերը:

— Հորը,— պատասխանեց միսիս Մաքուլին:

— Իսկ դու հայրիկին ճանաչո՞ւմ էիր, երբ նա փոքր էր,— ասաց Հումերը:

— Աստված իմ, իհարկե ոչ,— ասաց միսիս Մաքուլին:— Ինչպե՞ս կարող էի ես նրան ճանաչել: Քո հայրը ինձնից յոթ տարով մեծ էր: Յուլիսիսը այնպիսին է, ինչպիսին ձեր

հայրն էր՝ ամբողջ իր կյանքի ընթացքում:— Միսիս Մաքուլին հանկարծ լցվեց երջանկության հորդ զգացումով, հակառակ ամեն ինչի, որ եղել էր, կամ ամեն ինչի, որ կարող էր լինել:— Է, ես բախտավոր եմ եցել,— ասաց նա,— ես շնորհակալ եմ աստծուց: Իմ երեխաները, երեխաներ լինելուց բացի, լավ մարդ են: Նրանք կարող էին միայն երեխա լինել, այդ ժամանակ ես այսքան բախտավոր չէի լինի: Երեկ գիշեր դու լաց եղար, որովհետև մարդ ես դարձել, մեկը միլիոններից, որովհետև քեզ համար սկսվել է պատահարներով լեցուն կյանքը, մտել ես մի աշխարհ, որը լի է դժվար հասկանալի բաներով՝ վատ, գեղեցիկ տղեղ, բարի և վայրագ, բայց որոնք բոլորը միասին մի ամբողջություն են կազմում՝ մեր կյանքը:— Նա մի պահ լռեց, նայելու համար որդուն, հետո շատ մեղմ ասաց.— Երեկ գիշեր դու լաց էիր լինում նույնիսկ երագում:

— Իսկապե՞ս,— ասաց Հոմերը: Նա զարմացավ, որ չէր զգացել:

— Այո,— ասաց միսիս Մաքուլին,— քո լացը արթնացրեց Յուլիսիսին, իսկ նա եկավ և ինձ արթնացրեց: Ես լսեցի, թե ինչպես էիր դու լալիս, բայց դա իսկապես քո լացը չէր:

— Ո՞ւմն էր, հապա,— հարցրեց Հոմերը:

— Այդ լացը ինձ ծանոթ է,— ասաց միսիս Մաքուլին,— ես այն առաջներում էլ լսել եմ: Դա քո լացը չէ: Ոչ էլ մեկ ուրիշինը: Դա ամբողջ աշխարհի լացն է: Ճանաչելով աշխարհի վիշտը, դու այժմ կանգնեցիր քո ճանապարհի վրա, և բնական է, որ բազմաթիվ սխալներ գործես, այն բոլոր հրաշալի սխալները, որ դու պետք է գործես և գործելու ես: Նախաճաշի այս սեղանի առաջ օրը ցերեկով ես քեզ ասում եմ այն, ինչ վարանում եմ ասել նույնիսկ գիշերը, և որովհետև դու այժմ առույգ ևս ու վշտից թեթևացած, կարող եմ ասել, որովհետև պարտավոր եմ այդ բանը ասել քեզ: Կարևոր չէ, թե ինչ սխալներ կգործես կյանքում, մի վախեցիր գործած սխալներիդ համար կամ նորերը գործելուց: Դու բարի սիրտ ունես, վատահիք սրտիդ, ունկնդրիք նրան և շարունակիր ճանապարհդ առանց կանգ առնելու: Եթե ընկնես, խաբված կամ հալածված ուրիշներից կամ ինքդ քեզնից, վեր կաց և ետ մի նայիր: Բազմաթիվ անգամներ պիտի ծիծաղես և բազմաթիվ անգամներ պիտի լաց լինես, այդ ծիծաղն ու արտասուքը շարունակ անբաժան պիտի լինեն իրարից: Քո կյանքում դու ոչ մի բոլակ չես ունենա ստոր, նենգ կամ փոքրոզի լինելու: Այդ բաները քեզնից ցածր են, շատ փոքր՝ քո ոգու առույգության առաջ, շատ աննշան՝ քո տեսադաշտը խափանելու համար:

Միսիս Մաքուլին ժպտաց և փոքրինչ շփոթված եկավ կանգնեց որդու կողքին:

— Ներիր ինձ,— ասաց նա,— որ միշտ գիշեր ու ցերեկ քեզ ասում եմ այնպիսի բաներ, որ յուրաքանչյուր մարդ ինքը կուզենար իմանալ, բայց գիտեմ, որ դու կներես ինձ:

— Ահ, մայր,— դա միակ բանն էր, որ կարողացավ պատասխանել Հոմերը:

Նա վեր կացավ սեղանից և կաղալով գնաց դեպի լուսամուտը: Այդտեղից նա դիտեց դատարկ տարածությունը, Օգյուստ Գոթլիբին և նրա ընկերներին, որոնք ֆուտբոլի տարերքի մեջ էին:

— Ոտքիդ ի՞նչ է եղել,— հարցրեց միսիս Մաքուլին:

— Ոչինչ,— պատասխանեց Հումերը,— մի թեթև ընկա: — Առանց մորը նայելու նա շարունակեց,— գիտե՞ս ինչ, մա, ինձ թվում է, որ դու հաստատ աշխարհի ամենահրաշալի մարդն ես:— Նա սկսեց ծիծաղել՝ դիտելով ֆուտբոլի խաղը:— Ահա, Օգին գնդակը իլեց,— ասաց նա: — Իսկ ինձ այլևս ոչ մի խաղ չի գրավում,— շարունակեց նա:— Հեռագրատուն եմ գնում: Նրանց ասացի, որ կգամ, գուցե իմ կարիքը զգան:— Նա շրջվեց, որ գնա, բայց կանգնեց:— Ո՛հ,— ասաց նա,— քիչ էր մնում մոռանայի: Միստր Գրոզանը՝ գիշերային հեռագրիչը, երեկվա քո ուղարկած սանդղիչներից մեկը կերավ: Նա պատվիրեց, որ իր կողմից շնորհակալություն հայտնեմ: Այնպես որ, մա, շնորհակալություն միստր Գրոզանից:

Հումերը տնից դուրս եկավ: Մայրը տեսավ, թե ինչպես նա ստուգեց հեծանիվի դողերը, ապա նստեց և ուղղվեց հեռագրատուն: Այդ ժամանակ շրջվեց դեպի որդու աթոռը և այնտեղ տեսավ Մաթյու Մաքուլին, որը ճիշտ Հումերի նման գննում էր գդալը: Քիչ հետո նա հայացքը բարձրացրեց.

— Քեթի,— ասաց նա:

— Ի՞նչ է, Մաթյու,— հարցրեց Քեթին:

— Քեթի,— ասաց Մաթյուն,— Մարկուսը շուտով գալու է իմ ետևից:

Լռության տիրեց:

— Գիտեմ, Մաթյու,— ասաց Քեթին և անցավ իր գործին:

Գլուխ քսանութերորդ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆՈՒՄ

Երկու լավ ընկերները, Լայոնելն ու Յուլիսիսը, իրենց քայլերն ուղղեցին դեպի հանրային գրադարան: Նրանց դիմացից, Իթաքայի առաջին երիցական եկեղեցուց դուրս եկավ հուղարկավորների մի թափոր: Մի հասարակ դագաղ էին տանում դեպի հին ավտոմեքենան, որը դիակառքի տեղ էր ծառայում: Դագաղի ետևից մի փոքրիկ խումբ սգավորներ էին գնում:

— Արի, Յուլիսիս,— ասաց Լայոնելը,— հուղարկավորություն է: Ինչոր մեկը մեռել է:

Նրանք վազեցին: Լայոնելը բռնել էր Յուլիսիսի ձեռքից: Շուտով նրանք հուղարկավորների մեջ էին արդեն:

— Դա դագաղ է,— շնչաց Լայոնելը,— մեռած մարդը դրա մեջն է: Կուզենայի իմանալ, թե ով է: Տեսնո՞ւմ ես ծաղիկները: Մեռնողներին ծաղիկներ են բերում: Արտասովորներին տես: Դրանք մահացածի ծանոթներն են:

Լայոնները դարձավ մի մարդու, որը այնքան էլ աղեկտուր չէր լալիս: Մարդը հենց նոր մաքրել էր քիթը և թաշկինակը տարել աչքերի անկյուններին:

— Ո՞վ է մեռել,— հարցրեց Լայոնները:

— Խեղճ Ջոնի Մերիվեթերը, փոքրիկ կուզը,— պատասխանեց մարդը:

Լայոնները դարձավ Յուլիսիսին:

— Փոքրիկ Ջոնի Մերիվեթերն է մահացել, փոքրիկ կուզը,— ասաց Լայոնները:

— Յոթանասուն տարեկան էր,— ասաց մարդը:

— Յոթանասուն տարեկան էր,— ասաց Լայոնները Յուլիսիսին:

— Մերիփոզա և Բրոդվեյ փողոցների անկյունում խարկած եգիպտացորեն էր ծախում մոտ երեսուն տարի,— ասաց մարդը:

— Խարկած եգիպտացորեն էր ծախում Մերիփո...— Լայոնները հանկարծ կանգ առավ և նայեց մարդուն: Նա համարյա գոռաց.— Ի՛նչ, դու ուզում ես ասել եգիպտացորեն ծախող ծերունի՞ն:

— Այո,— ասաց մարդը,— Ջոնի Մերիվեթերը հանգավ ի տեր:

— Ախր ես նրան ճանաչում էի,— գոռաց Լայոնները,— քանիքանի անգամ ես նրանից խարկած եգիպտացորեն եմ գնել: Նա մեռա՞վ:

— Այո,— ասաց մարդը,— և շատ խաղաղ մեռավ: Մեռավ քնի մեջ: Գնաց իր արարչի մոտ:

— Ես Ջոնի Մերիվեթերին ճանաչում էի,— ասաց Լայոնները՝ համարյա լաց լինելով:— Ես չգիտեի, որ նրա անունը Ջոնի Մերիվեթեր էր, բայց լավ էի ճանաչում:

Լայոնները դարձավ Յուլիսիսին և թևը դրեց ընկերոջ ուսին:

— Ջոնին է,— ասաց նա՝ համարյա հեկեկալով:— Ջոնի Մերիվեթերը, իր արարչի մոտ է գնացել: Իմ լավագույն բարեկամներից մեկը գնացել է հավիտենական հանգստի:

Հուդարկավորները հեռացան և շուտով եկեղեցու առաջ ոչ ոք չմնաց, բացի Լայոնելից և Յուլիսիսից: Լայոնելին անպատշաճ էր թվում լքել այս վայրը, որտեղ ինքը իմացել էր, թե մեռնողը, դագաղի միջի այդ մարդը իր ծանոթն է, թեև չգիտեր, որ նրա անունը Ջոնի Մերիվեթեր է եղել: Ի վերջո, նա որոշեց, որ չի կարող ընդմիջտ մնալ եկեղեցու առջև, որքան էլ խարկած եգիպտացորեն գնած լիներ Ջոնի Մերիվեթերից: Եվ հիշեց եգիպտացորենը, համարյա զգաց դրա համը, ու իր Յուլիսիս ընկերոջ հետ քայլեց փողոցն ի վար, դեպի հանրային գրադարան:

Երբ երկու աղաները մտան համեստ, բայց տպավորիչ շենքից ներս, զգացին, որ խոր և գրեթե երկյուղ ազդող լռություն էր տիրում այդտեղ: Թվում էր, որ նույնիսկ պատերը, հատակն ու սեղանները պապանձվել էին, կարծես լռությունը կլանել էր բովանդակ շենքը: Այնտեղ կային ծերունիներ, որոնք թերթ էին կարդում: Քաղաքային փիլիսոփաներ կային, միջնակարգ դպրոցի տղաներ ու աղջիկներ, որոնք պրպտումներ էին կատարում, բայց բոլորը լուռ էին, որովհետև իմաստություն էին որոնում: Բոլորն էլ գրքերի մոտ էին, բոլորն էլ ուզում էին մի բան հայտնաբերել գրքերի մեջ: Լայոնելը ոչ միայն շնջալով էր խոսում, այլև ոտքի մատների վրա էր քայլում: Նա շնջալով էր խոսում, որովհետև կարծում էր, որ պակաս հարգանք դրսևորած կլինի ոչ միայն ընթերցողների, այլև գրքերի հանդեպ: Յուլիսիսը հետևում էր նրան, նույնպես ոտքի մատների վրա քայլելով: Նրանք զննում էին գրադարանը, և յուրաքանչյուրն իր համար անթիվ գանձեր էր հայտնաբերում. Լայոնելը՝ գրքեր, իսկ Յուլիսիսը՝ մարդիկ: Լայոնելը գրքեր չէր կարդում և հանրային գրադարան չէր եկել գիրք վերցնելու համար: Նա պարզապես սիրում էր նայել դրանց: Նա իր բարեկամին ցույց տվեց մի ամբողջ շարք գրքեր և շնջաց.

— Տես, ինչքան շատ են: Ահա սրանք: Մի այստեղ նայիր: Սա կարմիր է: Այնտեղ մի հաստ էլ կանաչը կա: Եվ դեռ ինչքան գրքեր կան:

Ի վերջո միսիս Գալահերը՝ ծեր գրադարանավարուհին, նկատեց երկու երեխաներին և մոտեցավ նրանց: Նա խոսեց առանց շնջալու, խոսեց բարձրաձայն, կարծես բոլորովին էլ հանրային գրադարանում չգտնվեր: Այդ մեծապես զարմացրեց Լայոնելին և ստիպեց, որ ընթերցողներից մի քանիսը գուլիսները բարձրացնեն գրքերից:

— Քեզ ի՞նչ է հարկավոր, տղա,— ասաց միսիս Գալահերը Լայոնելին:

— Գրքեր,— կամացուկ փսփսաց Լայոնելը:

— Ինչպիսի՞ գրքեր,— հարցրեց գրադարանավարուհին:

— Բոլորը,— ասաց Լայոնելը:

— Բոլո՞րը,— հարցրեց գրադարանավարուհին:— Ի՞նչ ես ուզում ասել: Մի արոնենտով միայն չորս գիրք կարելի է վերցնել:

— Ես ոչ մի գիրք էլ չեմ ուզում վերցնել,— ասաց Լայոնելը:

— Հապա ի՞նչ ես ուզում,— հարցրեց գրադարանավարուհին:

— Պարզապես դիտել եմ ուզում,— ասաց Լայոնելը:

— Դիտե՞լ,— ասաց գրադարանավարուհին:— Հանրային գրադարանը դիտելու համար չի ստեղծված: Եթե կարդալ չգիտես, կարող ես դրանք թերթել, կարող ես նկարները նայել. բայց ինչո՞ւ ես ուզում միայն դրանց կազմերը տեսնել:

— Սիրում եմ,— շնջաց Լայոնելը,— չի՞ կարելի:

— Ինչո՞ւ չէ,— ասաց գրադարանավարուհին,— դրա դեմ օրենք չկա,— կինը նայեց Յուլիսիսին:— Իսկ սա ո՞վ է,— հարցրեց նա:

— Սա Յուլիսիսն է,— ասաց Լայոնելը,— նա կարդալ չգիտի:

— Իսկ դու գիտե՞ս,— հարցրեց գրադարանավարուհին:

— Ոչ,— ասաց Լայոնելը,— բայց նա էլ չգիտի: Դրա համար էլ մենք ընկերներ ենք: Իմ ծանոթների մեջ նա միակն է, որ չի կարող կարդալ:

Ծեր գրադարանավարուհին մի պահ նայեց երկու ընկերներին և հիացմունքից հայհոյեց մտքում: Հանրային գրադարանում, երկար տարիների իր աշխատանքի ընթացքում սա բոլորովին անսովոր մի դեպք էր:

— Լավ,— ասաց նա վերջապես,— գուցե և լավ է, որ դուք չեք կարող կարդալ: Ես կարող եմ կարդալ: Վերջին վաթսույն տարիներին շատ գրքեր եմ կարդացել և չեմ կարող ասել, թե ինչոր բան կվտխվեր, եթե կարդացած չլինեի: Դե, այժմ գնացեք և ձեր ուզածի չափ դիտեցեք գրքերը:

— Շնորհակալություն, տիկին,— ասաց Լայոնելը:

Երկու ընկերները շարժվեցին դեպի գաղտնիքի և արկածների ավելի մեծ ոլորտներ: Լայոնելը ավելի շատ գրքեր ցույց տվեց Յուլիսիսին:

— Սրանք,— ասաց նա,— և դրանք՝ վերևում եղածները, բոլորը գրքեր են, Յուլիսիս:— Նա մի պահ մտքերի մեջ ընկավ:— Արդյոք ի՞նչ է ասվում բոլոր այդ գրքերի մեջ,— նա ցույց տվեց գրքերով լեցուն հինգ դարակ:— Հետաքրքիր է, ի՞նչ է գրված այս բոլորի մեջ,— ասաց նա: Վերջապես նա գտավ մի գիրք, որը արտաքինից շատ գեղեցիկ էր երևում: Նրա կազմը կանաչ էր, թարմ խոտի նման:— Իսկ այս մեկը,— ասաց նա,— այս մեկը տես ինչքան գեղեցիկ է, Յուլիսիս:

Փոքրինչ վախենալով իր արածից, Լայոնելը այդ գիրքը հանեց դարակից, մի քիչ պահեց ձեռքում, հետո բացեց:

— Տես, Յուլիսիս,— ասաց նա,— սա գիրք է: Նայիր: Մեջը ինչոր բան կա ասված:— Նա ցույց տվեց տպագրված տողերը:— Ահա «ա»...ն,— ասաց նա,— սա է «ա»ն: Սա էլ ուրիշ տառ է, բայց չգիտեմ, թե որն է: Բոլոր տառերը տարբեր են, Յուլիսիս, բառերն էլ են տարբեր:— Չեմ կարծում, որ ես երբևէ կարդալ կսովորեմ,— ասաց նա,— բայց այնքան եմ ուզում իմանալ, թե ինչ է ասված այս բոլոր գրքերի մեջ: Ահա նկար է,— ասաց նա,— աղջիկ է նկարված: Տեսնո՞ւմ ես: Գեղեցիկ է, չէ՞:— Նա թերթում էր էջերը.— Տեսնո՞ւմ ես, էլի տառեր և բառեր, մինչև գրքի վերջը: Սա հանրային գրադարան է, Յուլիսիս,— ասաց նա,— ամենուր գրքեր են,— նա ակնածանքով նայում էր տպագիր տողերին, շարժում շուրթերը, կարծես փորձում էր կարդալ: Հետո գլուխն օրորեց:— Չես կարող իմանալ, թե ինչ է գրված գրքում, Յուլիսիս, մինչև որ կարդալ չիմանաս, իսկ ես կարդալ չգիտեմ,— ասաց նա:

Կամացուկ փակեց գիրքը, դրեց տեղը, և երկու ընկերները ոտքի թաթերի վրա դուրս եկան գրադարանից: Դրսում Յուլիսիսը սկսեց ցատկոտել, որովհետև ուրախ էր: Նրան թվում էր, թե ինչոր բան է սովորել:

Գլուխ քսանիններորդ. ԴԱՍԱԽՈՍԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲՈՒՄ

Իթաքայի դասախոսական ակումբի դիմաց Հոմեր Մաքոլին իջավ հեծանիվից: Դա մի սպիտակ շենք էր, ճարտարապետական մի խառնուրդ՝ գաղթապետական տան և անգլիական եկեղեցական ոճերի: Ժամը երկուսն անց կես էր, կեսօրից հետո, և շաբաթ օրվա դասախոսությունը սկսվելու վրա էր: Ներս էին մտնում փափուկ, նորաձևության հետևող անորոշ և միջին տարիքի տիկնայք, մեծ մասամբ՝ մայրեր: Յրիչը մի հեռագիր հանեց գլխարկից և հասցեն կարդաց: Հեռագիրն ուղղված էր Ռոզալի ՍիմսՓիբիթին՝ Իթաքայի դասախոսական ակումբ, Իթաքա, Կալիֆոռնիա: Հանձնել՝ անձամբ:

Երբ ցրիչը մտավ դահլիճ, ակումբի նախագահը, մոտ հիսուն տարեկան գեղեցիկ և կլորիկ դեմքով մի տիկին, սկսել էր ներկայացնել օրվա դասախոսին, որը չէր երևում: Ակումբի նախագահը հնչեցրեց սեղանի վրայի փոքրիկ զանգը, և ունկնդիրները սկսեցին լսել նրան: Հոմեր Մաքոլին, սակայն, Ռոզալի ՍիմսՓիբիթին փնտրելիս, չկարողացավ փոքր ինչ չաղմկել: Մի ինչոր տիկին, մոտ իննսուն կիլոգրամ ծանրությամբ, սիրալիր ժպտալով, նրան սաստեց:

— Ես հեռագիր ունեմ Ռոզալի ՍիմսՓիբիթիի համար,— շշնջաց Հոմերը:— Անձամբ պետք է հանձնեմ նրան:

— Ռոզալի ՍիմսՓիբիթի,— լեղին ուղղեց տղային:— Այո, Ռոզալի ՍիմսՓիբիթին հեռագիր է սպասում: Դու հեռագիրը նրան կհանձնես այն ժամանակ, երբ նա բեմում կերևա:

— Իսկ այդ ե՞րբ կլինի,— հարցրեց Հոմերը:

— Այս րոպեին,— ասաց լեղին,— նստիր և սպասիր: Երբ Ռոզալի ՍիմսՓիբիթին երևա, վազիր բեմ և բղավիր բարձր ու հստակ ձայնով. «Հեռագիր Ռոզալի ՍիմսՓիբիթիի համար»: Փիբիթի չասես, հա՛ :

— Շատ լավ, տիկին,— ասաց Հոմերը:

Յրիչը նստեց, իսկ լեղին հեռացավ ոտքի թաթերի վրա, հպարտորեն ժպտալով, կարևոր գործ կատարած մարդու տեսքով:

— Իթաքայի դասախոսական ակումբի անդամներ,— սկսեց խոսել ակումբի նախագահը:— Այսօր մեզ մեծ անակնկալ է սպասում: Մեր դասախոսն է Ռոզալի Սիմս Փիբիթին:— Այս անվան հայտարարությունից հետո ակումբի նախագահը լռեց, որպեսզի ժամանակ տա սովորական ծափահարության: Ծափահարությունից հետո նա

շարունակեց:— Ես կարիք չեմ զգում ձեզ ասելու, թե ո՞վ է Ռոզալի ՍիմսՓիբիթին: Նա հռչակավոր է միջազգային առումով: Նա մեր ժամանակի ամենամեծ կանանցից մեկն է: Բոլորս լսել ենք նրա անունը և բոլորս գիտենք, որ նա հռչակավոր է: Բայց արդյոք մենք գիտե՞նք, թե ինչու է նա հռչակավոր:— Եվ ինքն էլ պատասխանեց այս հարցին:— Ցավոք, չգիտենք,— ասաց նա և մի պահ լսարանում գտնվող իր ընկերներին՝ Կալիֆոռնիայի Իթաքա քաղաքի կանանց նայելուց հետո, սկսեց այդ մեծ անձնավորության կենսագրությունը պատմել:— Ռոզալի ՍիմսՓիբիթի կյանքի պատմությունը առանձնապես ոգևորիչ է կանանց համար,— ասաց ակումբի նախագահը այնպիսի եղանակով, կարծես պատմում էր աննման մի բան, որը նվազ հրաշապատում չէր, քան Ուդիսևսի պատմությանը:— ՍիմսՓիբիթին, նա նախընտրում է, որ իրեն այդպես կոչեն, ապրել է մի վիպական կյանք՝ արկածներով, վտանգներով ու գեղեցկությամբ լեցուն: Ի դեպ, նա այսօր էլ տղամարդկանց խելքահան անող, համարձակ ու գեղեցիկ անգլիացի մի աղջիկ է, աղջիկ, որ պողպատի նման տոկուն է և շատ տղամարդկանցից ուժեղ: Փաստորեն քիչ մարդիկ կան, որոնք ապրած լինեն այնպիսի արկածային կյանք, ինչպիսին ՍիմսՓիբիթի կյանքն է:— Տխրության մի մեղմ շեշտ զգացվեց Իթաքայի դասախոսական ակումբի նախագահի ձայնի մեջ, մինչ նա շարունակում էր պատմել այդ մեծ հերոսական կնոջ կյանքի դյուցազնավեպը:

— Գալով մեզ,— ասաց նա տխրորեն,— տանը նստողներին, մայրերին, այսպես ասած՝ երեխա բերողմեծացնողներին, ՍիմսՓիբիթի կյանքը թվում է երազ, այդ մեր երազն է, չիրականացած երազը. մեզնից յուրաքանչյուրի, որ տանը նստած երեխաներ է ծնել և իր տան գործերը կարգավորել: Ահա մի գեղեցիկ կյանք, որ ամեն մեկս պիտի նախընտրեք, եթե ունենար համարձակություն ու արիություն, բայց ճակատագիրը այդպիսի արկածներ չի վերապահել մեզ համար և այդ պատճառով էլ ամբողջ աշխարհում կա միայն մեկ ՍիմսՓիբիթի: Միայն մեկը:

Ակումբի նախագահը նորից նայեց իր ունկնդիր ընկերների դեմքերին:

— Ինչ սխրագործություններ է կատարել ՍիմսՓիբիթին, որը նրան այդքան բացառիկ է դարձրել կանանց մեջ,— շարունակեց նա,— նրա արկածները շատ են, և եթե կարդամ այդ ցուցակը, դուք հազիվ թե հավատաք, որ որևէ կին կարող է այդպիսի բաներ անել և ողջ մնալ, բայց նա ողջ է, մեր մեջ է ահա և խոսելու է մեզ հետ: ՍիմսՓիբիթին խոսելու է մեզ հետ պարզ լեզվով, որից ոմանք պետք է սարսռան: Բայց նախ թույլ տվեք այդ արկածները համառոտակի թվել, որովհետև նրանց լրիվ շարադրանքը կարող է մի ամբողջ օր տևել և գուցե նաև մի ամբողջ գիշեր, քանի որ յուրաքանչյուր օրը նոր արկած է ուղեկցել նրան՝ ուր որ գնում է, և մենք կարող ենք վստահ լինել, որ մեր անձանոթ փոքր քաղաքից, Իթաքայից չմեկնած, նա կհայտնաբերի այնպիսի բաներ, որոնք մենք ինքներս չենք նկատում: Բայց խոսենք արկածների մասին: 1915-1917 թվականներին ՍիմսՓիբիթին ռազմաճակատում շտապ օգնության մեքենավար է եղել: 1917 և 1918 թվականների ընթացքում մի ուրիշ աղջկա հետ շրջել է աշխարհի շուրջը շոգեմակույկով, անասուններ փոխադրող նավերով, ոտքով և ձիով, ապրելով բազմաթիվ օտար վայրերում, երբեմն նույնիսկ բնիկների հյուղակներում: Նա այցելել է 27 տարբեր երկրներ. ձերբակալվել է հարավային Բանակի կողմից՝ Չինաստանում, երբ փորձում էր Կանտոնից Հանկոյ

անցնել: Ակումբի նախագահը մի պահ կանգ առավ՝ տեսնելու համար այդ մոզական խոսքերի աղդեցությունը, հետո կրկնեց դրանք, համարյա շշնջալով:

— Կանտոն և Հանկոյ: Սիմֆիթիթին Սիան փրփրաբաշ գետի վրայով անցնելով փախել է գերությունից ձմռանը, երբ ոչ ոք այդպիսի բան չէր համարձակվի:

1919ին, Հյուսիսային Աֆրիկայի վրայով Մարոկկոյից գնացել է Հաբեշստան: 1920ին նա որպես հետախույզ ծառայել է Սիրիայում: Դամասկոսում նա հանդիպել է Ֆեյսալ թագավորին, որը օգնել է նրան ուսումնասիրելու Կուֆարան, որտեղ, մինչ այդ, ոչ մի սպիտակամորթ ոտք չէր դրել, մի վայր, որ Սինուսի աղանդի գաղտնի և սուրբ մայրաքաղաքն է և գտնվում է Լիվիայի անապատի խորքերում: Սիմֆիթիթին այնտեղ գնացել է ծպտված՝ որպես եգիպտուհի, ուղտով անցնելով հազար մղոն տարածություն, ուղեկից ունենալով միայն բնիկներին, որոնք անգլերեն մի բառ անգամ չեն իմացել:— Իթաքայի դասախոսական ակումբի նախագահը այս խոսքից հետո աչքերը բարձրացրեց և նայեց իր ամենամտերիմ երկու ընկերուհիներին: Հոմեր Մաքուլին զարմացավ, թե ինչ էր ուզում ասել նա այդ հայացքով և հետո մտածեց, թե նա ինչքան երկար պիտի խոսի այս անհավատալի և զարմանալի անձնավորության՝ Ռոզալի Սիմֆիթիթի մասին:

— 1923 թվականին,— շարունակեց խոսողը,— Սիմֆիթիթին տասնչորս օր նավարկել է արաբ անձնակազմ ունեցող քսան տոննանոց մի առագաստանավի վրա և Կարմիր ծովով գնացել է Ջեյսանի արգելված նավահանգիստը: Այս անգամ նա ծպտված էր արաբ կնոջ կերպարանքով: 1925ին նա մագլցել է Մարոկկոյի Ատլաս լեռը: 1926 թվականին Հաբեշստանի միջով անցել է հազար հարյուր մղոն, որը, հավանաբար, համաշխարհային ռեկորդ է:— Այստեղ նախագահը իր և Իթաքայի իր բարեկամների համար սարսափելի վշտով ասաց:— Իսկ մենք, մեր հաճույքի համար երբևիցե քայլում ենք այնպիսի մի կարճ տարածություն, ինչպիսին է Գողջոքից մինչև Ռեդինգ զբոսայգին:— Նա հառաչեց և ապա, չիմանալով ինչպես պատասխանել այդ հարցին, ասաց.— Վատ չէր լինի, եթե քայլեինք. մեր առողջության համար գուցե շատ օգտակար լիներ:— Ապա վերադարձավ օրվա դասախոսին ներկայացնելու գործին, նայելով ձեռքում բռնած թղթին:

— 1923ին Սիմֆիթիթին անցել է Բալկաններով՝ լոնդոնյան մի թերթի հանձնարարությամբ,— շարունակեց նա,— մերթ մի երկրի բնիկ կնոջ կերպարանքով ծպտված, մերթ մի ուրիշ երկրի:

Չանձրանալով, անհամբերությամբ սպասելով, ձգտելով վերադառնալ հեռագրատուն, իր գործին, Հոմեր Մաքուլին զարմացած մտածում էր. «Ինչո՞ւ է նա անընդհատ ծպտվում»:

Իթաքայի դասախոսական ակումբի նախագահը շարունակեց.

— 1930ին Սիմֆիթիթին մի հետաքրքրական ճանապարհորդություն է կատարել Թուրքիայով և հանդիպել մի թուրքի՝ Մուստաֆա Քեմալին: Այստեղ Սիմֆիթիթին ծպտվել է լեռնաբնակ թուրք աղջկա կերպարանքով: Չիով անցել է ավելի քան հազար մղոն, ամբողջ Մերձավոր Արևելքը: Ադրբեջանում ականատես է եղել կոմունիստական կարմիր բանակի կռիվներին կովկասյան ապստամբների դեմ: 1931 թվականին շրջել է

Հարավային Ամերիկայում, Բրազիլիայի ջունգլիներում, բնիկների ընկերակցությամբ, որոնցից մեկի անունը, ես այդ իմացել եմ հենց իրենից՝ ՍիմաՓիբիթիից, Մեքս էր:— Իթաքայի դասախոսական ակումբի նախագահն արդեն մոտենում էր իր ճառի ավարտին: Նա շունչ քաշեց և ասաց.— Սակայն ՍիմաՓիբիթիի արկածները անվերջանալի են, իսկ դուք ուզում եք տեսնել և լսել նրան և ոչ թե ինձ:— Այս հաճելի համեստությունը հրաշալի ակումբի հրաշալի նախագահի մեջ ուղեկցվեց մի նյարդային ծիծաղով՝ համակրական սրտագին ծիծաղ առաջացնելով նրա բարեկամ ունկնդիրների մեջ: Երբ պատշաճ հանդարտությանը իջավ ունկնդիրների վրա, նախագահը իր ճառը եզրափակեց թատերական մի ուժգին ձայնով.— Ինձ համար, որպես Իթաքայի դասախոսական ակումբի նախագահի, մեծ պատիվ է ծանոթացնել ձեզ Ռոզալի ՍիմաՓիբիթիի հետ:

Ծափահարություններն այս անգամ վերածվեցին իսկական օվացիայի: Ակումբի նախագահը դարձավ դեպի բեմի մուտքը, ողջունելու համար օրվա հոչակավոր այցելուին, բայց, ավաղ, այցելուն ոչ մի տեղ չէր երևում: Ունկնդիրները, այդ ուշացումից օգտվելով, սաստկացրին ծափահարությանը և հավանաբար լրիվ երկու բուպե տևող ծափահարությունից հետո, որի ընթացքում մի քանի կանայք խոստովանեցին, թե իրենց ձեռքերը ցավեցին, վերջապես մեծ տիկինը երևաց:

Հոմեր Մաքուլին կարծում էր, թե ինքը կտեսնի մի այնպիսի կնոջ, որ բոլորովին տարբեր կլինի աշխարհում տեսած բոլոր կանանցից: Նա չէր կարողանում ճշգրտորեն պատկերացնել, թե ինչ տեսք պիտի ունենար այդ արարածը, բայց վստահ էր, որ նա առնվազն հետաքրքրական կլիներ, և իսկապես չէր սխալվել: Ռոզալի ՍիմաՓիբիթին, կարճ ասած, մի բանած մարտական նժույգ էր, սեռագուրկ, չորացած, բարձրահասակ, ոսկրոտ, ծիծաղելի և տգեղ: Հոմերը վեր կացավ ոչ թե նրա համար, որ հասել էր հեռագիրը տալու ժամանակը, այլ, ավելի շատ, զարմանքից: Եվ տարօրինակ չէր, որ նա չվազեց դեպի բեմը հեռագիրը հանձնելու, ինչպես իրեն սովորեցրել էին:

Այդ ժամանակ, նույն սիրալիք տիկինը, որը նրան սովորեցրել էր անելիքը, վազելով եկավ, և մինչ Հոմերը ուշքի կգար, տղային սրահով հրեց դեպի բեմ՝ ականջին փսփսալով բավականաչափ բարձր, որ բոլորը լսեն.

— Դե, տղա, ժամանակն է, հանձնիր հեռագիրը:

Բեմի վրայի մեծ տիկինը իրեն այնպես էր պահում, կարծես տեղյակ չէր այդ բոլորին:

— Լեղիներ,— սկսեց նա,— Իթաքայի դասախոսական ակումբի անդամներ,— նրա ձայնը նույնքան անդուր էր, որքան և արտաքինը:

Հոմեր Մաքուլին բեմ վազեց և շատ հստակ ձայնով հայտարարեց.

— Հեռագիր Ռոզալի ՍիմաՓիբիթիի համար:

Նշանավոր տիկինը դադարեցրեց ճառը և դարձավ լրաբերին, կարծես նրա երևալը բոլորովին պատահական էր:

— Այստեղ արի, մանչուկ,— ասաց նա,— ես եմ ՍիմաՓիբիթին,— նա դարձավ ունկնդիրներին և ասաց,— ներեցեք լեռիներ:— Նա ստորագրեց, վերցրեց հեռագիրը և ցրիչին մի արծաթ դրամ տվեց՝ ասելով.— Վերցրու, քո վարձը, մանչուկ:

Հումերի համար վիրավորական էր այդ դրամն ընդունելը, բայց միևնույն ժամանակ ամեն ինչ այնպես ծիծաղելի էր և շփոթեցնող, որ նա չկարողացավ մերժել: Նա վերցրեց արծաթե դրամը և շատ այլայլված, բեմից ցած շտապելով, շենքից դուրս եկավ: Դուրս շտապելիս նա լսում էր երևելի տիկնոջ ձայնը. նա վերսկսել էր իր ճառը:

— Ուրեմն, 1939 թվականին,— ասում էր նա,— այս նոր պատերազմի նախօրյակին, ես գտնվում էի Բավարիայում, գաղտնի միսիայով, էլզասցի կաթնավաճառուհու կերպարանքով ծպտված:

Փողոցում, մայթի վրա Հումերը տեսավ Հենրի Վիլկինսոնին, որ դեռ երիտասարդ հասակում գրկվել էր երկու ոտքից, երկաթուղային աղետի պատճառով: Եվ ահա, երեսուն տարի է գլխարկի մեջ լցրած մատիտներ էր ծախում: Հումերը նրան անունով չէր ճանաչում, բայց միշտ տեսել էր նրան, թեև երբեք նրանից մատիտ չէր գնել կամ նրա գլխարկի մեջ արծաթե դրամ գցել: Ռոզալի ՍիմաՓիբիթիի տված արծաթը նա գցեց այդ մարդու գլխարկի մեջ և շտապեց դեպի իր հեծանիվը: Արդեն նստել էր հեծանիվը և քսան յարդ հեռացել, երբ զգաց, որ ինչոր վատ բան կար իր արարքի մեջ: Ետ դառնալով, նա հեծանիվը նետեց մայթի վրա և վազեց այն մարդու մոտ, որը երկու ոտքերն էլ կորցրել էր երեսուն տարի առաջ: Այս անգամ Հումերը նրա գլխարկի մեջ մի քառորդանոց գցեց, իր սեփական քառորդանոցը:

Գլուխ երեսուներորդ. ԲԵԹՅԵԼ ՀՅՈՒՐԱՍԵՆՅԱԿՆԵՐՈՒՄ...

Կես ժամ հետո ցրիչը հեծանիվից իջավ Այ փողոցի վրա գտնվող Բեթիել հյուրանոցի առջև և վազեց աստիճաններն ի վեր: Ընդարձակ ընդունարանի անկյունում գրասեղանի փոխարեն դրված էր մի պարզ սեղան: Սեղանի վրա մի փոքր զանգակ կար, իսկ պատի վրա գրված էր. «Զանգահարել»: Ցրիչը նայեց շուրջը և տեսավ փոքր հյուրանոցի բազմաթիվ փակ դռները: Հետո նայեց հեռագրին, որն ուղղված էր Դոլի Հաուսթոնին: Սենյակներից մեկում նվազում էր պատեֆոնը և լսվում էր երկու երիտասարդ կանանց ու երկու տղամարդկանց խոսակցությունն ու ծիծաղը: Մի վայրկյան անց մի ուրիշ սենյակից դուրս եկավ քառասունի մոտ մի տղամարդ և կանգնեց դռանը, խոսելով մի երիտասարդ կնոջ հետ, որի միայն գլուխն էր երևում: Հետո դուռը արագ փակվեց, և տղամարդն աստիճաններով ցած իջավ: Հումերը սեղանի վրայի զանգը սեղմեց: Քիչ առաջվա փակված դուռը նորից բացվեց, և աղջիկը կայտառ ձայնով բղավեց.

— Հիմա, այս բոպեիս:

Երբ աղջիկը երևաց, ցրիչը զարմացավ, որ աղջիկը այդքան գեղեցիկ ու երիտասարդ էր: Նա Մերիից կամ Բեսից շատ տարբեր չէր:

— Հեռագիր՝ Դոլի Հաուսթոնի համար,— ասաց ցրիչը երիտասարդ կնոջը:

— Նա դուրս է եկել,— ասաց երիտասարդ կինը,— կարո՞ղ եմ նրա փոխարեն ստորագրել:

— Այո, տիկին,— պատասխանեց Հոմերը: Երիտասարդ կինը ստորագրեց և հետաքրքրությամբ նայեց Հոմերին:

— Մի բույե սպասիր, կարելի՞ է,— ասաց նա հանկարծ: Նա շուտ եկավ և վազեց մի ուրիշ սենյակ: Նրա գնալուց հետո մի տղամարդ բարձրացավ աստիճաններով և կանգնեց Հոմերի մոտ: Նա և Հոմերը մի քանի անգամ իրար նայեցին: Երբ աղջիկը վերադարձավ և տեսավ այդ տղամարդուն, կանչեց Հոմերին, և նրանք մտան այն սենյակը, որտեղից աղջիկը առաջին անգամ դուրս էր եկել: Սենյակում անձանոթ, տարօրինակ հոտ էր տարածված:

Երիտասարդ կինը ցրիչին մի նամակ տվեց.

— Այս նամակը փոստ կգցե՞ս,— ասաց նա, նայելով ցրիչի աչքերին:— Շատ կարևոր է,— շարունակեց նա:— Իմ քրոջն է ուղղված. նամակատուն տար, օդային հատուկ հանձնում, պատվիրած: Նամակի մեջ փող կա: Իմ քույրը փողի կարիք է զգում: Նամականիշ չունեն:— Երիտասարդ կինը մի պահ լռեց, որպեսզի Հոմերը ժամանակ ունենա հասկանալու, թե ինչքան կարևոր է այդ նամակը գցելը:— Այդ բանը կանե՞ս ինձ համար:

Իրեն անհասկանալի ինչոր պատճառով ցրիչը վատ զգաց: Դա նման էր ճիշտ այն զգացումին, որ նա ունեցել էր մեքսիկացի կնոջ տանը, որի տղան պատերազմում սպանվել էր:

— Այո, տիկին,— ասաց Հոմերը,— ես հենց հիմա նամակը ուղիղ նամակատուն կտանեմ, պատվիրած, օդային, հատուկ հանձնում կանեմ: Հենց հիմա կտանեմ,— կրկնեց նա:

— Ահա մի դոլար,— ասաց երիտասարդ կինը,— նամակը գլխարկիդ մեջ դիր: Ոչ ոք թող չտեսնի: Ոչ ոքի այդ մասին մի ասա:

— Շատ լավ, տիկին,— ասաց Հոմերը,— ոչ ոքի չեմ ասի:— Նա նամակը դրեց գլխարկի մեջ:— Ես այն ուղիղ նամակատուն կտանեմ, հետո կբերեմ ձեր փողի մնացորդը:

— Կարիք չկա, ետ մի գա,— ասաց երիտասարդ կինը:— Դե, շտապիր և հիշիր, որ ոչ ոք չպետք է իմանա:

— Չեմ ասի,— ասաց Հոմերը և սենյակից դուրս եկավ: Նա աստիճաններին հասավ ճիշտ այն ժամանակ, երբ աղջիկը մոտեցել էր վաճառասեղանի մոտ կանգնած մարդուն: Աստիճանի առաջին անկյունադարձին նա դեմդիմաց ելավ մի շքեղ հագնված փարթամ

կնոջ, որը հիսունհիսունհինգ տարեկան կլիներ: Կինը, ցրիչին տեսնելով, կանգնեց և ժպտաց նրան.

— Ինձ հեռագի՞ր ես բերել,— ասաց նա,— Դուլի Հաութորնին:

— Այո, տիկին,— ասաց Հումերը,— վերևում թողեցի:

— Ապրես,— ասաց Դուլի Հաութորնը: Նա մի պահ նայեց Հումերին, հետո ասաց,— դու նոր ցրիչ ես, ճի՞շտ է: Ես բոլոր ցրիչներին ճանաչում եմ: Նրանք բոլորն էլ լավ, բարի տղաներ են, թե Արևմտյան ընկերության և թե Փոսթալ թելեգրաֆի տղաները: Բոլոր ցրիչները ինձ հետ լավ են և ես նրանց նկատմամբ լավ եմ տրամադրված:— Դուլի Հաութորնը բացեց ձեռքի թանկարժեք պայուսակը և մի քանի այցետոմս հանեց:

— Վերցրու,— ասաց նա ու Հումերին մեկնեց մոտ քսան այցետոմս:

— Այդ ինչի՞ համար է,— ասաց Հումերը:

— Դու ամեն տեղ հեռագիր ես տանում,— ասաց Դուլի Հաութորնը,— դու լինում ես նաև գինետներում: Դրանք պարզապես թող այդ տեղերում, դուրս գալու ժամանակ: Այդ այցետոմսերը դիր ուղևորների, զինվորների և նավաստիների մոտ, որոնք կարող են մի գիշերվա համար սենյակի կարիք գգալ: Այս սարսափելի պատերազմի ընթացքում մենք պետք է աշխատենք մեր տղաներին երջանկացնել, քանի դեռ նրանք մեզ մոտ են գտնվում: Ոչ ոք ինձնից լավ չգիտի, թե որքան կարող է թախծել զինվորը, երբ չգիտի, թե ինչ է սպասվում իրեն, ո՞ր է լինելու, թե՛ մեռած:

— Այո, տիկին,— ասաց Հումերը:

Նա փողոց դուրս ելավ, իսկ միսիս Դուլի Հաութորնը շարունակեց բարձրանալ Բեթհելի հյուրասենյակները:

Գլուխ 30 ԲԵԹՉԵԼ ԸՅՈՒՐԱՍԵՆՅԱԿՆԵՐՈՒՄ... Կես ժամ հետո ցրիչը հեծանիվից իջավ Այ փողոցի վրա գտնվող Բեթհել հյուրանոցի առջև և վազեց աստիճաններն ի վեր: Ընդարձակ ընդունարանի անկյունում գրասեղանի փոխարեն դրված էր մի պարզ սեղան: Սեղանի վրա մի փոքր զանգակ կար, իսկ պատի վրա գրված էր. «Զանգահարել»: Ցրիչը նայեց շուրջը և տեսավ փոքր հյուրանոցի բազմաթիվ փակ դռները: Հետո նայեց հեռագրին, որն ուղղված էր Դուլի Հաութորնին: Սենյակներից մեկում նվազում էր պատեֆոնը և լսվում էր երկու երիտասարդ կանանց ու երկու տղամարդկանց խոսակցությունն ու ծիծաղը: Մի վայրկյան անց մի ուրիշ սենյակից դուրս եկավ քառասունի մոտ մի տղամարդ և կանգնեց դռանը, խոսելով մի երիտասարդ կնոջ հետ, որի միայն գլուխն էր երևում: Հետո դուռը արագ փակվեց, և տղամարդն աստիճաններով ցած իջավ: Հումերը սեղանի վրայի զանգը սեղմեց: Քիչ առաջվա փակված դուռը նորից բացվեց, և աղջիկը կայտառ ձայնով բղավեց. — Հիմա, այս բոլորիս: Երբ աղջիկը երևաց, ցրիչը զարմացավ, որ աղջիկը այդքան գեղեցիկ ու երիտասարդ էր: Նա Մերիից կամ Բեսիից շատ տարբեր չէր: — Հեռագիր՝ Դուլի Հաութորնի համար,— ասաց ցրիչը երիտասարդ կնոջը: — Նա դուրս է եկել,— ասաց երիտասարդ կինը,— կարո՞ղ եմ նրա

փոխարեն ստորագրել: — Այո, տիկին,— պատասխանեց Հումերը: Երիտասարդ կինը ստորագրեց և հետաքրքրությամբ նայեց Հումերին: — Մի բռպե սպասիր, կարելի՞ է,— ասաց նա հանկարծ: Նա շուտ եկավ և վազեց մի ուրիշ սենյակ: Նրա գնալուց հետո մի տղամարդ բարձրացավ աստիճաններով և կանգնեց Հումերի մոտ: Նա և Հումերը մի քանի անգամ իրար նայեցին: Երբ աղջիկը վերադարձավ և տեսավ այդ տղամարդուն, կանչեց Հումերին, և նրանք մտան այն սենյակը, որտեղից աղջիկը առաջին անգամ դուրս էր եկել: Մենյակում անձանոթ, տարօրինակ հոտ էր տարածված: Երիտասարդ կինը ցրիչին մի նամակ տվեց. — Այս նամակը փոստ կգցե՞ս, — ասաց նա, նայելով ցրիչի աչքերին: — Շատ կարևոր է, — շարունակեց նա: — Իմ քրոջն է ուղղված. նամակատուն տար, օդային հատուկ հանձնում, պատվիրած: Նամակի մեջ փող կա: Իմ քույրը փողի կարիք է զգում: Նամականիշ չունեմ: — Երիտասարդ կինը մի պահ լռեց, որպեսզի Հումերը ժամանակ ունենա հասկանալու, թե ինչքան կարևոր է այդ նամակը գցելը: — Այդ բանը կանե՞ս ինձ համար: Իրեն անհասկանալի ինչոր պատճառով ցրիչը վատ զգաց: Դա նման էր ճիշտ այն զգացումին, որ նա ունեցել էր մեքսիկացի կնոջ տանը, որի տղան պատերազմում սպանվել էր: — Այո, տիկին,— ասաց Հումերը,— ես հենց հիմա նամակը ուղիղ նամակատուն կտանեմ, պատվիրած, օդային, հատուկ հանձնում կանեմ: Հենց հիմա կտանեմ,— կրկնեց նա: — Ահա մի դուլար,— ասաց երիտասարդ կինը,— նամակը գլխարկիդ մեջ դիր: Ոչ ոք թող չտեսնի: Ոչ ոքի այդ մասին մի ասա: — Շատ լավ, տիկին,— ասաց Հումերը,— ոչ ոքի չեմ ասի: — Նա նամակը դրեց գլխարկի մեջ: — Ես այն ուղիղ նամակատուն կտանեմ, հետո կբերեմ ձեր փողի մնացորդը: — Կարիք չկա, ետ մի գա,— ասաց երիտասարդ կինը: — Դե, շտապիր և հիշիր, որ ոչ ոք չպետք է իմանա: — Չեմ ասի,— ասաց Հումերը և սենյակից դուրս եկավ: Նա աստիճաններին հասավ ճիշտ այն ժամանակ, երբ աղջիկը մոտեցել էր վաճառասեղանի մոտ կանգնած մարդուն: Աստիճանի առաջին անկյունադարձին նա դեմոլիմաց ելավ մի շքեղ հագնված փարթամ կնոջ, որը հիսունհիսունհինգ տարեկան կլիներ: Կինը, ցրիչին տեսնելով, կանգնեց և ժպտաց նրան. — Ինձ հեռագի՞ր ես բերել,— ասաց նա,— Դոլի Հաութորնին: — Այո, տիկին,— ասաց Հումերը,— վերևում թողեցի: — Ապրես,— ասաց Դոլի Հաութորնը: Նա մի պահ նայեց Հումերին, հետո ասաց,— դու նոր ցրիչ ես, ճի՞շտ է: Ես բոլոր ցրիչներին ճանաչում եմ: Նրանք բոլորն էլ լավ, բարի տղաներ են, թե Արևմտյան ընկերության և թե Փոսթալ թելեգրաֆի տղաները: Բոլոր ցրիչները ինձ հետ լավ են և ես նրանց նկատմամբ լավ եմ տրամադրված: — Դոլի Հաութորնը բացեց ձեռքի թանկարժեք պայուսակը և մի քանի այցետոմս հանեց: — Վերցրու,— ասաց նա ու Հումերին մեկնեց մոտ քսան այցետոմս: — Այդ ինչի՞ համար է,— ասաց Հումերը: — Դու ամեն տեղ հեռագիր ես տանում,— ասաց Դոլի Հաութորնը,— դու լինում ես նաև գինետներում: Դրանք պարզապես թող այդ տեղերում, դուրս գալու ժամանակ: Այդ այցետոմսերը դիր ուղևորների, զինվորների և նավաստիների մոտ, որոնք կարող են մի զիջերվա համար սենյակի կարիք զգալ: Այս սարսափելի պատերազմի ընթացքում մենք պետք է աշխատենք մեր տղաներին երջանկացնել, քանի դեռ նրանք մեզ մոտ են գտնվում: Ոչ ոք ինձնից լավ չգիտի, թե որքան կարող է թախծել զինվորը, երբ չգիտի, թե ինչ է սպասվում իրեն, ո ոչ է լինելու, թե՞ մեռած: — Այո, տիկին,— ասաց Հումերը: Նա փողոց դուրս ելավ, իսկ միսիս Դոլի Հաութորնը շարունակեց բարձրանալ Բեթհելի հյուրասենյակները:

Գլուխ երեսունմեկերորդ. ՄԱՐԴ-ՄԵՔԵՆԱՆ

Հանրային գրադարանում կատարած արկածային ուղևորությունից հետո Լայոնելն ու Յուլիսիսը շարունակեցին ճանապարհորդել Իթաքայում: Երեկոյան նրանք անգործների և անցորդների մի փոքրիկ բազմության առջև էին, որը դիտում էր երրորդ կարգի մի դեղատան ցուցափեղկի մեջ կանգնած մարդուն: Մարդը շարժվում էր մեքենայի նման, թեև, ըստ երևույթին, շնչավոր էակ էր: Նրա նայվածքն այնպիսին էր, կարծես մեղրամուկից շինված լիներ: Նա անմարդկային էր թվում և կանգնած վիճակում նման էր չթաղված մի դիակի, որը դեռևս կարողանում է շարժվել: Այդ մարդը ամենաանհավատալի բանն էր, որ Յուլիսիսը երբևէ տեսել էր աշխարհում իր ապրած չորս տարիների ընթացքում: Այդ տարօրինակ մարդու աչքից ոչ մի լույս չէր ճառագում: Նրա շուրթերը փակվել էին այնպիսի ձևով, որ կարծես երբեք չէին բացվելու:

Այդ մարդը բժիշկ Բրադֆորդի կենաց բուժադեղն էր գովազդում: Նրա կողքերին երկու ցուցատախտակներ էին փակցված: Մեկի վրա գրված էր հետևյալ հայտարարությունը. «Միստր Մեջանս՝ մարդմեքենա, կիսամեքենակիսամարդ: Ավելի շատ մեռած, քան կենդանի: Հիսուն դոլար մրցանակ կստանաս, եթե կարողանաս շարժել նրա ժպիտը, հինգ հարյուր՝ եթե կարողանաս ծիծաղեցնել»: Մյուս տախտակի վրա միստր մարդ մեքենան դնում էր թղթերը, որոնք նա մեքենաբար վերցնում էր տախտակի առջևի փոքր սեղանից: Այս թղթերի վրա տպագրված էին տարբեր հայտարարություններ, որոնցով կոչ էր արվում ժողովրդին՝ գնելու բժիշկ Բրադֆորդի՝ մարդու օրգանիզմը ավելի կենսունակ դարձնող հայտնագործած դեղը: Յուրաքանչյուր թերթը տախտակի վրա տեղավորելուց հետո մարդմեքենան ձեռքի փայտիկով ցույց էր տալիս դրվածը: Երբ բոլոր տասը թերթերը դարսվում էին տախտակի վրա, մարդմեքենան վերցնում էր դրանք, և դնում սեղանին, ապա այդ ամբողջ գործողությունը սկսում նորից:

— Դա մարդ է, Յուլիսիս,— ասաց Լայոնելն ընկերոջը:— Հավատացնում եմ: Մեքենա չէ, Յուլիսիս, ազնիվ խոսք, մարդ է: Նայիր աչքերին: Նա ողջ է: Տեսնո՞ւմ ես:

Մարդմեքենայի այդ պահին դրած թղթի վրա կարելի է կարդալ. «Ի՞նչ ես կիսամեռ վիճակում քարշ գալիս: Վայելիր կյանքը: Գնիր բժիշկ Բրադֆորդի կենաց դեղը, և դու քեզ բոլորովին երիտասարդ կզգաս»:

— Տես, մի ուրիշ թերթ դրեց,— ասաց Լայոնելը,— վրան ինչոր բան է գրված:— Հանկարծ նա ձանձրացավ և ուզեց տուն գնալ:— Եկ գնանք, Յուլիսիս,— ասաց նա,— բոլոր այդ թղթերն արդեն երեք անգամ դրել է: Տուն գնանք, արդեն երեկո է:— Նա բռնեց ընկերոջ թևից, բայց Յուլիսիսը նրա ձեռքը մի կողմ հրեց:

— Եկ, Յուլիսիս,— ասաց Լայոնելը,— եկ տուն գնանք, ես քաղցած եմ:— Բայց Յուլիսիսը գնալ չէր ուզում: Նա կարծես չէր էլ լսում Լայոնելի ասածը:

— Ես գնում եմ, Յուլիսիս,— սպառնաց Լայոնելը: Նա սպասեց, որ Յուլիսիսը իրեն հետևի, բայց տղան տեղից չշարժվեց: Մի քիչ վիրավորված և զարմացած այս դավաճանությունից, Լայոնելը տուն գնաց՝ յուրաքանչյուր երեք կամ չորս քայլից հետո ետ դառնալով՝

տեսնելու համար, թե վերջապես ընկերը չի՞ միանում իրեն: Բայց ոչ, Յուլիսիսը ուզում էր մնալ և նայել մարդմեքենային: Լայոնելը խորապես վիրավորված զգաց: «Ես կարծում էի, թե ամբողջ աշխարհում նա իմ լավագույն ընկերն է», — ասաց նա՝ ճանապարհը շարունակելով:

Յուլիսիսը կանգնել էր մի փոքր խումբ մարդկանց մեջ և նայում էր մարդմեքենային, մինևս որ, ի վերջո, մնացին ինքը և մի ծերունի: Մարդմեքենան շարունակում էր թղթերը հավաքել և նորից դնել տախտակի վրա: Նա շարունակում էր թղթերի վրայի յուրաքանչյուր բառը ցույց տալ: Շուտով ծերունին էլ գնաց և մայթի վրա մնաց միայն Յուլիսիսը, որը դեռ նայում էր դեղատան ցուցափեղկի տարօրինակ էակին: Արդեն մուտք էր: Երբ փողոցի լույսերը վառվեցին, Յուլիսիսը դուրս եկավ այն կախարդական հափշտակությունից, որի մեջ զցել էր նրան այդ մարդմեքենան: Նա ասես հմայված լինէր: Մթափվելով, Յուլիսիսը նայեց շուրջը: Օրը ավարտվել էր, և բոլորը գնացել էին: Միակ բանը, որ մնացել էր շուրջը, այն էր, որի անունը նա չգիտեր: Մահ:

Փոքրիկ տղան հանկարծ նայեց մեքենամարդուն: Նրան թվաց, որ այդ մարդը իրեն է նայում: Տղան հանկարծ ուժեղ սարսափ զգաց և սկսեց փախչել: Փողոցների հատուկենտ անցորդները նրան նույնպես մեռած թվացին, ինչպես այդ մարդմեքենան: Մարդիկ հանկարծ նրան թվացին տգեղ, ոչ այնպես գեղեցիկ, ինչպես առաջներում: Յուլիսիսը վազեց մինչև շնչասպառ լինելը: Նա կանգ առավ՝ դժվար շնչելով և համարյա արցունքներ թափելով: Նայեց շուրջը, զգալով մի խոր, անհողողող լռություն ամեն ինչի մեջ՝ մարդմեքենայի մահվան սարսափը: Մինչև այժմ նա վախ չէր զգացել, մանավանդ այդպիսի մեծ վախ: Նրա համար այժմ ամենադժվարին բանն այն էր, թե ինչ պիտի անի հետո: Նրա հոգեկան անդորրը ալեկոծվել էր, սարսափը պատել էր նրան: Նա նորից սկսեց վազել: Վազելիս ինքն իրեն ասում էր համարյա արտասվելով. «Հայրիկ, մայրիկ, Մարկոս, Բես, Հովեր, հայրիկ, մայրիկ, Մարկոս, Բես, Հովեր»:

Աշխարհը, անշուշտ, հրաշալի էր և անշուշտ՝ լի լավ բաներով, որոնք կարելի էր նորից ու նորից տեսնել, բայց այժմ աշխարհն այնպիսին էր, որից փախչել էր պետք, միայն թե Յուլիսիսը չգիտեր՝ թե ո՞ր ուղղությամբ: Նա ուզում էր շուտ հասնել իր ընտանիքի անդամներից մեկնումեկին: Նա մի պահ սարսափահար կանգ առավ և հետո սկսեց դիտել իր շուրջը՝ զգալով անհավատալի աղետի ներկայությունը, մի աղետ, որից կարող էր խուսափել միայն հասնելով հորը, մորը, եղբայրներից մեկին կամ քրոջը: Եվ այդ ժամանակ նրանցից որևէ մեկին հասնելու փոխարեն, փողոցի հեռու ծայրում նա տեսավ իրենց թաղի խմբի ղեկավարին՝ Օգյուստ Գոթլիբին: Լրագրավաճառ տղան կանգնել էր ամայացած փողոցի անկյունում և թերթերի վերնագրերն էր բղավում, կարծես գտնվում էր մի մարդաշատ վայրում և պարտավոր էր ասել, թե աշխարհում այդ օրը ինչեր էին տեղի ունեցել: Գլխավոր վերնագրերը բղավելը Օգյուստ Գոթլիբին միշտ էլ մի քիչ ծիծաղելի էր թվացել, որովհետև, նախ վերնագրերը շատ հաճախ զանազան սպանությունների մասին էին լինում և, բացի այդ, անհարմար էր Իթաքայի փողոցներում ելնել մարդկանց մեջ ու բարձրաձայն բղավել: Լրագրավաճառը ուրախանում էր, երբ փողոցները ամայացած էր տեսնում: Երբ Իթաքայի փողոցները դատարկվում էին, Օգյուստ Գոթլիբը կարծես ուրախ, որ ինքը քաղաքի միակ բնակիչն է, ձայնը

սովորականից ավելի էր բարձրացնում, բղավելով օրվա սովորական նորությունները: Ո՞ւմ էին պետք այդ լուրերը, և ի՞նչ օգուտ դրանցից: Անշուշտ, կարելի էր թերթ ծախել և մի քանի սենթ շահել, բայց մի թե այդ է ամբողջը: Մի թե հիմարություն չէր օրվա սուտ լուրերը բղավել, կարծես ուրախ բան լիներ ավետածը: Ամոթ չէ՞ր, որ մարդիկ այդքան անտարբեր էին դարձել լուրերի հանդեպ: Երբեմն, նույնիսկ երագի մեջ, լրագրավաճառը բղավում էր համաշխարհային լուրերի վերնագրերը, բայց այդտեղ էլ, երագում, նա հեզնանք և արհամարհանք էր զգում լուրերի էության նկատմամբ, և երբ բղավում էր, ինքը կանգնած էր լինում մի բարձունքի վրա, իսկ ներքևում ծփում էին հանցանքի ու ոճիրի մեջ լողացող բազմություններ, որոնք, լսելով նրա որոտացող ձայնը, դադարեցնում էին գործերը և նայում էին վերև՝ իրեն, իսկ նա բղավում էր նրանց:

— Ետ գնացեք, վերադարձեք ձեր հայրենիքը: Դադարեցրեք ձեր ոճիրը, դրա փոխարեն ծառեր տնկեցեք:— Նրա հոգուն միշտ սիրելի էր ծառ տնկելու գաղափարը:

Երբ Յուլիսիսը Օգյուստ Գոթլիբին տեսավ փողոցի անկյունում, սարսափի մեծ մասը փարատվեց, և նա սկսեց հասկանալ, որ աշխարհում վերստին բարություն ու սեր գտնելու համար երկար տարիներ անհրաժեշտ չեն: Փոքրիկ տղան ուզեց բղավել Օգյուստ Գոթլիբին, բայց ձայն հանել չէր կարողանում: Փոխարենը, ամբողջ ուժով վազեց դեպի լրագրավաճառը և իրեն զցեց նրա գիրկը այնպիսի ուժով, որ Օգիին համարյա գետին գլորեց:

— Յուլիսիս, — ասաց լրագրավաճառը, — ի՞նչ է պատահել, ինչո՞ւ ես լաց լինում:

Յուլիսիսը նայեց փոքրիկ լրագրավաճառի աչքերին, բայց խոսել չէր կարողանում:

— Դու վախեցե՞լ ես, Յուլիսիս, — ասաց Օգին, — դե մի վախեցիր, ինչի՞ց ես վախենում: Դե՛, լաց մի լինիր, Յուլիսիս, վախենալու բան չկա:— Բայց փոքրիկը տակավին չէր կարողանում զսպել լացը:— Լաց մի լինիր, — ասաց Օգին և սպասեց, որ Յուլիսիսը դադարեցնի լացը: Յուլիսիսը շատ ճիգ գործադրեց, որ լաց չլինի, և շուտով հեկեկոցները սկսեցին անկանոն դառնալ, վերածվեցին հեծկլտանքի: Հետո Օգին ասաց.— Լսիր, Յուլիսիս, եկ գնանք Հոմերի մոտ:

Լսելով եղբոր անունը, Յուլիսիսը ժպտաց և հեկեկոցը կուլ տվեց:

— Հոմերի՞, — ասաց նա:

— Անշուշտ, — ասաց Օգին, — քո եղբոր մոտ: Արի:

Օ՛, որքան կուզեր այդ փոքրիկ տղան հավատալ դրան:

— Գնա՞նք Հոմերին տեսնելու, — ասաց նա:

— Անշուշտ, — ասաց Օգին, — հեռագրատունը անկյունում է:

Օգյուստ Գոթլիբն ու Յուլիսիա Մաքուլին քայլեցին դեպի հեռագրատուն: Նրանք Հոմերին գտան առաքման սեղանի առաջ նստած: Երբ Յուլիսիսը տեսավ եղբորը, դեմքը լրիվ խաղաղվեց: Մարսափը չքացավ նրա հայացքից, որովհետև իրեն զգաց տանը:

Երբ Հոմերը տեսավ Յուլիսիա եղբորը, վեր կացավ և գնաց տղայի մոտ ու նրան թևերի մեջ առավ: Նա դարձավ Օգիին:

— Ի՞նչ է պատահել,— ասաց նա,— Յուլիսիսը այս ժամին քաղաքում ի՞նչ է անում:

— Կարծեմ կորել էր,— ասաց Օգին,— նա լաց էր լինում:

— Լա՞ց էր լինում,— ասաց Հոմերը և նորից գրկեց եղբորը, մինչ փոքրը մի նոր հեկեկոց էր կուլ տալիս:— Շատ լավ, Յուլիսիս,— ասաց նա,— այլևս լաց մի լինիր: Քեզ հեծանիվով տուն կտանեն: Դե՛, լաց մի լինիր:

Հեռագրատան կառավարիչը՝ Թոմաս Սփանգլերը, իր սեղանի մոտից դիտում էր երեք տղաներին, իսկ ծեր հեռագրիչը՝ Վիլյամ Գրոգանը նույնիսկ դադարեցրեց գործը, նրանց դիտելու համար: Նրանք մի քանի անգամ իրար նայեցին: Հոմերը եղբորը իջեցրեց գրկից: Երբ Յուլիսիսը մոտեցավ առաքման սեղանին՝ դիտելու համար այդտեղի աշխատանքը, Հոմերը համոզվեց, որ տղան իրեն շատ լավ է զգում: Յուլիսիսը իրեն միշտ լավ էր զգում, եթե որևէ բանով հետաքրքրվում էր: Հոմերը գիտեր Օգյուստին և ասաց.

— Շնորհակալաթյուն, Օգի, շատ վատ կլիներ, եթե նա քեզ չգտներ:

Սփանգլերը վեր կացավ և գնաց երկու տղաների մոտ:

— Հելլո, Օգի,— ասաց նա,— ինձ մի թերթ տուր:

— Իսկույն, սրբ,— ասաց Օգին և սկսեց թերթը ծալելու իր սովորական արարողությունը, որը կատարում էր նա ծախելիս, բայց Սփանգլերը կանգնեցրեց նրան և թերթը վերցրեց նախքան ծալելը: Հեռագրատան վարիչը նայեց վերնագրերին, ապա թերթը զցեց զամբյուղի մեջ:

— Գործերն ինչպե՞ս են, Օգի,— հարցրեց նա:

— Վատ չեն, միստր Սփանգլեր,— պատասխանեց Օգին:— Այսօր հիսունհինգ սենթ եմ աշխատել, բայց վաճառքն սկսեցի ցերեկվա ժամը մեկից: Երբ յոթանասունհինգ սենթը լրացնեմ, տուն կգնամ:

— Ինչո՞ւ,— ասաց Սփանգլերը,— ինչո՞ւ ես ուզում յոթանասունհինգ սենթի հասցնել:

— Չգիտեմ,— ասաց Օգին,— պարզապես մտածեցի շաբաթ օրը յոթանասունհինգ սենթ աշխատել: Քաղաքում համարյա թե մարդ չկա, բայց ինձ թվում է, որ մնացած թերթերը մեկ կամ երկու ժամում կծախեն: Շուտով, ընթրիքից հետո, ժողովուրդը փողոց դուրս կգա, կինո գնացող մարդիկ կլինեն:

— Ոչինչ,— ասաց Սփանգլերը,— գրողի ծոցը գնան այդ կինոյի մարդիկ: Դու մնացած թերթերը ինձ տուր և հենց հիմա տուն գնա: Ահա քեզ մի քառորդ:

Թեև լրագրավաճառ տղան խորապես շնորհակալ էր հեռագրատան վարիչի այդ վերաբերմունքից, սակայն, այնուամենայնիվ, գործարքը նրան արդարացի չէր թվում: Թերթը պետք էր ծախել մեկ առ մեկ, և յուրաքանչյուրը՝ տարբեր մարդկանց: Պետք է կանգնել փողոցի անկյունում և վերնագիրը բղավելով ժողովրդի մեջ թերթ կարդալու ցանկություն առաջացնել: Թեև դա այդպես էր, բայց նա շատ հոգնած էր և ուզում էր տուն գնալ ընթրելու: Բացի այդ, նա մինչև այդ երբեք չէր հանդիպել Սփանգլերի նման մի մարդու, որ բոլոր թերթերը ուզենար գնել՝ դրանք անմիջապես զամբյուղը գցելու համար: Եվ գուցե դա էլ հենց օրվա ամենամեծ նորությունն էր: Սակայն նրան պարզապես ցավ էր պատճառում, որ Սփանգլերի պես լավ մարդն է այդ բանը անում և ոչ թե փողոցի թափթփուկներից մեկը. գուցեև ոչ թափթփուկ, այլ դրա նման մի բան: Փոքրիկ լրագրավաճառը, այնուամենայնիվ, ուզեց բողոքել այդպիսի վաճառի դեմ:

— Չեմ ուզում ձեզ մի քառորդի վնաս պատճառել, միստր Սփանգլեր,— ասաց նա:

— Ոչինչ,— ասաց Սփանգլերը:— Դու թերթերը տուր և տուն գնա:

— Շատ լավ, սրբ,— ասաց Օգին:— Գուցե մի օր կփոխհատուցեմ այդ քառորդը:

— Անշո՛ւշտ, անշո՛ւշտ,— ասաց Սփանգլերը և թերթերը նետեց զամբյուղը:

Օգին դարձավ Յուլիսիսին, որն այդ ժամանակ զբաղված էր ցպահանջ հեռագրերի արկղը ուսումնասիրելով:

— Յուլիսիսը կորավ,— ասաց Օգին միստր Սփանգլերին:

— Ոչինչ,— ասաց Սփանգլերը,— չի կորի: Յուլիսիս,— նա կանչեց տղային և Յուլիսիսը դարձավ հեռագրատան վարիչին: Սակայն ոչինչ չգտնելով տղային ասելու, Սփանգլերը հարցրեց.

— Ինչպե՞ս էս:

Իր հերթին, համարյա պատասխան չգտնելով, Յուլիսիսն ասաց.

— Շատ լավ:

Նրանցից յուրաքանչյուրն էլ զգում էր, որ ինքը ուրիշ բան էր ուզում ասել:

Իմանալով հանդերձ, որ սխալ բան էր ասում, Հումերը մեջ մտավ.

— Նա այժմ լավ է:— Օգին, իր հերթին, շփոթությունից, նույն բառերը այնպես կրկնեց, բոլորովին նոր իմաստ դնելով դրանց մեջ: Նրանք բոլորն էլ շփոթված էին՝ բայց շատ երջանիկ էին և ուրախ, մանավանդ Սփանգլերը:

Վիլյամ Գրոգանը՝ հեռագրիչը, մտքերի այս փոխանակությունից հետո, իր շիշը դուրս քաշեց, խցանը հանեց և մի մեծ կում խմեց:

Օգին շրջվեց տուն գնալու, բայց Հոմերը պահեց նրան:

— Մի րոպե սպասիր,— ասաց նա,— ես քեզ հեծանիվով տուն կտանեմ. կարելի է, չէ՞, միստր Սփանգլեր: Ես հեռագիր եմ բերելու Իթաքայի գինու գործարանից, իսկ դա մեր տան ճանապարհի վրա է: Եթե կարելի է, ես Յուլիսիսին և Օգին տուն կտանեմ, ապա կգնամ Իթաքայի գինու գործարանը: Կարելի՞ է:

— Անշուշտ, անշուշտ,— ասաց Սփանգլերը և վերադարձավ իր սեղանի մոտ: Նա վերցրեց խաշած ձուն, որը, նրա կարծիքով, երջանկություն է բերում, կամ, առնվազն, դժբախտությունը հեռու է վանում իրենից:

— Ոչ,— Օգին ասաց Հոմերին,— կարիք չկա, որ դու ինձ հեծանիվով տանես: Միանգամից երկու հոգի հեծանիվով տանելը շատ դժվար է, Հոմեր: Ես ոտքով տուն կհասնեմ:

— Ոչ, ես քեզ տուն կտանեմ,— ասաց Հոմերը,— դու չես կարող արագ տուն հասնել: Դու կնստես իմ առաջ, իսկ Յուլիսիսը կնստի դեկին: Դե, գնանք:

Երեք տղաները գնացին դեպի Հոմերի հեծանիվը: Բեռը շատ ծանր էր, մանավանդ մի մարդու համար, որի ոտքը վնասված է, բայց Հոմերը իր ուղևորներին հանգիստ տուն հասցրեց: Նրանք նախ կանգ առան Արայի խանութի կողքին՝ Օգինց փոքր տան առաջ: Ինքը Արան կանգնել էր խանութի առջև՝ որդու ձեռքից բռնած: Նրանք երկինք էին նայում: Փողոցի մյուս կողմը, մի հին ընկուզենու տակ, բակում կանգնել էր միսիս Մաքոլին և պարանի վրայից չորացած սպիտակեղենն էր հավաքում: Մերին և Բեսը նվագում և երգում էին հյուրասենյակում, որտեղից լսվում էին դաշնամուրի մեղմ հնչյուններն ու Մերիի ձայնը:

Օգին հեծանիվից իջավ և տուն գնաց: Մի ձեռքով հեծանիվը բռնած, Հոմերը մի պահ կանգնեց փողոցում՝ նայելով մերթ դեպի երկինք, մերթ դեպի Մաքոլիների տան կողմը: Քիչ հետո Օգին տնից դուրս եկավ ու գնաց նպարավաճառ Արայի մոտ:

— Այսօր առևտուրը լա՞վ էր, միստր Արա,— հարցրեց Օգին նպարավաճառին:

— Շնորհակալություն, Օգի,— պատասխանեց խանութպանը:— Գոհ եմ:

— Ես յոթանասունհինգ սենթ ունեմ, որը ուզում եմ ծախսել,— ասաց Օգին:— Վաղվա համար ուզում եմ շատ բան գնել:

— Խնդրեմ, Օգի,— ասաց նպարավաճառը, սակայն նախքան խանութ մտնելը, նա որդուն ցույց տվեց երկնքի ամպերը և ասաց:

— Տեսնո՞ւմ ես, Ջոն,— ասաց նա,— արդեն գիշեր է գալիս, շուտով մենք կմտնենք անկողին: Կքնենք ամբողջ գիշեր: Երբ առավոտ լինի, մենք նորից վեր կկենանք: Այդ կլինի նոր օր:

Նպարավաճառը, նրա որդին և հարևանի տղան մտան խանութ, իսկ Յուլիսիսը, այդ պահին իր եղբոր հեծանիվի դեկին նստած, աչքը չէր հեռացնում մորից: Հոմերը նորից նստեց հեծանիվը և սկսեց դեպի տուն քշել:

— Մայրի՛կը,— Յուլիսիսն ասաց եղբորը, շուտ գալով և նրա դեմքին նայելով:

— Այո,— ասաց Հոմերը,— մայրիկն է, ծառի տակ կանգնած, տեսնո՞ւմ ես նրան:

Երբ նրանք մոտեցան ծառի տակ կանգնած կնոջը, փոքր եղբոր դեմքը լուսավորվեց ժպիտով, բայց միևնույն ժամանակ խորունկ տխրություն կար այդ դեմքի վրա, ինչպես և նրա եղբոր դեմքին, որը բռնել էր Հեծանիվի դեկը՝ համարյա գրկելով նրան:

Հոմերը քշեց դատարկ տարածությունով դեպի իրենց տան բակը, ընկուզենու տակ: Նա իջավ հեծանիվից և Յուլիսիսին իջեցրեց: Յուլիսիսը կանգնեց ու նայեց մորը: Նրա դեմքից մեկընդմիջտ չքացել էր մարդմեքենայի ներշնչած սարսափը:

— Մայրիկ, նա կորել էր,— ասաց Հոմերը,— Օգին դտավ նրան և բերեց հեռագրատուն: Ես մնալ չեմ կարող, բայց ներս կմտնեմ Բեսին և Մերիին ողջունելու:

Հոմերը տուն մտավ և կանգնեց մութ ճաշասենյակում, ականջ դնելով իր քրոջն ու եղբոր սիրած աղջկան: Երբ երգն ավարտվեց, նա հյուրասենյակ մտավ:

— Բարև ձեզ,— ասաց նա:

Աղջիկները շրջվեցին:

— Բարև, Հոմեր,— ասաց Մերին և ապա, շատ արագ, երջանիկ ձայնով ավելացրեց:— Այսօր Մարկուսից նամակ ստացա:

— Ճի՞շտ, Մերի,— ասաց Հոմերը,— ինչպե՞ս է:

— Հրաշալի,— ասաց Մերին:— Շուտով նրանք կմեկնեն, բայց չգիտեն՝ թե ուր: Նա գրում է, որ չմտահոգվենք, եթե որոշ ժամանակ նամակ չստանանք:

— Նա բոլորիս էլ գրել է,— ասաց Բեսը,— մայրիկին, ինձ և նույնիսկ Յուլիսիսին:

— Ճի՞շտ,— ասաց Հոմերը և մի պահ սպասեց, որ ասեն նաև իրեն ուղարկված նամակի մասին, կարծես վախենալով, որ այդպիսի բան չասվի: Ապա, շատ հանգիստ, ասաց.

— Նա ինձ նամակ չի՞ ուղարկել:

— Օ՛հ, անշուշտ,— ասաց Մերին,— քոնը ամենաերկարն է: Մի՞ թե կարծում էիր, որ եթե նա գրել է բոլորիս, քեզ կարող է գրած չլինել:

Հոմերի քույրը սեղանից մի նամակ վերցրեց և մեկնեց նրան: Հոմերը երկար ժամանակ նայում էր նամակին: Քույրը ասաց.

— Ինչո՞ւ բաց չես անում ու կարդում: Մեզ համար էլ կարդա:

— Ոչ, Բես,— ասաց Հոմերը:— Ես պետք է գնամ: Ես այն գրասենյակ կտանեմ և գիշերը կկարդամ, երբ ազատ ժամանակ կունենամ:

— Մենք ամբողջ օրը աշխատանք փնտրեցինք,— ասաց Բեսը,— սակայն չգտանք:

— Բայց չափազանց զվարճացանք,— ասաց Մերին:— Զվարճալի էր պարզապես գնալն ու հարցնելը՝ աշխատանք կա՞ :

— Զգիտեմ՝ դա զվարճության է, թե ոչ,— ասաց Հոմերը,— բայց ես ուրախ եմ, որ դուք աշխատանք չեք ճարել: Մի մտածեք գործի մասին: Իմ աշխատավարձը մեզ հերիք է, իսկ Մերիի հայրը լավ պաշտոն ունի Իթաքայի գինու գործարանում: Երկուսդ էլ կարիք չունեք աշխատանք փնտրելու:

— Ունենք, Հոմեր,— ասաց Բեսը,— այն էլ ինչպիսի կարիք: Մոտ օրերս մենք մի գործ կգտնենք: Երկու տեղ ասացին, որ նորից հանդիպենք:

— Գործ գտնելու մասին երբեք մի մտածեք,— ասաց Հոմերը: Նա բարկացած էր:— Քեզ հարկավոր չէ, Բես, և ոչ էլ քեզ, Մերի: Թող տղամարդիկ աշխատեն: Աղջիկները պետք է տանը մնան, դաշնամուր նվագեն, երգեն, և երբ տղամարդը տուն դառնա, գեղեցիկ տեսքով դիմավորեն նրան: Այդ է ձեր անելիքը:— Նա մի պահ լռեց, դարձավ Մերիին, խոսեց քնքշությամբ:

— Երբ Մարկուսը տուն գա,— ասաց նա,— դուք երկուսդ կարող եք մի փոքր տուն վարձել և ընտանիք կազմել այնպես, ինչպես կցանկանաք:— Նա դարձավ Բեսին.— Շուտով դու էլ, Բես, կգտնես քո հավանած տղային: Դա միակ աշխատանքն է, որի մասին պետք է մտածեք: Պատերազմը չպետք է պատճառ լինի, որ բոլորը իրենց գլուխը կորցնեն: Պարզապես մնա տանը և օգնիր մայրիկին, իսկ դու, Մերի, օգնիր քո հորը:

Հոմերը այնպես տիրական էր, որ Բեսը համարյա հպարտությամբ լցվեց, որովհետև մինչ այդ չէր նկատել, որ նա ամեն ինչի նկատմամբ այդքան հոգատար լիներ:

— Իմ ասածը մի մոռացեք,— ասաց Հոմերը քրոջը և հարևանի աղջկան:— Իսկ այժմ, իմ գնալուց առաջ, մի երգ նվագեք և երգեք:

— Ի՞նչ երգ ես ուզում,— հարցրեց Բեսը:

— Որևէ երգ,— ասաց Հոմերը:

Հումերի քույրը՝ Բեսը, սկսեց նվագել, իսկ Մերին՝ երգել: Ցրիչը մութ ընդունարանում կանգնած լսում էր: Երգը դեռ չավարտած՝ նա հանգիստ դուրս եկավ: Բակում նկատեց Յուլիսիսին, որ հավաքնի առաջ կանգնած նայում էր մի ձվի:

— Մա՛,— գոչեց Հումերը: Մայրը շրջվեց:— Վաղը անպայման եկեղեցի կգնանք: Բոլորս միասին, Մերին նույնպես:

— Ինչո՞ւ, ի՞նչ ես ուզում ասել, Հումեր,— ասաց միսիս Մաքուլին,— մենք ամեն կիրակի եկեղեցի ենք գնում, և Մերին միշտ մեղ հետ է լինում:

— Գիտեմ,— ասաց Հումերը մի քիչ անհամբերությամբ,— բայց վաղը՝ անպայման պետք է գնանք: Եվ Մերին անպայման մեզ հետ պետք է լինի:— Նա դարձավ եղբորը և ասաց.— Ձեռքիդ մեջ ի՞նչ կա, Յուլիսիս:

— Ձու,— ասաց Յուլիսիսը այնպես, կարծես խոսքը աստծո մասին էր:

Հումերը նստեց հեծանիվը և ուղղվեց դեպի Իթաքայի գինու գործարանը:

Գլուխ երեսուներկուերորդ. ԹԵՎԵՐԴ, ՏԵՐ, ՄԵԶ ԱՊԱՎԵՆ

Այն ժամանակ, երբ Հումերը հեծանիվը քշում էր դեպի գինու գործարան, հեռվում, շատ հեռվում, այնքան հեռվում, որ նույնիսկ օրվա ժամն այնտեղ տարբերվում էր Իթաքայի ժամից, ամերիկյան մարդատար մի գնացք սլանում էր ամերիկյան հողի վրայով, ամերիկյան զիջերվա միջով: Գնացքը լցված էր ամերիկացի տղաներով, որոնց մեջ էին նաև Մարկուսն ու նրա ընկերը՝ Քոբին: Բոլորն էլ զինվորական զգեստ էին հագել և բոլորն էլ յուրացրել էին պատերազմի արհեստը: Բայց նրանց աչքերից, նրանց բարձր տրամադրությունից, նրանց ծիծաղից ու երգելուց կարելի էր հասկանալ, որ սոսկ ռազմիկներ չէին, այլ ազգ՝ ըստ որում՝ լավ ու մեծ ազգ: Թեև ակնհայտ էր, որ նրանք սովորել էին շարք կանգնել և կարգ ու կանոն պահպանել, անհատական ազատությունը ենթարկել ջոկատի պահանջներին, այսուհանդերձ, նրանք մեքենա չէին դարձել և դեռևս մնացել էին մարդկային էակներ, իրենց մարդկային պարզ ու հասարակ ցանկություններով: Թեև նրանք մի քիչ աղմկում էին և չէին գիտակցում իրենց վիճակը, բայց զուրկ չէին արժանապատվությունից: Եթե նրանց աղմկարարությունը արդյունք էր խոր վախի, այնուհանդերձ, նրանք անվախներ էին: Յուցամոլության ու նման կեղծ նպատակների համար չէր, որ նրանք պատրաստ էին հաղթահարելու երկյուղը, և եթե պետք է՝ մեռնելու: Նրանք պարզապես ամերիկացի տղաներ էին, ոմանք նույնիսկ քառասունը անց, բայց մեծ մասը պատանիներ, եկած մեծ քաղաքներից և փոքր ավաններից, ֆերմաներից և գրասենյակներից, հարուստ և աղքատ ընտանիքներից, պատանիներ՝ իված մեծ աշխարհներից և փոքր աշխարհներից, մի կողմ թողած շքեղ երազանքները, խաղաղ կյանքի համեստ անուրջները, պատանիներ՝ պայծառ հոգով ու արագաթռիչ, պատանիներ՝ դանդաղամիտ ու սովորական: Եվ աղմուկի, ծիծաղի,

ուրախության, շփոթության սրամտության, տգիտության և խոր իմաստության այդ խառնարանի մեջ Մարկոս Մաքրլին ու նրա ընկեր թորի Ջորջը հանգիստ գրուցում էին:

— Վերջապես կարծես թե գնում ենք,— ասաց թորին:

— Գնում ենք,— պատասխանեց Մարկուսը:

— Գիտե՞ս, Մարկուս,— ասաց թորին,— ես գոհ եմ իմ բախտից, որովհետև, եթե այս պատերազմը չլիներ, քեզ չէի հանդիպի և երբեք չէի իմանա քո ընտանիքի մասին: Մարկուսը շփոթվեց.

— Շնորհակալ եմ,— ասաց նա,— ես նույնպես ուրախ եմ, որ ծանոթացա քեզ հետ:— Նա մի պահ լռեց և հետո տվեց այն հարցը, որ տալիս է ամեն ոք, ում սպառնում է անձանոթ վտանգը:— Ուզում եմ, որ ճշմարիտն ասես,— ասաց նա,— դու շա՞տ ես մտահոգվում, որ կարող ես սպանվել:

Մյուսը անմիջապես չկարողացավ պատասխանել այդ հարցին, բայց, ի վերջո, ասաց.

— Անշուշտ: Ես կարող եմ ստել, այնպես ձևացնել, թե ինձ համար միևնույն է: Բայց ճիշտ չէ: Այդ բանը ինձ մտահոգում է: Իսկ քե՞զ:

— Ինձ նույնպես,— ասաց Մարկուսը,— ես շատ եմ մտահոգվում: Ուզեցի պարզապես իմանալ քո կարծիքը:— Նա մի պահ լռեց, ապա ասաց.— Ինչո՞ւ ես ուզում վերադառնալ:

— Չգիտեմ,— ասաց թորին, որովհետև նա իսկապես չգիտեր:— Ինձ թվում է, որ ուզում եմ վերադառնալ, ինչ էլ որ ինձ սպասելիս լինի: Ես քեզ նման ընտանիք չունեմ: Չունեմ մեկը, որի մոտ վերադառնամ, բայց ինչ էլ լինի, ուզում եմ վերադառնալ: Ինձ սպասող սիրած աղջիկ չունեմ, ինչպիսին քո Մերին է, բայց գիտեմ, որ ուզում եմ վերադառնալ, եթե, իհարկե, կարողանամ:

— Հասկանալի է,— ասա ց Մարկուսը:

Նորից մի պահ լուռ մնացին, հետո Մարկուսն ասաց.

— Այդ ինչի՞ց է, որ դու սիրում ես երգել:

— Ինչ իմանամ,— ասաց թորին:— Ես պարզապես սիրում եմ երգել:— Նրանք միասին ունկնդրեցին գնացքի աղմուկը, հետո թորին ասաց.— Դու ինչի՞ մասին ես մտածում: Այդ հարցին պատասխանելուց առաջ Մարկուսը մի պահ մտածեց:

— Մտածում եմ հորս մասին,— ասաց նա,— և մորս, և Բեա քրոջս, և Հոմեր եղբորս, և Յուլիսիս եղբորս մասին: Մտածում եմ Մերիի մասին և նրա հոր՝ միստր Արենայի մասին: Մտածում եմ մեր բոլոր հարևանների մասին, մեր տան առջևի դատարկ տարածության, երեխաների, տների, Արայի խանութի և իր՝ Արայի մասին: Երկաթգծի մասին, որտեղ ես սիրում էի դիտել գնացքների անցնելը, կիրակնօրյա դպրոցի, եկեղեցու, դասարանի դիմացի այգու, Հանրային գրադարանի, ծեր ուսուցիչների, իմ դասընկերների մասին,

որոնք իմ կյանքի մասն են կազմել: Սրանցից ոմանք արդեն մեռել են, անշուշտ, ոչ այս պատերազմում:

— Տարօրինակ բան է,— ասաց Թոբին,— գուցեն դու չհավատաս, բայց ես այնպիսի զգացողություն ունեմ, որ կարծես Իթաքան նաև իմ հայրենի քաղաքն է:— Նա մի պահ լռեց, ապա ասաց.— Եթե ողջ մնանք, եթե ողջ վերադառնանք, ինձ քեզ հետ Իթաքա կտանեն՝ ս, ցույց կտան՝ ս քեզ ծանոթ տեղերը և կպատմեն՝ ս դրանց մասին, կասեն՝ ս, թե ինչ պատահեց այստեղ, կամ ինչ պատահեց այնտեղ:

— Իհարկե,— պատասխանեց Մարկուսը,— անպայման: Ես հենց այդպես էլ ուզում եմ անել: Ուզում եմ նաև, որ դու ծանոթանաս իմ ընտանիքի հետ: Մենք աղքատ ենք, միշտ այդպես ենք եղել, բայց իմ հայրը մեծ մարդ էր: Նա հաջողակ մարդ չէր: Նա հազիվ հացի փող էր վաստակում, ավելին չէր կարողանում:

— Մաթյու Մաքուլի՞ն,— հարցրեց Թոբին:

— Այո,— պատասխանեց Մարկուսը,— Մաթյու Մաքուլին՝ իմ հայրը: Նա աշխատում էր խաղողի այգիներում, մրգի փաթեթավորման պահեստներում և գինեգործարաններում: Նա կատարում էր հասարակ, սովորական, ամենօրյա գործեր: Եթե նրան փողոցում տեսնեիր, կմտածեիր, որ սովորական մարդ է, հասարակ և աննշան: Բայց դրանով հանդերձ նա մեծ մարդ էր: Նա իմ հայրն էր, և ես գիտեմ, որ նա մեծ մարդ էր: Միակ բանը, որը նրան մտահոգում էր, իր ընտանիքն էր՝ մայրս և իր զավակները: Նա ամիսներով փող հավաքեց և մասնավճարով տավիղ գնեց, այո, տավիղ: Ես գիտեմ, որ հիմա ոչ ոք տավիղ չի նվազում, բայց մայրս երազել էր տավիղ ունենալ, և հայրս փող հավաքեց ու նրա համար տավիղ գնեց: Հինգ տարի տևեց, մինչև որ հայրս վճարեց տավիղի արժեքը: Դա ամենաթանկ տավիղն էր, որ կարելի էր գնել: Մենք կարծում էինք, թե ամեն տուն տավիղ ունի, որովհետև մենք ունեինք: Հետո իմ քույր Բեսի համար դաշնամուր գնեց, որը, ճիշտ է, այնքան թանկ չէր, որքան տավիղը: Ես կարծում էի, թե բոլորը հորս նման մեծ էին, մինչև որ աշխարհի մտա և հանդիպեցի ուրիշ մարդկանց: Անշուշտ, բոլորն էլ լավն են, բոլորն էլ հրաշալի են, բայց չեմ կարծում, որ մեծ լինեն: Գուցե դա նրանից է, որ ես նրանց դեռ լավ չեմ ճանաչում: Անհրաժեշտ է լավ ճանաչել մարդկանց, իմանալու համար մե՞ծ են նրանք, թե ոչ: Շատ մարդիկ կան, որ մեծ են, բայց ոչ ոք գլխի չի ընկնում, որ նրանք մեծ են:

— Կուզենայի քո հոր նման մի մարդու հանդիպել,— ասաց Թոբին,— պարտադիր չէ, որ նա իմ հայրը լիներ: Ով ուզում է լինի, միայն թե ես ճանաչեի նրան: Գուցե բախտավոր եմ, որ չգիտեմ, թե ով է իմ հայրը, որովհետև, չիմանալով, կարող եմ միշտ հավատալ, որ նա մեծ էր, ինչպես քո հայրը:

— Գուցե իսկապես մեծ էր,— ասաց Մարկուսը:

— Գուցե,— ասաց Թոբին,— հույս ունեմ: Գիտե՞ս ինչ, ես չգիտեի, որ երեխաները հայրեր ու մայրեր են ունենում, մինչև որ դպրոց գնացի ու այդ մասին լսեցի երեխաների զրույցները: Ես երկար ժամանակ ուշքի չէի գալիս: Գուցե այդ է պատճառը, որ ես սիրում

եմ երգել: Երբ երգում ես, մենակությունն այնքան էլ չես զգում:— Հետո ամաչելով, համարյա երկչոտությամբ, հարցրեց.— Ինչպիսի՞ աղջիկ է Բեւը:

Մարկուսը հասկացավ, որ ընկերը այդ հարցը տալիս անհարմար էր զգում, և ուզեց, որ նա անհարմար չզգա:

— Ոչինչ,— ասաց Մարկուսը,— դու կարող ես քրոջս մասին հարցնել: Ես ուզում եմ, որ դու հանդիպես նրան: Ինձ թվում է, որ նա քեզ կհավանի:

— Ի՞նչ,— ասաց Թորին:

— Այո, քեզ, ինձ թվում է, որ նա քեզ շատ կհավանի,— ասաց Մարկուսը:— Ուզում եմ քեզ ինձ հետ տանել մեր տուն: Եթե դուք իրար հավանեք... լավ կլինի, եթե Բեւը... ինչ անենք, որ նա իմ քույրն է... մի խոսքով, ես պարզապես կարծում եմ, որ նա քեզ շատ կհավանի:

Մարկուսը սկսեց շատ արագ խոսել, որովհետև զգում էր, որ այդ նյութի շուրջ համարյա անհնար է գրուցել, թեև, միաժամանակ զգում էր, որ դա անհրաժեշտ է: Այդ պատճառով էլ նա ուզում էր, որ բառերը ասվեն ինչքան կարելի է արագ և լինեն տպավորիչ, որպեսզի վարանումն ու շփոթությունը շուտ փարատվեն:

— Ամուսնացիր հետը և ապրիր Իթաքայում,— ասաց նա,— Իթաքան լավ քաղաք է: Դու այնտեղ երջանիկ կլինես: Ահա նրա նկարը, պահիր մոտդ:— Նա Թորիին տվեց Բեսի մի փոքրիկ նկարը:— Պահիր քո զինվորական գրքույկում, ինչպես ես Մերիի նկարն եմ պահում: Տե՛ս:

Թորի Ջորջը վերցրեց իր ընկերոջ քրոջ նկարը և երկար ժամանակ նայեց, իսկ Մարկուսը նայում էր նրան: Ի վերջո, նա ասաց.

— Բեւը իսկապես գեղեցիկ է: Ես չգիտեմ, կարո՞ղ է մարդ սիրահարվել մի աղջկա, որին չի տեսել, բայց զգում եմ, որ արդեն սիրահարվել եմ Բեսին: Ինձ վատ եմ զգում: Ճիշտն ասած, մինչև հիմա վախենում էի խոսել քեզ հետ Բեսի մասին: Բայց մտածեցի, որ գուցե շատ չես նեղանա, եթե խոսեմ, քանի որ ռազմաճակատ ենք գնում, և հայտնի չէ, թե ինչ կպատահի մեզ հետ: Ես միշտ կարծել եմ, որ չունեմ նույն իրավունքները, ինչ ուրիշներն ունեն, որովհետև, գիտես ինչ, ես մի տղա եմ, որի անունը որքանոցում է դրվել, ոչ թե հոր կամ մոր կողմից, մի տղա, որ նույնիսկ չգիտի, թե ովքեր են իր հայրն ու մայրը, չգիտի անգամ, թե ինչ ազգության են պատկանել նրանք, ո՞ր ազգից է ինքը: Ոմանք ասում են, որ ես իսպանացի կամ ֆրանսիացի եմ, ուրիշները, թե՛ իտալացի կամ հույն, կամ թե՛ կեսանգլիացի կեսիռլանդացի: Համարյա ամեն մարդ ինձ տարբեր ազգություն է տալիս:

— Դու ամերիկացի ես և վերջ,— ասաց Մարկուսը:— Ամեն մարդ դա կարող է նկատել հենց առաջին հայացքից:

— Անշուշտ,— ասաց Թորին,— և դա ճիշտ է, շատ ճիշտ: Ես, իհարկե ամերիկացի եմ: Բայց կուզենայի իմանալ, որ ամերիկացիներից:

— Դու պարզապես ամերիկացի ես, որի անունը Թոբի Ջորջ է,— ասաց Մարկուսը:— Կարիք չկա ավելին իմանալու: Պահիր այդ նկարը: Մենք կվերադառնանք Իթաքա, երկուսս էլ ընտանիք կկազմենք, երբեմն կայցելենք իրար, մի քիչ երաժշտություն և երգ կլսենք և այդպես կապրենք մեր կյանքը:

— Գիտե՞ս ինչ, Մարկուս,— ասաց Թոբին,— ես քեզ հավատում եմ: Աստված վկա, ես քեզ հավատում եմ: Չեմ կարծում, որ դու այդ բոլորը ասում ես սոսկ նրա համար, որ մենք ճանապարհի ընկերներ ենք: Ես քեզ հավատում եմ և աշխարհում ամենից շատ ուզում եմ քեզ հետ Իթաքա գնալ:— Նա մի պահ լռեց՝ մտածելով, թե ինչը կարող է այդ բանին խանգարել, ապա ասաց.— Եթե Բեար ինձ չսիրի, եթե նա ուրիշին սիրի, եթե նա ամուսնացած լինի, երբ մենք այնտեղ հասնենք, միևնույն է՝ Իթաքան կլինի իմ բնակավայրը: Չգիտեմ, թե ինչու, բայց թվում է, որ Իթաքան այժմ հարազատ տուն է նաև ինձ համար: Կյանքումս առաջին անգամ զգում եմ, որ տուն ունեմ: Կարծում եմ չես նեղանա, եթե ասեմ, որ Մաքոլի ընտանիքը իմ ընտանիքն է, որովհետև դա ճիշտ այն ընտանիքն է, որ ես կփափագեի ունենալ, եթե հնարավոր լիներ ընտրություն կատարել: Հույս ունեմ, որ աստծո օգնությամբ Բեար կսիրի ինձ, ուրիշին չի սիրի, որովհետև արդեն գիտեմ, որ ես սիրում եմ նրան:— Այժմ նա շատ ցածրաձայն էր խոսում ու թեև գնացքը աղմուկով լեցուն էր, Մարկուսը կարողանում էր լսել նրա խոսքերը:— Թեև Բեար դեռևս այդ չգիտի, միևնույն է, նա իմն է: Եվ այս ես ամեն ինչ պիտի անեմ, որ ողջ մնամ, մինչև որ հասնեմ Իթաքա, հասեմ Բեսին: Իթաքան իմ տունն է: Ես ուզում եմ այնտեղ ապրել: Ես ուզում եմ այնտեղ մահանալ, եթե հաջողվի:

— Մենք կվերադառնանք,— ասաց Մարկուսը:— Մենք մի օր Իթաքայում կլինենք՝ Բեար և դու, Մերին և ես, մայրս, Հոմերը և Յուլիսիսը: Այ, կտեսնես:

Երկու ընկերները երկար ժամանակ լուռ էին: Նրանց մոտեցան ուրիշ տղաներ, և բոլորը միասին աղմկեցին, նույնիսկ երգեցին մի երգ, որ իրենք էին հորինել, մի երգ փողոցային կանանց մասին, թե ինչ բանի համար են նրանք պիտանի: Եվ հետո, այդ երգի կեսին, կարծես ասելիքը հենց այդ երգից էր բխում, Թոբին հարցրեց.

— Աղոթո՞ւմ ես:

Եվ Մարկուսը շտապով պատասխանեց.

— Մի՛ շտ, մի՛ շտ:

— Որբանոցում,— ասաց Թոբին,— մեզ ստիպում էին աղոթել: Այնտեղ դա պարտագիր էր: Ուզեինքչուզեինք՝ պիտի աղոթեինք:

— Այդքան էլ վատ կարգ չէ,— ասաց Մարկուսը,— թեև աղոթքը այնպիսի բան է, որ չի կարելի ստիպել: Էլ ինչ աղոթք, եթե պարտադրված է:

— Գիտեմ,— ասաց Թոբին,— ահա թե ինչու որբանոցից հետո ես թողեցի աղոթելը: Տասներեք տարեկանից հետո ոչ մի աղոթք ասած չկամ: Իսկ հիմա նորից կսկսեմ... հենց այս րոպեից:— Նա մի պահ լռեց, հետո առանց աչքերը փակելու, առանց գլուխը

խոնարհելու, առանց ձեռքերը ծալելու սկսեց աղոթել, և ինչոր նա ասաց, անկասկած աղոթք էր:— Ինձ Իթաքա վերադարձրու,— ասաց նա,— եթե կարող ես: Քո կամքը թող լինի, բայց եթե կարող ես, ինձ Իթաքա հասցրու: Թույլ տուր տուն հասնեմ: Պաշտպան դարձիր բոլորին: Բոլորին վշտից հեռու պահիր: Անտուններին ապաստան տուր, պանդուխտին տուն հասցրու, իսկ ինձ՝ Իթաքա:— Նա կանգ առավ և սկսեց նորից երգել քիչ առաջվա անատակ երգը: Հանկարծ դադարեց երգելուց ու բղավեց:

— Ամե՛ն:

— Լավ աղոթք էր,— ասաց Մարկուսը:— Հույս ունեմ, որ ի կատար կածվի:

Որքը հիշեց, որ մի քանի բաներ աղոթքից դուրս էր թողել: Ուստի և շարունակեց.

— Պահպանիր Իթաքա քաղաքը,— ասաց նա:— Այնպես արա, որ քայլեմ նրա փողոցներով: Բոլոր Մաքովիներին պահպանիր: Պահպանիր Բեսին: Նրան զգացնել տուր, որ ես իրեն սիրում եմ: Պահպանիր Մարկուսին և Մերիին: Պահպանիր նրա մորը, Հոմեր եղբորը և Յուլիսիս եղբորը: Պահպանիր նրանց տունը և տան կողքի բաց տարածությունը: Պահպանիր տավիղը, դաշնամուրը և երգերը: Պահպանիր երկաթգիծը, որպեսզի տեսնեմ գնացքների անցնելը: Պահպանիր այն երկիրը, ուր այդ բոլոր բաները կան և ինձ արժանացրու ապրել այնտեղ, ուր ուզում եմ՝ Իթաքայում: Ինձ Իթաքա հասցրու, եթե կարող ես: Այսքան:— Եվ նորից բարձրաձայն ասաց.— Ամե՛ն: Այդ միջոցին զինվորները մի ուրիշ երգ էին երգում, որը նույնպես իրենք էին հորինել: Երգի ասելիքն այն էր, որ աշխարհը անկայուն է, հատկապես կնոջ սերը, և տղաները հրճվում էին այդ երգի ցինիկ իմաստությամբ: Թոբին և Մարկուսը միացան երգողներին: Հանկարծ Թոբին դադարեց երգելուց և հարցրեց.

— Իսկ դու ինչի՞ համար ես աղոթում, Մարկուս:

Մարկուսը նույնպես լռեց, ասելով.

— Ես աղոթում եմ նույն բանի համար, ինչ որ դու, հենց նույն բանի համար:— Եվ նորից երկու ընկերները սկսեցին երգել ցինիկ իմաստով այդ երգը:

Երգից հետո ամբողջ գնացքը լռեց: Ոչ մի պատճառ չկար, բայց բոլորը մի պահ պապանձվել էին ու խորապես լռացել: Ի վերջո, Ջո Հիզզինս անունով զինվորը, Մարկուսին ու Թոբիին մոտենալով, ասաց.

— Ի՞նչ պատահեց, ինչո՞ւ բոլորը այդպես լռեցին: Թոբի, մի երգ չե՞ս երգի, իսկ դու, Մարկուս, ակորդեոնի վրա չե՞ս նվագի:

— Ի՞նչ երգ ես ուզում լսել, Ջո,— հարցրեց Մարկուսը:

— Օհ, չգիտեմ,— ասաց Ջոն,— բոլոր կեղտոտ երգերը արդեն երգել ենք, գուցե մի հին բան երգենք, գիտե՞ս ինչ, մի մաքուր բան: Մի հին սաղմոս չերգե՞նք... Բոլորս գիտենք, սովորել ենք երեխա ժամանակ:

— Ինչո՞ւ չէ,— ասաց Մարկուսը,— դու ո՞ր սաղմոսն ես սիրում, Ջո:

— Տղաներ, մի ծիծաղեք ինձ վրա, ես կուզենայի լսել «Թներդ, տեր» երգը: Գիտե՞ք «Թներդ, տեր, մեզ ապավեն» երգը:

Մարկուսը դարձավ Թոբիին.

— Այդ երգի խոսքերը գիտե՞ս, Թոբի,— հարցրեց նա:— Եթե չգիտես, կարող եմ քեզ օգնել:

— Խոսքե՞րը,— ասաց Թոբին,— իհարկե գիտեմ. ամբողջ տասը տարի, ամեն կիրակի այդ սաղմոսը երդել եմ:

— Շատ լավ,— ասաց Մարկուսը,— այդ դեպքում Ջոյի համար երգենք:— Մարկուսը դարձավ Ջոյին:— Իսկ դու, Ջո, եթե ուզես ձայնակցել մեզ, երգիր: Փույթ չէ, թե վատ ես երգում, պարզապես ձայնակցիր մեզ:

— Համաձայն եմ,— ասաց Ջոն:— Ես ուզում եմ երգել:

Մարկուսը սկսեց նվագել հինավուրց սաղմոսը, իսկ Թոբին սկսեց երգել.

*Ինչ ցնծություն, եղբայրություն,
Թներդ, տեր, մեզ ապավեն,
Ինչ օրհնություն ին, խաղաղություն.
Թներդ, տեր, մեզ ապավեն:*

Թեև ոչ երաժշտական, բայց ուժեղ և բոլոր դեպքերում հաճելի ձայնով, Ջոն սկսեց Թոբիի հետ երգել: Եվ շուտով բոլորը սկսեցին լսել: Քիչ հետո զինվորները շրջապատեցին Մարկուսին, Թոբիին ու Ջոյին, որպեսզի ավելի մոտիկից լսեն այդ հին և հրաշալի սաղմոսի երաժշտությունը և խոսքերը: Ջոն և Թոբին երգեցին.

*Հաղթ թներդ, մեզ ապավեն,
Թող մեզ փրկի ամեն ահեն.
Թներդ, տեր, մեզ ապավեն,
Լինեն ամուր, հավերժական:*

Այժմ արդեն բոլորը միասին էին երգում. թե նրանք և թե նրանց շուրջ հավաքված մարդիկ:

Գլուխ երեսուներեքերորդ. ՄԱՐԿՈՒՍԻ ՆԱՄԱԿԸ ԻՐ ԵՂԲԱՅՐ ՀՈՄԵՐԻՆ

Այդ շաբաթ օրը Հոմեր Մաքուլիի կյանքում ամենաերկար ու արկածալից օրը եղավ: Նույնիսկ աննշան բաները սկսեցին նոր կարևորություն ու նշանակություն ստանալ, և նա սկսեց հասկանալ դրանց իմաստը: Անցյալ գիշերվա ահավոր ու հուզումնալի քունը

պատճառ դարձավ, որ ամեն բանի հանդեպ նա այսուհետև միշտ արթուն լինի: Ամբողջ ուժով նա փորձել էր մահվան համբավաբերին հեռու վանել Իթաքայից և նրա ժողովրդից: Այդպես էր եղել կյանքում, իսկ այժմ դա այլևս երագ չէր:

Մարկոս եղբոր չբացված նամակը իր մոտ էր, որը հարկավոր էր կարդալ:

Նա հեռագրատուն եկավ կաղալով. հոգնած էր ու հանգստի կարոտ: Նայեց դարակին, ոչ մի տեղից պատվեր չկար: Նայեց ստացված հեռագրերի դարակին, բաժանելու հեռագիր չկար: Գործը ավարտված էր: Ամեն ինչ մաքուր էր: Նա մոտեցավ ծեր հեռագրիչին և ասաց.

— Միստր Գրոգան, կուզեի՞ք ինձ հետ հնդկընկույզից և խնձորից պատրաստված կարկանդակ ուտել:

Ծերունի հեռագրիչը, որ արդեն կիսով չափ հարբած էր, ասաց.

— Գնելուն կմասնակցեմ, մանչուկ, բայց կարկանդակ չեմ ուտի: Ծնորհակալություն:

— Եթե դուք կարկանդակ չեք ուզում, միստր Գրոգան,— ասաց Հոմերը,— ես էլ չեմ ուզում: Ինձ թվաց, որ դուք քաղցած եք: Ես բոլորովին էլ քաղցած չեմ: Ամբողջ օրը վազվզել եմ, բայց քաղցած չեմ: Տարօրինակ է: Թվում է, որ ամբողջ օրը, գիշերցերեկ աշխատելով, մարդ պետք է քաղց զգա, բայց այդպես չէ: Երեկոյան ժամը վեցին մի պնակ ձավարի ապուր եմ կերել, այդ է ամբողջը:

— Ոտքդ ինչպե՞ս է,— հարցրեց Գրոգանը:

— Ոչինչ,— պատասխանեց Հոմերը,— այդ մասին ես նույնիսկ մոռացել եմ: Լավ եմ քայլում:— Նա հարցական նայեց ծեր հեռագրիչին և շատ քնքշությամբ ասաց.— Հարբա՞ծ եք, միստր Գրոգան:— Այնպիսի անկեղծությամբ նա սվեց այդ հարցը, որ ծերուկը չվիրավորվեց:

— Այո, խմած եմ, մանչուկ,— ասաց միստր Գրոգանը: Նա դեպի իր այրոռը գնաց և նստեց: Մի վայրկյան հետո նայեց տղային, որը ոտքի վրա էր:

— Ես ինձ ավելի լավ եմ զգում, երբ խմած եմ,— ասաց ծեր հեռագրիչը:— Ապա շիշը հանեց և մի մեծ կամ խմեց:— Մարդիկ խորհուրդ են տալիս՝ «Երբեք մի խմիր»: Դու դա ինձնից չես լսի: Ծեր հիմարի նման չեմ ասի. «Ինձնից դաս վերցրու, տես, թե խմիչքը ինձ ինչի է հասցրել»: Դատարկաբանություն է: Դու այժմ շրջում և շատ բաներ ես տեսնում, բազմաթիվ բաներ, որ երբեք չէիր տեսել: Ուրեմն, թույլ տուր քեզ մի բան ասել. մարդկանց վերաբերվող գործերում դու շատ զգույշ եղիր: Եթե նույնիսկ քո աչքերով տեսնես, որ մեկը վատ է վարվում, վստահ մի եղիր, որ դու անպայման ճիշտ ես: Մարդկանց հանդեպ շատ զգույշ եղիր: Ներիր ինձ, բայց պետք է ասեմ քեզ, որովհետև դու մի մարդ ես, որին ես հարգում եմ: Ուրեմն ասում եմ. հիմարություն է մարդկանց քննադատել նրա համար, որ նրանք այնպիսին են, ինչպիսին որ կան: Ես բոլորովին չգիտեմ, թե ով ես դու, որտեղից ես գալիս, ինչպես եկար, ինչը քեզ այդպես դարձրեց, բայց ուրախ եմ, որ այդպես է, և դու ինձ

դուր ես գալիս: Ինչքան մարդը մոտենում է իր կյանքի վախճանին, այնքան նա իրեն ավելի ու ավելի երախտապարտ է զգում լավ մարդկանց նկատմամբ, որոնք կյանքը պիտի շարունակեն իրենից հետո: Այս բոլորը կարող էի չասել քեզ, եթե խմած չլինեի: Ուրեմն, միայն դա բավարար ապացույց է, որ սխալ է մարդու արածների մասին վատ կարծիք կազմելը, թեկուզ ուրիշների կարծիքով դրանք ճիշտ չլինեն: Ինձ համար շատ կարևոր է ասել քեզ բոլոր այս բաները, իսկ քեզ համար՝ շատ կարևոր է դրանք իմանալը: Ուրեմն լավ է, որ խմած եմ և ասում եմ: Հասկանո՞ւմ ես, թե ինչ եմ ասում:

— Ոչ այնքան, միստր Գրոգան,— պատասխանեց Հոմերը:

— Իմ խոսքերից մի ճնշվիր,— ասաց ծեր հեռագրիչը,— եթե հարբած չլինեի, չէի կարող քեզ այս ամենը ասել, ուրեմն շնորհակալ եղիր քեզնից, որ դու այդպիսին ես: Այո, ինքդ քեզ երախտապարտ եղիր: Հասկացիր, որ մարդը պետք է շնորհակալ լինի այն իրողության համար, որ ինքը այքն է, ինչ որ է, որովհետև, եթե նա բարի է, իր բարությունը միայն իրենը չէ, այն նաև իմն է, ուրիշինը: Այդ բարությունը նրանն է միայն այնքանով և նրա համար, որ պահպանի այն ու տարածի ամենուրեք՝ թե ինձ և թե աշխարհում ապրող բոլոր մարդկանց համար: Դու ունես այդ բարությունը, դրա համար շնորհակալ եղիր: Վաղ թե ուշ այն կգնահատվի բոլորի կողմից: Մարդիկ երախտապարտ կլինեն քեզ դրա համար:

Չգիտես մտքի ինչ գուգորդությամբ, Հոմերը հանկարծ հիշեց Բեթիել հյուրասենյակների աղջկան և իր հետ խոսելու նրա ձևը: Ծերունի հեռագրիչը շարունակեց.

— Նրանք կզգան, որ դու չես դավաճանի, չես վիրավորի իրենց: Նրանք կզգան, որ դու չես արհամարհի իրենց, եթե նույնիսկ ամբողջ աշխարհը արհամարհի: Նրանք կզգան, որ դու իրենց մեջ տեսար այն, ինչ ամբողջ աշխարհը չուզեց տեսնել: Դու այդ պետք է գիտակցես: Դու դրանից չպետք է ճնշվես: Դու արդեն մեծ մարդ ես, տասնչորս տարեկան ես, հայտնի չէ, թե ո՞վ քեզ մեծ դարձրեց, բայց քանի որ դու իսկապես մեծ ես, գիտակցիր ուրեմն այդ և խոնարհ եղիր, պաշտպանիր այդ մեծությունը: Հասկանո՞ւմ ես:

Տրիչը շատ էր շփոթվել և դժվարությամբ պատասխանեց.

— Երևի այդպես է, միստր Գրոգան:

Ծեր հեռագրիչը շարունակեց.

— Ուրեմն՝ շնորհակալություն: Ես քեզ դիտել եմ թե սթափ և թե հարբած այստեղ գալուցդ ի վեր, անկախ նրանից՝ սթափ եմ եղել, թե հարբած, ես քեզ ճանաչել եմ: Ես աշխատել եմ աշխարհի տարբեր քաղաքներում: Երիտասարդ ժամանակ ուզեցի շատ քաղաքներ շրջել և շրջեցի: Ամբողջ կյանքումս, որտեղ որ գնացել եմ, շարունակ քեզ եմ փնտրել և գտել եմ հեռավոր ու խուլ վայրերում, անծանոթ, խոնարհ մարդկանց մեջ: Իմ հանդիպած յուրաքանչյուր մարդու մեջ քեզնից մի մաս եմ գտել, բայց այդ ինձ չէր գոհացնում: Եվ ահա, Իթաքայում, իմ տունդարձի ճամփին, գտա քեզ և դու ավելի լավն ես, ավելի մեծ, քան մինչ այդ իմ տեսած բոլոր մարդիկ: Եթե դու հասկանում ես իմ ասածները,

շնորհակալություն: Այդ ի՞նչ ես բռնել, նամա՞կ է: Ես ավարտեցի, դե, կարդա նամակդ, մանչուկ:

— Իմ եղբայր Մարկուսն է ուղարկել,— ասաց Հումերը,— բաց անելու ժամանակ չեմ ունեցել:

— Ուրեմն բաց արա,— ասաց ծեր հեռագրիչը,— կարդա եղբորդ նամակը: Բարձր կարդա:

— Դուք կցանկանա՞ք լսել, միստր Գրոզան,— ասաց Հումերը:

— Այո, եթե կարելի է, նույնիսկ շատ ուրախ կլինեմ,— ասաց ծեր հեռագրիչը և նորից մի կում խմեց:

Հումեր Մաքուլին պատռեց ծրարը, նամակը հանեց, բացեց և սկսեց կարդալ շատ դանդաղ:

«Միրելի Հումեր,— կարդաց նա,— նախ և առաջ, ինչ որ տանը ունեմ, բոլորը քոնն են, իսկ երբ դրանց կարիքը այլևս չես զգա, կարող ես Յուլիսիսին տալ՝ իմ գրքերը, պատեֆոնը, սկավառակները, հագուստները, եթե դրանք քեզ վրա լինեն, հեծանիվը, մանրադիտակը, ձկնորսության գործիքները, Պիեդրայից բերած քարերի հավաքածուն և, վերջապես, մնացած իմ բոլոր իրերը: Դրանք ավելի շուտ քոնն են, քան Բեսինը, քանի որ այժմ Իթաքայի Մաքուլի ընտանիքի տղամարդը դու ես: Անցյալ տարվա շահած փողս մայրիկին եմ տվել, որ մի քիչ թեթևացրած լինեմ նրա բեռը: Բայց այդ քիչ է, և շուտով մայրիկն ու Բեսը պիտի մտածեն աշխատելու մասին: Ես իրավունք չունեմ քեզ ասելու, որ չթողնես նրանց աշխատել, սակայն հուսով եմ, որ դու չես թողնի: Ես համոզված եմ, որ չես թողնի, որովհետև գիտեմ, որ ես ինքս չեի թողնի: Մայրիկը, անշուշտ, պիտի ուզենա աշխատել, նույնպես և Բեսը, բայց դա հենց պատճառ է, որ չթողնես: Ես չգիտեմ, թե դու ինչպես պիտի կարողանաս պահել մեր ընտանիքը և միաժամանակ դպրոց գնալ, բայց հավատում եմ, որ դու միջոց կգտնես: Բանակում ինձ հասնող վարձը ուղարկում եմ մայրիկին, բացի մի քանի դոլարից, որն ինձ անհրաժեշտ է: Բայց այդ փողն էլ բավարար չէ: Հեշտ չէ ինձ համար քեզնից այդքան շատ բան պահանջելը, քանի որ ես ինքս մինչև տասնինը տարեկանը աշխատել չեի սկսել, բայց չգիտեմ ինչու, հավատում եմ, որ դու կկարողանաս անել այն, ինչ ես չկարողացա:

Իհարկե, կարոտում եմ քեզ և միշտ քո մասին եմ մտածում: Երջանիկ եմ, ու թեև երբեք չեմ հավատացել պատերազմների, և գիտեմ, որ անհրաժեշտության դեպքում էլ դրանք հիմարության են, բայց հպարտ եմ, որ ծառայում եմ իմ հայրենիքին, իսկ իմ հայրենիքը Իթաքան է, մեր տունը և բոլոր Մաքուլիները: Իմ թշնամին մարդը չէ, որովհետև ոչ մի մարդկային էակ չի կարող իմ թշնամին լինել: Ով էլ որ լինի այդ մարդը, ինչ գույն էլ ունենա, ինչքան էլ սխալված լինի իր համոզմունքներում, նա իմ ընկերն է, ոչ թե թշնամին: Իմ պայքարը մարդու, դեմ չէ, այլ նրա մեջ եղած այն գազանի դեմ, որը առաջին հերթին ուզում է իմ մեջ ոչնչացնել:

Ես ինձ հերոս չեմ զգում: Այդպիսի բաների ընդունակ չեմ: Ոչ ոքի չեմ ասում: Նույնիսկ հայրենասեր էլ չեմ դարձել, որովհետև միշտ սիրել եմ իմ երկիրը, իմ ժողովուրդը, իմ քաղաքը, իմ տունը և իմ ընտանիքը: Ես, իհարկե, կուզենայի բանակում չլինել, կուզենայի, որ պատերազմ չլիներ, բայց քանի որ բանակում եմ և քանի որ պատերազմ է, վճռել եմ լինել լավագույն զինվորը: Չգիտեմ, ինչ է ինձ սպասում, բայց, ինչ էլ լինի, ես պատրաստ եմ խոնարհաբար ընդունել այն: Սարսափելի վախենում եմ, այդ մեկը քեզ պետք է խոստովանեմ, բայց երբ ժամանակը գա, ես կանեմ այն, ինչ սպասվում է ինձնից և գուցե նույնիսկ ավելին: Ուզում եմ իմանա, որ ես ոչ մի հրամանի չեմ ենթարկվելու, բացի իմ խղճի հրամանից: Ինձ հետ տղաներ կան ամբողջ Ամերիկայից, Իթաքայի նման հազարավոր քաղաքներից: Կարող է պատահել, որ այս պատերազմում սպանվեմ: Ես պետք է այդ բանը համարձակորեն ասեմ քեզ: Իհարկե, բոլորովին չէի ուզենա: Աշխարհում ամեն ինչից ավելի ուզում եմ վերադառնալ Իթաքա և երկար տարիներ անցկացնել քեզ հետ, իմ մոր, քրոջ և եղբոր հետ: Ուզում եմ Մերիի մոտ վերադառնալ և ընտանիք կազմել: Հավանական է, շուտով մեկնենք ռազմաճակատ: Ոչ ոք չգիտի, թե ուր, բայց բոլորս էլ գիտենք, որ շուտով կմեկնենք: Ուրեմն, կարող է պատահել, որ երկար ժամանակ ինձնից նամակ չստանաք: Հույս ունեմ, որ այս նամակը վերջինը չի լինի: Իսկ եթե այդպես լինի, մի հավատա, որ ես չկամ: Մի թող, որ մյուսներն էլ հավատան: Այստեղ ես մի ընկեր ունեմ, որք է, ընկեցիկ մի տղա, և տարօրինակ է, որ այստեղի բոլոր տղաներից նա դարձավ իմ հարազատ ընկերը: Նրա անունը Թոբի Ջորջ է: Նրան պատմել եմ Իթաքայի և մեր ընտանիքի մասին: Մի օր նրան ինձ հետ Իթաքա կբերեմ: Երբ այս նամակը կարդաս, մի տխրիր: Ուրախ եմ, որ ես եմ այն Մաքսիլին, որը մասնակցում է պատերազմին, անարդար ու ցավալի կլիներ, եթե դու լինեիր:

Նամակում ես կարող եմ ասել այն, ինչը երբեք չէի կարողանա արտահայտել բառերով: Դու Մաքսիլների լավագույնն ես: Դու պետք է շարունակես լավագույնը մնալ: Ոչինչ չպետք է քեզ խանգարի: Հիմա դու տասնչորս տարեկան ես, բայց պետք է ապրես մինչև քսան, հետո՝ երեսուն, քառասուն, հիսուն, վաթսուն: Դու պետք է հավիտյան ապրես: Եվ վստահ եմ, որ կապրես: Հեռվից միշտ պիտի հսկեմ քեզ: Դու այն ես, ինչի համար կռվում ենք մենք: Այո, դու, իմ եղբայրը: Ինչպե՞ս կարող էի այսպիսի բաներ ասել քեզ, եթե միասին լինեինք: Դու կնետվեիր ինձ վրա, կկռվեիր հետս և ինձ հիմար կանվանեիր: Բայց, հակառակ դրան, ինչ որ ասացի, ճշմարիտ է: Այժմ ես քո անունը նորից պիտի գրեմ այստեղ, որպեսզի միշտ հիշես. Հոմեր Մաքսիլ: Ահա թե ով ես դու: Ես քեզ շատ եմ կարոտում: Անհամբեր սպասում եմ այն օրվան, երբ քեզ նորից կտեսնեմ: Երբ այդ օրը գա, երբ մենք նորից իրար հանդիպենք, պիտի թողնեմ, որ ինձ կոնակի վրա պառկեցնես մայրիկի, Բեսի ու Յուլիսիսի ներկայությամբ, գուցե նույնիսկ Մերիի ներկայությամբ: Պիտի թողնեմ, որ այդպես անես, որովհետև անչափ պիտի ուրախանամ քեզ նորից տեսնելու համար: Աստված օրհնի քեզ: Ցտեսություն:

Քո եղբայր *Մարկուս*»

Կարդալով նամակը, ցրիչը նստեց: Նա շատ դանդաղ կարդաց, ժամանակ առ ժամանակ լացը կուլ տալով և վատ զգալով, ինչպես առաջին անգամ վատ էր զգացել մեքսիկացի կնոջ տանը և այն գիշերը, երբ լաց էր եղել աշխատանքից հետո Իթաքայի շուրջը

հեծանիվով շրջելիս: Նա կծեց շրթունքը և շեշտակի նայեց ծեր հեռագրիչին, որը խորապես հուզված էր: Տղան շատ մեղմ խոսեց:

— Եթե իմ եղբայրը սպանվի այս հիմար պատերազմում,— ասաց նա,— ես կթքեմ աշխարհի վրա: Առհավետ կատեն: Բարի չեմ լինի, բոլորից չարը կլինեմ, ամենաչար մարդը, որ երբևէ ծնվել է:

Նրա ձայնը հանկարծ խզվեց, և աչքերը արցունքով լցվեցին: Նա վազեց դեպի հանդերձակալը, հանեց համազգեստը, հագավ պիջակը և գրասենյակից դուրս վազեց:

Ծեր հեռագրիչը երկար անշարժ մնաց: Մենյակում շատ խաղաղ էր: Ի վերջո, նա մեկնեց ձեռքը, դատարկեց շշի մնացորդը, վեր կացավ և նայեց շուրջը: